

T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**MAĞCAN CUMABEYULI'NIN ŞİİRLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Yılmaz BACAKLI

Danışman

Doç. Dr. Hikmet KORAŞ

NİĞDE

Ağustos 2014

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Mağcan Cumabeyulı’nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. .../.../2014

Yılmaz BACAĞLI

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Hikmet KORAŞ danışmanlığında Yılmaz BACAKLI tarafından hazırlanan "Mağcan Cumabeyulı'nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

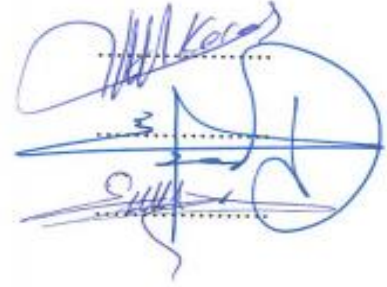
Tarih: 10/10/2014

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Prof. Dr. Abdureşit Jelil QARLUQ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Her sohbetin başladığı veya bittiği noktada yahut tam orta yerinde ‘küreselleşen’ dünyadan dem vurmak, bugünün en moda alışkanlığıdır. Söz adeta bu ifadeyle zengin kılınır; bu hikmetli sözle dertler âyân, derman beyân olur. Uzağı yakın, yabancıyı dost, dünyayı köy kıldığından bahis açılıp artık sınırların ortadan kalktığından söz edilir.

Oysa bir yandan apartman apartman, daire daire hatta oda oda fertlere bölünüldüğü de bir gerçek. Anlaşılan odur ki küreselleşme yalnızlığa çare değildir. Küresel moda, küresel ekonomi, küresel yayın politikaları görüntüde fertleri aynileştirse de satıhta kalan bu benzerlik deva olmak yerine, bir bela gibi ruhu yakmaktadır.

İnsanlığın bugün için aradığı ama bulamadığı şey; kimyası, ruhu, karakteri ve mefkûresi bakımından hayatın ve tarihin kardeş kıldığı insanlarla ortak bir iklimi yeniden teneffüs etmektir. Hafızasını katlederek, rengini soldurup milleti kuru bir kalabalığa indirgeyen küreselleşme, insanı zayıf ve çaresiz kılar.

Edebiyat, geçmişte ve bugün için insanın arzu ettiği ‘biz’ iklimini en iyi koruyan sanattır. Türlü biçim ve ifade kalıplarıyla olaylara ve durumlara karşı içine doğduğu ve içinde beslenip büyüdüğü ‘millet’in rengiyle tepki verir. Edebiyat zamanlar ve mekânlar arasında bu rengi ton ton geliştirerek taşıyan dinamik bir araçtır.

Bugün kritik bir coğrafyada, kırılğan bir zaman diliminde yaşayan Türk milletinin de olaylar ve durumlar karşısında tavır belirlerken özgün ve yerli bir duruşu olabilmesi gerekir. Kadim bir milletin bir bebek acemiliği, bir kör acizliği yahut küresel bir esaretin yönlendirmesiyle hareket etmesi istenmiyorsa müşterek hafızaya, hatıraya yeniden dönmesi zaruridir.

Kazak edebiyatının, bugün Türk soylu tüm coğrafyalarda üretilen edebiyatın ve bu edebiyatların biçimlendirdiği düşünce ile hayat kalıbının kaynağını temsil ettiği düşünüldüğünde asıl olana dönme zaruretinde ne kadar kıymetli bir yere tekabül ettiği görülür. Zira Kazak edebiyatı var olduğu coğrafya, kullandığı kalıplar ve içerdiği temler bakımından dış tesirlerden en az derece de etkilenmiş bir edebiyattır. Bu sebeple ortak kaynaktan beslenen tüm diğer edebi birikimler için de asıl sayılabilecek pek çok unsuru en sahih ve duru haliyle muhafaza edebilmiştir.

Mağcan da bu edebiyatın önemli simalarından biridir. Bu şair, genel anlamda Türk soylu milletlerin hafızasında istisnai bir yere sahiptir. Türkistan coğrafyasında ata mirasını yüklenmiş şiir tecrübesiyle, tüm Türk dünyasına seslenir. Mağcan şiiri, hakkı verilerek değerlendirildiğinde Türk dünyası için yarın daha aydınlık olacaktır.

Bu sebeple yerli bir ‘duruş’ tecrübesi olarak Mağcan şiirlerini asıl olana dönme çabasının cılız bir örneği sayılabilecek bu çalışmaya konu olarak seçildi. Şair ve şiirleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olmasından da kaynaklı olarak maksada tam anlamıyla ulaşılmaya da bu yolda atılacak küçük bir adımın bile önemli olduğu bir gerçektir.

Çalışmanın konusu netleştikten sonra, konuyla ilgili içerik planlaması ve bu planlamaya bağlı veri toplanması çalışması yapıldı. Verilerin toplanması sürecinde tasnif ve değerlendirme işlemi danışman eşliğinde gerçekleştirildi. Aynı zamanda alanda uzman kişilerle görüşüldü. Çalışmanın sınırları çizildi.

Bu çalışmada incelemeye konu olan şiirlerin transkripsiyonlu şekillerinin ve Türkiye Türkçesine aktarılmış biçiminin tamamı Ferhat TAMİR’in 1993 yılında, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından ‘Mağcan Cumabayef Öleñderi’ adıyla yayınlanan eserinden alındı. Bu alıntılama sırasında yazarın tercih ettiği gibi düz yazı mantığından çok, şiirin kendi biçimi esas alındı. Bu sırada aktarılan örneklerde kelime veya kelimenin kullanıldığı yer bakımından ihtiyaca göre değişiklikler yapıldı.

Şiirlerin Kazak Türkçesinden transkrip edilmiş şekli önce; Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli ise italik ve biraz daha içte kalmak kaldıyla sonra verildi. İlgili kaynağı alıntılanan her metnin altında anmanın hacim ve teknik olarak sıkıntı oluşturabileceği endişesiyle kaynağa sadece burada yer vermek uygun bulundu.

Transkripsiyon alfabesi olarak Ferhat TAMİR'den farklı olarak 'Q-q, UW-uw, Ä-ä, Ş-ş' harfleri kullanıldı. Bu harflerin eserde kullanılan karşılıkları, bugün için yaygın olarak tercih edilmeyen veya teknik olarak bulunamayan harflerdi.

Ferhat TAMİR'in eseri Mağcan ile ilgili Türkiye de yapılmış en kapsamlı çalışma olarak bilinmektedir. Eserin yayınlandığı tarih dikkate alınca Kazakistan'ın bağımsızlığını yeni kazandığı ve bilgi akışının istenilen düzeyde gerçekleşmediği, kaynaklara ulaşmanın zor olduğu bir dönemde hazırlandığı görülecektir. Tamir'in eserini esas alarak hazırlanan bu çalışma, bugün gerek kaynak gerekse bilgi bakımından daha zengin bir ortamın varlığından faydalanarak şairi ve şiirlerindeki muhtevayı yeniden gündem yapma amacını taşımaktadır. Muhteva değerlendirmesine esas olan tem ve sembol başlıkları danışman hocam Doç. Dr. Hikmet KORAŞ'ın 'Özbek Şairi Rauf Parfi' adlı eserinden faydalanılarak oluşturuldu.

Bugün için şairin adının ve soyadının yazımı konusunda henüz bir birlik yoktur. 'Mağcan, Mağjan, Cumabay, Cumabayef, Camabayev, Cumabayoğlu, Cumabayulı' tercih edilen şekiller arasındadır. Çalışmada Kazak Türkçesine has söyleyişe en yakın şekil olduğu için 'Mağcan Cumabayulı'nı tercih edildi. Ancak çalışmanın genel başlığı teknik bir zorunluluk sebebiyle 'Cumabayulı' olarak verildi.

Mağcan şiirlerinin işaret ettiği ruh ve fikir dünyasının zemini sayılabilecek pekçok şeyi dersleri ve sohbetleri vesilesiyle kavramamı sağlayan, çalışmamda ufuk açan tavsiye ve teklifleriyle yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Hikmet KORAŞ'a en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Bu konuya dikkatimi çekerek beni çalışmamın her aşamasında yüreklendiren kardeşim ve üstadım bildiğim Enver KAPAĞAN'a olan minnetimi ifade etmeyi de kendim için bir borç biliyorum.

Yılmaz BACAKLI

NİĞDE, 2014

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MAĞCAN CUMABEYULI'NIN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

BACAKLI, Yılmaz

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hikmet KORAŞ

Bu çalışmada Kazak Türklerinin ve tüm Türk dünyasının edebiyatları açısından önemli bir isim olan Mağcan Cumabayulı'nın şiirleri değerlendirilmeye çalışıldı. Şairin biyografisinden hareketle dönem, kültür ve eser arasındaki ilişki incelendi.

Mağcan, şiirlerinden de anlaşılabilceği gibi 'Turan' düşüncesine inanır. Türkistan'ı vatan, tüm Türk soylu milletleri de kardeş olarak bilir. Bu sebeple Türkistan coğrafyası ve edebiyatı onu anlamada önemli bir yer tutar. Türkistan'a ve edebiyatına –sınırlı da olsa– bu bağlamda yer verildi.

Her ne kadar bir soydan olsa da araya giren zaman ve coğrafya farkı sebebiyle Türkistan kavramından bağımsız olarak, Kazak Türkleri ve onların edebi birikimleri hakkında bir değerlendirme yapıldı. Çünkü şair; dil, düşünce ve hayat biçimlerini Kazak Türklerinin kültüründen almaktadır.

Ağırlıklı olarak Mağcan Cumabayulı'nın hayatı ve edebi kimliği üzerinde duruldu. 45 yıl gibi kısa bir ömre sığdırdığı idealler, acılar, arzular, aşklar, özlemler ve mücadele azmi en genel hatlarıyla verilmeye çalışıldı.

Son olarak tarihin, geleneğin, coğrafyanın ve bir şahsiyetin ürünü olarak şiirler; on beş ayrı tem ve altı ayrı sembol grubu muhtevası bakımından genel olarak incelendi. Şairin uğruna hayatını verdiği şiirlerde, düşmanı endişeye düşüren derinlik çözümlenmeye çalışıldı. Dünden bugüne ötelendiği, gizlendiği, yasaklandığı halde hayatta kalan bu şiirlerin özündeki can suyunun sırrı keşfedilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler:Mağcan Cumabayulı, şiir, Türkistan Edebiyatı, Kazak Edebiyatı, tem, sembol, Turan

ABSTRACT
MASTER THESIS
A STUDY ABOUT THE POETRY OF MAĞCAN CUMABEYULI

BACAKLI, Yılmaz
Turkish Language and Literary Administration
Supervisor: Assoc. Dr. Hikmet KORAŞ

In this study, Mağcan Cumabayulı's poems which we believe are important for literature of the Kazakh and all Turkish world have been studied. Keeping the poet's biography in mind, the relationship between culture and his work work has been examined.

Mağcan, as can be understood from his poems believed in the idea of 'Turan'. He considered Turkestan homeland and all noble nations brother. For this reason, Turkestan geography and literature holds an important place in understanding him. We've included Turkestan and its literature in this respect.

Although they are of the same lineage, due to the intervening time and geography the Kazakh Turks and their literary knowledge have been evaluated independently from Turkestan. The reason for this is that the poet took his language, thought and lifestyle from the culture of the Kazakh Turks.

However mainly Mağcan Cumabayulı, the writer of the poems, his life and literary identity have been focused on. The ideals, pains, desires, loves, longings, and love he experienced in such a short life of 45 years and his determination to fight have been roughly outlined.

Finally, the poems, as a product of history, tradition, geography and personality have been studied in fifteen separate themes and six groups of symbols. In the poems that he gave his life for the depth of the poems which masks the enemy worried was tried to be analyzed. Although they were sometimes ignored, sometimes hidden and sometimes banned they succeeded to survive and the core of these poems has been tried to be discovered.

Key Words:Mağcan Cumabayulı, poem, Turkestan Literature, Kazak Literature, them, symbol, Turan

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IV
ÖZET	VII
İÇİNDEKİLER	IX
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XI
GİRİŞ	1
0.1. BİR YİTİK COĞRAFYA OLARAK TÜRKİSTAN.....	2
0.1.1. <i>Bir Yer Adı Olarak Türkistan</i>	2
0.1.2. <i>Türkistan Edebiyatı</i>	3
0.2. KAZAK TÜRKLERİ VE EDEBİYATI	7
0.2.1. <i>Kazak Türkleri</i>	8
0.2.2. <i>Kazak Edebiyatı</i>	12
0.2.2.1. Sözlü Edebiyat.....	12
0.2.2.2. Yazılı Edebiyat	14
0.3. MAĞCAN CUMABAYULI'NIN HAYATI EDEBİ KİŞİLİĞİ	17
0.3.1. <i>Mağcan Cumabayuli'nin Hayatı</i>	17
0.3.2. <i>Mağcan'ın Edebi Kişiliği</i>	28
I. BÖLÜM.....	34
1. ŞİİRLERİN MUHTEVA BAKIMINDAN GENEL OLARAK İNCELENMESİ	34
1.1. ŞİİRLERDE İŞLENEN TEMLER	35
1.1.1. <i>Şiir</i>	36
1.1.2. <i>Sanat, Sanatçı ve Şair</i>	40
1.1.3. <i>Hürriyet</i>	45
1.1.4. <i>Vatan</i>	51
1.1.5. <i>Millet</i>	61
1.1.6. <i>Ümit</i>	75
1.1.7. <i>Tarih</i>	81
1.1.8. <i>Aşk</i>	85
1.1.9. <i>Kadın</i>	89
1.1.10. <i>Tabiat</i>	92
1.1.11. <i>Din</i>	94
1.1.12. <i>Karamsarlık</i>	97
1.1.13. <i>Yalnızlık</i>	99
1.1.14. <i>Mevcut Durumdan Kaçış Yahut Sığınma</i>	101
1.1.15. <i>Hiciv - Yergi</i>	103
1.2. ŞİİRLERDE KULLANILAN SEMBOLLER	108
1.2.1. <i>Karanlık-Gece- Dumanlı ve Sisli Hava-Kara Bulut</i>	109
1.2.2. <i>Gökyüzü-Güneş-Yıldız-Ay-Şimşek-Dolunay-Mehtap-Ateş-Kandil</i>	111
1.2.3. <i>Güz-Kış-Kar-Yel (Rüzgar)-Boran-Şiddetli Yağmur</i>	113
1.2.4. <i>Bahar-Yaz-Yel</i>	115
1.2.5. <i>Tulpar(Uçan At)-Kıran(Avcı Kartal)-Arslan-Kaplan-Kulın(Yavru At)-Kurt</i>	116
1.2.6. <i>Karga-Kuzgun-Domuz-Köpek-Yılan-Sinek</i>	119
II. BÖLÜM	122
2.1. MAĞCAN CUMABAYULI'NIN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER.....	122
2.1.1. <i>Kökşe Tauw</i>	122
2.1.2. <i>Can Sözi</i>	123
2.1.3. <i>Oy</i>	128
2.1.4. <i>Ömir</i>	130
2.1.5. <i>Çılım</i>	131
2.1.6. <i>Küzdiküni</i>	131
2.1.7. <i>Tilegim (Kızdın Zarı)</i>	134
2.1.8. <i>Kün Şığıs</i>	135

SONUÇ	139
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ	144

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kiril	Latin
А а	A a
Ә ә	Ä ä
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Ғ ғ	Ğ ğ
Д д	D d
Е е	E e
Ё ё	Yo yo
Ж ж	C c
З з	Z z
И и	İ i
Й й	Y y
К к	K k
Қ қ	Q q
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
Ң ң	Ñ ñ
О о	O o
Ө ө	Ö ö

П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	UW uw
Ү ү	U u
Ү ү	Ü ü
Ф ф	F f
Х х	X x
Һ һ	H h
Ц ц	C c
Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş
Щ щ	Şş şş
Ъ ъ	(")
Ы ы	I ı
İ і	İ i
Ь ь	(')
Э э	E e
Ю ю	Yu yu
Я я	Ya ya

GİRİŞ

İnsan, içine doğduğu ve var oluşunu içerisinde anlamlandırıldığı çevreden, yani coğrafyadan bağımsız düşünülemez. Yaşanılan coğrafya, hayat karşısında alınan tavır imkânları ölçüsünde biçimlendirir. Buna karşılık coğrafya da bu tavırdan etkilenir. Karşılıklı bir tesir alma ve uyum/uzlaşma sürecidir yaşanan. Bu anlamda insanın olaylar karşısındaki eylemi olarak ortaya çıkan her türlü tavır; en gerçek, samimi ve isabetli bir biçimde tahlil edilmek isteniyorsa mutlaka coğrafya ile birlikte değerlendirilmek zorundadır.

İnsanların, diğer insanlar ve coğrafya ile münasebetinden doğan bu tavır alışlarının toplamını 'kültür' genel başlığı altında değerlendirmek mümkündür. *“İnsanoğlunun maddi ve manevi ihtiyaçlarının maddeleşmiş şekilleri”* (Kaplan: 1996, 25) olarak da adlandırabileceğimiz kültür, bu maddeleşme sürecini kendisini kuşatan coğrafyanın imkânları eliyle gerçekleştirir.

Kültür adıyla anılan bu toplamın en mühim şubelerinden biri de şüphesiz ki sanattır. Sanat da bu toplamdan farklı değildir. Sanat eserinin de sanatkar eliyle yine insan için maddi ya da manevi bir ihtiyaca cevap olarak üretildiği kabul edilirse çevrenin bu ihtiyacın somutlaşması sırasındaki tesiri net olarak görülecektir. Mesajları ve amacı bakımından bir sanat eseri soyut ve evrensel olmayı ne kadar arzularsa arzulasın, kendisini var eden ihtiyaç ve somutlaşma araçları bakımından daima yerli olacak ve bir coğrafyaya aidiyetle doğacaktır.

Edebiyat da sanatın bir biçimi olarak gücünü de zaafını da kullandığı malzemedir, yani dilden alır (Okay, 1998:27). İşte edebiyatı coğrafyaya, yerli olana bağlayan şey de dil malzemesidir. Zira Mehmet Kaplan'ın yerinde tespitiyle: *“bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür. Dili yaratan hayat, daha doğrusu sosyal hayattır.”* (Kaplan: 1996,139).

Bu başlık altında iddialı bir değerlendirmenin konusu yapmamakla beraber çalışmanın esasını teşkil eden şiirler bağlamında bugün için yitip kabul edilebilecek Türkistan coğrafyasını en azından selamlamak gerekir.

0.1. Bir Yitik Coğrafya Olarak Türkistan

Bu başlık altında koskoca bir kara parçasının, üzerindeki tüm varlığı ile birlikte ortadan yok olmasından söz edilmeyecek elbette. Esasen yitik olmak sadece ‘yok olmak’ anlamına da gelmez. ‘Gizlemek, örtmek, yok saymak, inkâr etmek’ de yok etmek eyleminin farklı suretleri olarak düşünülebilir.

İşte bu başlıkta; gizlenerek, örtülerek, yok sayılarak hatta inkâr edilerek kültürü, milleti ve tüm muktesabatıyla yitirilmiş bir coğrafya kastedilmektedir. Yani el çabukluğu cinsinden bir ilizyon marifetiyle, gözler önünde durduğu halde kendi sahipleri tarafından bile bir yanılsamayla yok farz edilen bir medeni birikim anlatılmaya çalışılmaktadır.

Bugün için resmi tarih tavrı ve tarih kitapları da bu anlayışa hizmet etmektedir. Bir şeyi gizlemenin en kısa yollarından biri adını değiştirmektir. Kültürü, milleti, tarihi ve bunlardan müteşekkil kimliğiyle geçmişin Türkistan’ını bugün kimliksiz ve hafızasız ‘Orta Asya’ olarak anmak onu bir yitiğe dönüştürmeye hizmet etmek demektir. Çünkü coğrafya ve yer isimleri bir milletin tarihi açısından çok önemlidir. Çünkü yer isimleri Türk topluluklarının geçmişte yaşadıkları ve bugün yaşıyor oldukları bölgedeki tarihsel varlıklarının en önemli delili ve bu coğrafyanın tapusudur (Koraş,2009: 785).

Her şeyin insan hak ve taleplerine göre düzenlendiğinin söylendiği, tarihin bir şöret nesnesi olarak ekranlarda ve romanlarda didik didik edildiği bu modernötesi zamanlarda bile bir geçmiş zaman gerçeği olarak dahi ‘Türkistan’ kimliğinin gündem olamaması manidardır.

0.1.1. Bir Yer Adı Olarak Türkistan

“Tarih boyunca Türkistan adıyla bir devlet veya hanlık kurulmadığı halde, Orta Asya'nın büyük bölümünü oluşturan ve eski çağlardan beri Türklerin anayurdu olarak kabul edilen ülkeye Türkistan denmiştir.” (Yalçınkaya, 1994: 12)Zaman zaman sınırları değişse de iki parçalı bir bütün olarak anılsa da özellikle 20. asrın ilk

çeyreğine kadar bu Türk coğrafyası için “*Hazar Denizinden ve Edil (Volga)dan Çin Seddine, Altaylardan Hindüğü’ a kadar uzanan ülkeler manasında umumi isim olarak «Uluğ (Büyük) Türkistan» ve «Türkili» tabirleri kullanılmıştır.*” (Togan, 1981: 2)

Türkistan veya Türkili adlandırmasının toplumsal kimlik ve hafıza bakımından çok büyük bir önemi vardır. Bu durumun daha başlarda farkına varan ve büyük masrafları göze alarak o bölgede Türkoloji çalışmaları yürüten yabancı bilim adamları; sahadan topladıkları her bilgiyi o coğrafyada tedricen uygulayarak sonuç almaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarla ilgili Kydyraliev şu değerlendirmeyi yapar:

“Ticari ve diplomatik ilişkiler sayesinde Türkistan topraklarını karış-karış dolaşan Rusya’nın keşif kervanları, ayrıca, Türkistan’ı kısa zamanda istila ederek ve ondan daha da önemlisi, istila sonrası oraya iyice yerleşebilmek için, gittikleri her yerde incelemelerde bulunuyorlardı. Rus kervancılarına refatçi olarak ve gizli kimlik taşıyarak bulunan coğrafya, topografya, etnografya ve tarih mütehassısları, buldukları bölgelerde, özellikle Hive ve Buhara hanlıklarıyla ilgili önemli araştırmalarda bulunmuştur.” (Kydyraliev, 2001: 14)

Hacim, tarih ve birim bakımından; geniş, köklü ve zengin sıfatlarını hak etmiş Türkistan coğrafyası, yirminci yüzyıla Çin hâkimiyetine giren bölümü ile ‘Doğu Türkistan’, Rus hâkimiyetine geçen bölümüyle ‘Batı Türkistan’ olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Togan, 1982: 1). Yakın zamana kadar yarım bir hatıra gibi ‘Türkistan’ deyince ‘Doğu Türkistan’ akla gelmekteyken; egemenler, bütününden ve gerçek bağlamından koparılmış da olsa bu isme o kadar tahammülsüzdür ki 30 Eylül 1955 tarihinde ‘Doğu Türkistan’ adı da yok edilerek bu bölge ‘Sinkiang Uygur Muhtar Bölgesi’ olarak ilan edilir (Köseoğlu, 1997: 752). Türkistan adına bugün bile tahammül edilemeyişinin asıl nedeni, aynı millete mensup olma şuurunun o coğrafyanın muktedirleri için doğuracağı tehlikeden duyulan endişedir.

0.1.2. Türkistan Edebiyatı

Esasen yazılı Türk edebiyatı 700 yıllarından 1500 yıllarına kadar ortak veya çok sıkı temas halinde bir devir geçirmiş; büyük edebiyat eserleri, çok geniş bir Türk

coğrafyasına yayılıp okunmuştur. Çeşitli tarihî ve tabii sebeplerle kaybolan bir kısım edebî eserler asırlar sonra yeniden gün yüzüne çıkmış ve dünyadaki bütün Türklerin ilgisini çekmiştir. 16. yüzyıldan sonraki büyük kopukluğa rağmen yine de bazı temas ve tesirler devam etmiştir.

19. asrın ikinci yarısında yeniden canlı temaslar başlamış, 20. yüzyılın başlarında da bir müddet devam eden bu canlı temaslar, 1930'larda tekrar kesilmiştir. Bugün için Türkistan coğrafyasında ortak bir edebi birikimi de ihtiva eden kültür varlığından söz etmek imkânsız gibi görünse de asıl itibariyle mazisi, âdetleri, ananeleri aşağı yukarı bir olan ve müşterek destanları ile dil birliği bulunan Türkistan Türklerinin bu parçalanmışlığının doğal bir sürecin sonu olmadığı kolaylıkla anlaşılabilir. Nitekim *“on dokuzuncu asrın ortalarına kadar Türkistan'ın her tarafında Batı ve Doğu Türkistanda, Kazak ve Kazan ülkelerinin hepsinde umumi edebi Çağatay dili kullanılıyordu.”*(Togan: 1981,486)

Ortak bir dilin varlığı Türk milletine, kendilerine yönelen her taarruza karşı ortak bir savunma geliştirebilecekleri müşterek bir zemin sağlıyordu. Zira ortak bir dil, ortak bir şuur demektir. Nitekim tarih ve dil arasında vazgeçilmez bir münasebet vardır. Dilini muhafaza eden bir millet tarihini, tarihini muhafaza eden bir millet de dilini muhafaza eder (Ercilasun, 2012: 13). Buna karşılık yayılmacı ve istila esaslı bir politika takip eden Rusya bu direnişi kırmanın, savunma hattını var eden iletişimin ortadan kaldırılması ile mümkün olacağını çok iyi bilmekteydi. Dolayısıyla esasını bu amacın oluşturduğu dil politikalarına paralel olarak dil aracılığıyla denetlediği eğitim faaliyetleri üzerinden sömürgeci tavrını meşrulaştırmış ve yaygınlaştırmıştır. Bir iktidar ve asimilasyon mücadelesinin meydana gelen Türkistan coğrafyası, yüz yıl içerisinde Rus ve Sovyet politikalarıyla dil ve eğitim fonksiyonları felç edilip dönüştürülerek sömürülmüştür (Karabulut, 2009: 67).

Propaganda ve istenilen sonuç için öncelikle dili ve dil araçlarını bozmaya çalıştıklarından karşılıklarına ilk çıkan da dili en çok kullananlar yani şair, yazar ve düşünce adamları olmuştur.

“Orta Asya'da önce askerî bir işgal olarak başlayan ve Sovyet devriminden sonra da “enternasyonal” başlığı altında süren Ruslaştırmanın önüne dikilen bayrak, edebiyat, dil, okuma, kendini ve dünyayı öğrenme, kısacası “millî aydınlanma” hâlinde var olmuştur.” (Öner, 2006: 175)

Misyonlarına aykırı her türlü itirazı da acımadan en ağır biçimde cezalandırmışlardır. Bu çalışmada şiirleri incelenecek olan Mağcan Cumabayuli'da bu cezalandırmadan nasibini fazlasıyla almış bir şairdir.

Nikolay İvanoviç İliminski Rusya'nın köleleştirme faaliyetlerini başlatan ve temel stratejilerini geliştiren isimdir. Buna göre

“İslam aleyhtarı propaganda arttırılacak; Müslümanlığın taşıyıcıları olan Tatarlar engellenecek. Tatarlardan hoşnutsuz olan göçebe toplumlar tahrik edilerek aralarındaki düşmanlık körüklenecek; Yarı şamani olan göçebe toplumlar, dindar olan diğer toplumlardan tecrit edilerek, özel eğitime tabi tutulacak. Bunun için önce göçebeler arasından kabiliyetli gençler tespit edilir ve Ruslaştırma eğitimi onların vasıtasıyla yürütülecektir; Lehçeler arasındaki farklılıkları tespit ederek, bunların her birinden müstakil dil oluşturmak ve ayrı ayrı halklar meydana getirmek; Milleti kutsal kitap Kur'an'dan uzaklaştırmak için Arap harfi ortadan kaldırılacak ve onun yerine Kiril harfi ikame edilecektir. Bununla birlikte, her bir topluluğun kullandığı Kiril harfi birbirinden farklılık arz edecek.”(Kydyraliyev, 2001: 35-36)

Bütün bu strateji; biçimlendirilmiş, genleriyle oynanmış bir eğitim eliyle ya da eğitimin büsbütün ortadan kaldırılması yoluyla yürütülmek istenir. Bu 'müstemleke siyaseti', Türkistan'da ufuk açabilecek pozitif ilimlere ait kitapları eğitim hayatına hiç dahil etmeden sadece özünden koparılmış bir din eğitimi yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu eğitimin aracı olarak da umumi bir edebi dil değil, Türkistan'ın milli medeniyet ve kültür sahasında anarşi oluşturma maksatlı kabile lehçeleri kullanılmak istenmiştir. Dahası alfabeye yapılan müdahaleler bu parçalanmışlığı iyice derinleştirmiştir (Togan, 1981: 487). Bu politika oldukça başarılı olmuş ve Türkistan edebiyatını var eden Türk soylu milletlerden Azeri Özbek ve Kazak gibi unsurlar 1990'lara gelindiğinde birbirlerini neredeyse anlamaz olmuşlardır. Bu nedenle iletişim dili olarak Rusçanın etkinliği artmış ve resmi dil olma konumu pekişmiştir (Bal, 2002: 132).

Devrin sosyo-ekonomik şartları ve Rusya'nın istila planı gereği eğitim ve dil bakımından gittikçe zayıflayan Türkistan'da asri manada eğitim sisteminin oluşturulması gayretleri, 'Cedidizm' hareketinin ortaya çıkmasıyla başlar. Esasında 16. yüzyıldan itibaren başlayan medrese usulü eğitim sistemi üzerine tartışmalar,

20.yüzyıla gelindiğinde bir kısım Türkistanlı aydın tarafından kültürel reform azmi ve kararıyla sonuçlanır. Kardeş ülkeler ve özellikle Türkiye'deki yenileşme, yani hürriyet ve eğitim faaliyetlerini izleyerek kendi ülkelerinde de yenileşme hareketini başlatma faaliyetine geçtiler (Koçar, 1986: 183). Rusya Müslümanları arasında çok kısa zamanda büyük gelişmeler kaydeden Cedidizm akımının kurucusu ve ideoloğu maruf Türkçü ve filozof İsmail Gaspıralı Bey olmuştur. Gaspıralı aynı zamanda, 1883-1914 yılları arasında Kırım'ın kültür merkezi Bahçesaray'da 'fikirde, dilde ve işte birlik' parolası ile yayımlanan ve Rusya Müslümanlarının milli uyanışında önemli rolü bulunan Tercüman Gazetesi'nin de kurucusudur.

1893'te ilk usul-i cedid okulunu açan Gaspıralı, mektep ve medreselerin ıslahını, eğitimin yaygın hale getirilmesini hedeflemiştir. Dini ilimlerin yanında dünya ilimlerinin de okutulmasını savunan Ceditçiler:

“Türkistan halkının ilerlemesi, modernleşmesi ve milli bağımsızlığı için mücadele yürüten cedidciler aynı zamanda edebiyatın yeniden şekillenmesine ve milli bir edebiyatın doğuşuna öncülük yaptılar. Cedid edebiyatı Türkistan edebiyatında derin ve önemli izler bıraktı. Bu dönemde Akmolla, Abay, Furkat, Mukimi, Ahmed Baytursun, Abdurrauf Fitrat, Mahmut Hoca Behdudi, Münevver Kârı, MiryakupDulat, Mağcan Cumabayulı, Cüsüpbek Aymaut, Şahkerim Kudayberdi, Meşhur Cüsüp Köpey, Gumar KaraşSultanmahmud Toraygır, Muhammedcan Seralin, Abdülhamid Çolpan, Hamza Hakimzade Niyazi, Avdullah Avlani, Bahrembek Devletşah, Hacı Muin Şükrullah, Aşur Ali Zahir gibi Türkistanlı cedidci aydınlar cedid edebiyatını, yani Türkistan milli edebiyatını oluşturmaya ve halka tanıtmaya çalıştılar.”(Kydyraliyev, 2001: 161)

Türkistan milli edebiyatı da diyebileceğimiz cedit edebiyatı, milli ve dini konuları ihtiva eden Türkistan halkının karakterine uygun yerli bir edebiyat var etmeyi amaçlıyordu. Edebiyatın ham maddesinin dil, gelişiminin eğitim, yayılmasının ise matbaa ile olduğu bir gerçektir. İşte bu noktayı çok iyi kavrayan Gaspıralı insan ve milleti bu ihtiyaç noktasında bir tutar. Nitekim onun şu tespitleri bu anlamda çok önemlidir:

“Bir insana nutk ve dil ne kadar gerek ise, çok insanlara yani bir millet, bir kavme matbuât ve neşriyât ol derece gerektir. Matbuât bir dil-i milliyedir ki sesi dünyanın bir tarafından bir tarafına kadar gider. Bir dildir ki sedası bin yıl sonra işitilir.” (Akpınar, 2008: 16)

Gaspıralı çabasının tam karşılığını çağının çok ilerisinde bir değerlendirmeye fark eder. Günün toplumsal sorunlarını milli bir bakışla ve çağın şartlarına uygun biçimde değerlendirip çözmeyi ilke olarak benimseyen ceditçiler, halka ait -din dâhil- hiçbir değeri itibarsızlaştırmadan eserlerinde kullanır. Düşüncelerini daha çok şiirle ifade eden ceditçiler, edebiyatı bir meslek olarak ya da estetik bir amaç için yapmazlar. Edebiyat ve özellikle şiir, onların idealleri için bir araçtan ibarettir. Bu sebeple bu dönemde geleneksel aşk şiirleri, yerini daha gerçekçi ve milli duyarlıkla kaleme alınmış şiirlere bırakır.

0.2. Kazak Türkleri ve Edebiyatı

Kazak Türkleri ve edebiyatı; Türkistan coğrafyasında alfabe, dil ve eğitim politikalarının küçük ve müstakil milletlere has biçimlerle yeniden inşa edilmesi sonucu ortaya çıkmış bir millet ve edebi birikimdir. Aslında tek bir ‘Sovyet’ milleti var etme amacına dönük Rus politikasının sonucu olarak, kendi politikalarına direnişin önemli bir aracı olan milliyetçilik anlayışını kırmak için küçük farklılıkların parlatılıp abartılması yoluyla yeni milletler imal edilmiştir (Roy, 2009: 8).

Birlikte her anlamda daha güçlü olan, soyca bir kardeşlerin bu coğrafyada iletişim ve birikim araçları bakımından birbirinden koparılması sonucu ortaya parçalanmış edebiyatlar çıkmıştır. Ancak parçalanmış bile olsa o coğrafyanın insanını ve o insanın oluşturduğu edebiyatı genetiği gereği Türklüğün ortak malı olarak bilmek gerekir.

Müstakil bir millet olarak adlandırılışı yakın zamanlarda gerçekleşen Kazak Türkleri o zamandan bu zamana Türkistan edebiyatından verasetle devraldığı bütüne, Rus ve Sovyet ablukasına rağmen can pahasına yeni malzemeler ekler. Kazak edebiyatçılar bedeli sürgün, açlık, işkence ve ölüm olan şiirler, makaleler ve romanlar yazar. En büyük ceza, ayrı düştükleri kardeşlerini hatırlayışlarına, yardıma çağırışlarına verilir. Mağcan Cumabayulı örneğinde bu gerçeğe en net biçimde şahitlik etmek mümkündür.

0.2.1. Kazak Türkleri

“Kazak adı, ekseriya siyasi bir maksatla, bir isyan neticesinde ailesiz halde ve bazan da aile ile birlikte cemiyetten uzaklaşarak dağ ve sahralara çekilen ve fırsattan istifade ederek hükümet işlerini ele alana kadar el ve kabilenin himayesinden dışarıda dolaşan sergüzeştçilere” verilen bir addır. (Togan, 1981: 37)

Bu adlandırmadan hareketle olacak, Türkçede 'kazak' sözcüğü 'göçebe', 'hür insan', 'maceracı' anlamındadır.

Önceleri yukarıdaki anlamlarla karşımıza çıkan kelime, daha sonra bir kavim ve devlet adı olarak kullanılagelmiştir. Orta Asya'nın bozkırları ile Türklerin anayurdu Altaylara kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Kazaklar, Türklerin Kıpçak koluna dâhildir (Özdemir, 2009: 157). Türkler, M.Ö. 1. yüzyılın sonlarından beri bugünkü Kazakistan topraklarında yaşamaktadır. 6-8. yüzyıllarda Türk Hanlığının, 10-12. yüzyıllarda Karahanlılar'ın, 13. yüzyılın sonlarından itibaren de Altın Ordu'nun bir parçası olarak yarı bağımsız bir yönetimle Türklerin hâkimiyetinde kalan Kazakistan'da Kazakların, tarih sahnesine çıkışları 14-15. yüzyıllara rastlamaktadır. Bu yüzyıllarda, bugünkü Kazakistan'ı da meydana getiren Kıpçak kavimleri ve onlarla akraba olan oymak hanları, Özbek hanlarından ayrılarak Kazakları oluşturmuşlardır.

Önceleri küçük hanlıklara bölünen Kazak boylarının 16. asırda tamamıyla tek bir memleket oluşu, bilinen tarihi bir gerçektir. Tarihi kaynaklarda göçebe bir Turan kavmi olarak gösterilen Kazaklar, 1718 yılında Tâwke Han'ın ölümünden sonra zayıflar ve 18. yüzyılda Ulu (Büyük), Orta, Kiçi (Küçük) Cüz/Orda olmak üzere üç hanlığa ayrılır. Kazakların bu şekilde bölünmesinden, Kazakistan'ın doğusunda birbiriyle soydaş Moğol yurtlarından müteşekkil ve Kazaklara daima düşman olan Conğar hanlığı istifade etmiş ve 1723 yılında, akın yapmışlardır. Bu akında Kazak yurdu kırgına maruz kalmış, malı mülkü talan edilmiş, kıtlığa duçar olup maldan da candan da olmuşlardır.

Conğar'ın çapulcularından kurtulan cüz (yüz) Kazakları, idil ile Yayık'ın arasına sığınır. O zamanlar buralara hâkim olan Rusya, 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortasına kadar üç Kazak hanlığını da hâkimiyeti altına alarak yüz yıllar içinde Kazak ülkesini sömürme siyasetini başlatır(Uygur, 1997: 1-2).

19. yüzyılın başlarında, Omsk, Semipalatinsk, Orsk, Orenburg, Kızıljar vb. gibi pek çok Rus şehir ve kalesinin Kazak topraklarındaki varlığı, Rusların Kazaklar üzerindeki hâkimiyetlerinin en belirgin göstergesidir. Rus köylüleri Kazakların verimli topraklarına yerleştirilmiş, hayvan otlatacak arazilere girişleri yasaklanmış, başlarına Rus yöneticiler veya onlardan daha kötü olan yerli yöneticiler, ünlü akın Duvlat'ın ifadesiyle '*arsız itler*' getirilmiştir. Kendi topraklarında kendilerini dört taraftan sıkıştırılmış hisseden Kazaklar zaman zaman Rus işgaline karşı koymuş, ayaklanmışlardır. 1785-1797 yılları arasında Sırım Datulı, 1824-1836 yılları arasında Sarjan Sultan, 1836-1838 yıllarındaki İsatay Naymanulı ile Mahammet Ötemisulı, 1837-1847 yılları arasında Kenesarı Han, 1856-1857 yılları arasında Jankoca Han ve Eset, Beket, Kenesarı'nın oğlu Sızdık vb. gibi kişilerin önderliğindeki isyanlar Kazak tarihinde önemli yer teşkil etmiştir. Şortanbay'ın (1818-1881) bu dönemi anlattığı '*Zar Zaman*' adlı şiiri (Zor, Dar Zaman) daha sonraları bu dönemi anlatmak için tarihçiler ve sanatçılar tarafından kullanılmıştır (Arıkan, 2010: 722).

Kazakların Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesinin siyasi sonuçları yanında kültürel etkileşimlere zemin hazırlayan bir etkisi de olmuştur. Hanlık döneminde Kazakların kültürel hayatını şekillendiren sahip oldukları göçebe ve yarı göçebe hayat tarzıdır. Kazakların, Rusya'nın hâkimiyetine girmesinden sonra, kendisine özgü nitelikleri bulunan Kazak kültürel hayatı dış etkilere açık hale gelir. Kazak kültürel hayatı üzerinde ilk olarak Tatarların; dinî alanda başlayan sonraki dönemlerde daha da gelişerek eğitim faaliyetlerinden, basın hayatına kadar kültürel hayatın bütün alanlarında kendisini hissettiren etkisi görülür.

Kültürel hayattaki Tatar etkisi, İdil-Ural bölgesinde gelişen Ceditçi düşüncelerin de Kazak bozkırlarında etkili olmasını sağlar. Özellikle bu bölgede açılan Ceditçi medreselerde Kazak öğrencilerin eğitim almaya başlamasıyla birlikte, Kazakistan'da Ceditçiliği savunan bir zümre oluşur. Tatar ceditçilerinden etkilenen Kazak aydınları, bir taraftan Kazakistan'ın muhtelif yerlerinde '*Usûl-ü Cedîd*' okullarıyla yeni usûl eğitimi uygularken, diğer taraftan da yeni gelişen Kazak basını vasıtasıyla Ceditçi eğitim faaliyetlerini desteklemişlerdir (Özdemir, 2009: 158).

Kazaklar, özellikle Rusların hâkimiyeti altında geçen yıllarda kendi dil ve kültürlerini rahatça konuşmak ve yaşamak bir yana, bu uğurda çok cefalar çekerler. Özüne ve sözüne sahip çıkan birçok Kazak aydını sürgüne maruz bırakılır, birçoğu da öldürülür ya da baskı sonucu susturulur. Ruslar mutlak ve her anlamda bir

hâkimiyet kurabilmek için zulüm ve baskı yapmadık kişi, aile ve kabile bırakmazlar. Bütün bunların üzerine bir de Kafkasya, Kore, Çin, Alman ve Polonyalı esir ve kaçakların büyük çoğunluğunu buraya, buradaki insanları da başka yerlere sürerek demografik ve kültürel hayatı alt üst ederler (Kapağan, 2010: 1).

Bu dönemde takip edilen asimilasyon ve zulmü meşrulaştırma araçlarından biri de Kazakların Rusya veya Sovyetlerin bir parçası olmalarının tarihi şartlardan doğan zorunluluğun bir gereği olduğu propagandasıdır. Bu ilhak ve işgal hareketinin Türkistan coğrafyasındaki diğer Türk soylu milletler gibi Kazakların da faydasına ve olumlu bir güç birliği gibi gösterilmeye çalışılmasından maksat hem kukla ve satılmış idarecilerin elini rahatlatmak hem de dış dünyaya bu birlikteliğin gönüllü gerçekleştiği imajını vermektir (Kara, 2006: 29-30).

Özellikle Rus dilini herkese öğretme ve Rusçayı tek hâkim dil kılma çabası içine giren Rusların bu gayretleri sonucu, şehirlerde Rusça bilmeyen Kazaklara hemen hemen hiç tesadüf edilmez. Eğitim dili, bazı istisnaların dışında bütün okullarda Rusça olur. 1980'li yıllara gelindiğinde Kazakistan'da Rusçayı mükemmel bir şekilde bildiği halde, Kazakçadan bîhaber olan birçok Kazak Türk'ünün olduğu bilinen bir gerçektir. Bağımsızlıktan sonra ise bazı şeyler yavaş yavaş değişmeye başlar. Kazaklar içinde, Kazakçayı bilen veya bilmeyen Kazak Aydınları da –bütün baskılara rağmen– kendi benliklerinden zerre kadar kopmayarak ananelerini kuşaktan kuşağa, daha çok sözlü edebiyat vasıtası ile aktarmayı başarabilmişlerdir (Saray, 1993: 13).

XX. yüzyılın başlarında etkinliğini ve hâkimiyetini kaybederek parçalanmaya başlayan Çarlık Rusya'sının ardında bıraktığı boşlukta Kazaklar; 1917 yılında Alaş Partisi ile kısa bir süre için idareyi ele aldıysa da aynı tarihlerdeki Bolşevik Devrimi sebebiyle Kazakların bağımsızlık çabaları bir başka bahara ertelenir. 1919'da parti kapatılır ve 1920 yılında Kazakistan, Sovyetler Birliği'ne bağlı bir Cumhuriyet olur. Ölçekçi'nin değerlendirmesine göre bu dönem Türk soylu halklardan ve özellikle Kazak'lardan çalınır ve arkasında ağır bir yabancılaşma psikolojisi bırakır:

Türk halklarından çalınan bu dönemden geriye fazladan bir Sovyet deneyimi kaldı. Sovyet deneyiminin bıraktığı miras ise, komünist rejimin etkisiyle halkın siyasal yapıya ve karar mekanizmasına büyük ölçüde yabancılaştığı bir toplumsal yapı oldu. Üstelik eski kimliklerini koruma

çabalarına karşılık rejim tarafından ısrarla sürdürülen bir kimlik dayatması da yabancılaşmada önemli rol oynadı. Dahası bağımsızlıktan sonra da, yeni rejim kendilerini korumakla meşgul olmaktan, halkı siyasal sürece katılmaya teşvik etmekle hiç ilgilenmediler ve yabancılaşmanın artmasına katkıda bulundular (Ölçekçi, 1998: 172).

1893'te başlayan Rus iskân politikası gereği 1952'ye kadar Kazakistan'a Rus göçmen yerleştirilir. 1921 yılında bozkırlarda kuraklık sonrası açlıktan kıyılan Kazak nüfusa; 1926-1939 yılları arasında zorunlu yerleşik hayat tecrübesi de eklenince Kazak nüfusundaki kayıp 1 milyonu bulur. Sovyetler Birliği dağılınca 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'ın en büyük handikaplarından biri de Kazaklar aleyhine değiştiği propagandası yapılan bu demografik yapıdır.

Bağımsızlığın ilanından sonra izlenen akıllı nüfus politikalarının yanı sıra Kazakistan'dan sürülenlerin geri dönmesiyle denge olması gereken yönde, yani Kazak nüfusunun hâkim nüfus olması yönünde gelişmektedir. 1999 senesinde yapılan nüfus sayımına göre ise Kazaklar 7.985.000, Ruslar ise 4.480.000 kişi civarındadır. Şimdi ise bu 12 milyon Kazak nüfusa karşılık 3 milyon Rus nüfusu şeklindedir (Kapağan, 2010: 2).

Sonuç olarak günümüz Kazakistan Cumhuriyeti sosyo-ekonomik gücünün ve kültürel mirasının farkında, geçmişine yabancılaşmadan kendisi olabilmenin çabası içindedir. Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in stratejik hamleleriyle dengeli bir politika takip eden Kazakistan, kendi diliyle zenginleştirdiği edebiyatı ve kültürü nesiller arasında eğitim kurumları eliyle yaygınlaştırmaya ve yerleşik hale getirmeye çalışmaktadır. 2.717.000 km²'lik yüz ölçümü ile dünyanın en geniş 9. ülkesi olan Kazakistan; ekonomik potansiyelini oluşturan petrol, doğal gaz, kömür, demirli ve demirsiz mineral ve metaller gibi yeraltı zenginlikleri; ayrıca tarıma elverişli ekilebilir toprakları ve nükleer bir güç statüsüne sahip olması bakımından 21. yüzyılın önemli ülkeleri arasında sayılmayı çoktan hak etmiştir denilebilir.

0.2.2. Kazak Edebiyatı

Edebiyat; fertten başlayarak topluma, toplumdan millete, nihayet diğer milletlere uzanan evrensel bir kültürel iletişim aracıdır. Yani insan, toplum, millet ve milletler hayatlarını muhafaza eden, tanıtan, paylaşan ve değiştiren neredeyse tüm aksiyonları edebiyatın aracı olan söz ve yazı üzerinden gerçekleştirir.

Kazak edebiyatı da bu cümleden olarak fitri bir ihtiyaca hizmet eden yönüyle Kazak Türklerinin ana Türk edebiyatı damarı üzerine inşa ettiği bir edebi birikimdir. Dış etkilere kapalı, hatta uzun süre okuma ve yazmaya bile uzak, göçer bir toplum olmaları sebebiyle duru bir dille söyleşen Kazakların hayatlarını süsledikleri müzik ve şiir neredeyse en sevdikleri uğraşlarıdır. Dombıra çalıp şarkı söyleyemeyen, irticalen şiir okuyamayan bu toplumda nadir görülür (Altınmakas, 2014: 23). Ünlü Kazak aydını Awezov'un da dediği gibi:

“Mutluluk peşinde asırlarca sahrayı dolaşan göçebe Kazak halkı bize mimarlığın, heykeltıraşlığın ve resim sanatının yapıtlarını bırakamadı. Ama bize en değerli olan şiiri bıraktı. Şair halk, bilinmeyen eski zamanlardan başlayarak kendisinde olan şairlik yeteneğini kullanarak ruhunu unutulmayan epos destanlarıyla, çeşit çeşit şiirlerle yansıttı.” (Awezov, 1997: 9)

0.2.2.1. Sözlü Edebiyat

Sözlü edebiyat, bütün kültürler için aslolanıdır. Toplumlar imkân ve mekân bakımından gelişip genişledikçe, sözü temel alan yazılı bir edebiyata geçer. Sözlü edebiyat dışında onunla bağlantısız, kendi başına gelişen yazma edebiyata rastlanmaz. Kazak halk edebiyatının ilk örnekleri de sözlü edebiyatla bağlantılıdır.

Kazak Türkleri yaşadıkları geniş bozkırlarda, iklimin kurak ve yağışın az olması sebebiyle, çok eski devirlerden beri çoğunlukla göçebe hayatı sürerler ve hayvancılıkla meşgul olurlar. Ziraata elverişli ve sulama imkânı olan sahalarda ise, Kazakların bir kısmı yerleşik veya yarı yerleşik durumda ziraatla ve hayvancılıkla

uğraşırlar. Her göçebe halkta olduğu gibi, bunlarda da ilk edebî merhale olarak şifahî halk edebiyatı, millî ruhu belirten karakteri ile genişçe bir alanda gelişme imkânını bulur, atasözleri vasıtasıyla halkın görüş felsefesini, çeşitli şarkı ve türküleriyle ise kâinata karşı olan çeşitli inançlarını yaşatırlar (Caferoğlu, 1965: 302). Bu hayat tarzı, onların, yakın zamanlara kadar eski Türk geleneklerinin iyi bir şekilde muhafazasına yarar; ancak eğitim olanaklarından uzak, etkileşime kapalı bir hayat sürdürdüklerinden yazılı edebiyat evresinin de gecikmesine sebep olur.

Kazak Türklerinin geniş kitleleri arasında ise, akın ve bazen cırav (yırcı) denen halk şairlerinin yarattıkları ölümler (halk türküleri) ve ustalıkla söylenen destanlar yaygındır. Dağınık ve mevsimlere göre, konar-göçer hayat tarzları sonucu olarak, Kazak Türkleri arasında okuma-yazma bilen kimselere az rastlanır. Halkın hasretlerini ve bedii ihtiyaçlarını yazılı olarak yaymak imkânı olmadığından, kabiliyetli kimseler bunları hâfızalarında saklayarak, halka yaymağa çalışırlar. Kazak sözlü halk edebiyatının muhteva zenginliği, ifadesinin güzel ve manalı oluşu, V. Radloff ve G. Potanin gibi birçok folklorcunun ve dil âliminin alâkasını çeker. V. Radloff Kazak ve Kırgızların sözlü edebiyatı ile ilgili araştırmasının sonunda şunları yazar:

“Akrabaları olan başka Türk kavimleriyle mukayese edildiğinde, Kazaklar ve Kırgızlar söz söylemedeki ustalıklarıyla dikkati çekerler. Onların güzel söylemedeki ustalıklarına gerçekten hayran kalmamak mümkün değildir.” (Yarkın, 1978: 624)

Geçmişte tarihi cırlar (yırlar), aytılar (atışmalar), ölümler (türküler), cırtavlar (anmalar) ve başkaları, cıyın (toplantı) ve toylarda (düğünlerde) melodik türküler halinde söylenir ve halk da bunları severek dinler. Kazak Türklerinde bu türlü cır, ölümler ve aytılar, halk arasında hüner sayılır. Batırlar cırı (Batırlar türküsü) denilen destanlar ise, Kazak Türklerinin zengin sözlü edebiyatının bir çeşididir. 'Veda' motiflerini terennüm eden 'Koştasu' türküleri, Kazak Türklerinin ruhunu en yakından okşayan çeşididir. Bu türkü vasıtası ile Kazak'lar Rus istilâsına ve hâkimiyetine karşı, halkı isyana davet etmiştir.

Düğün türkülerinceşidinden olan 'jar-jar' (yar yar), 'kız-tanısı' (kız görme), 'bet-aşar' (yüz açma) yanında ayrıca ölüm ve defin merasimine ait 'es-tirtu', 'konil-aytu', 'joktau' gibi türler Kazaklar arasında en çok rağbet gören sözlü edebiyat

ürünleridir. Kazak folklorunda geniş yer tutan halk edebiyatı çeşitleri arasında masal, hikâye ve destanlar bulunmaktadır. Fantastik ve sihirli konulara ayrılan halk masalları, halk arasında yayılan oldukça zengin ve ilginç tahayyülleri yaşatmaktadır.

Nihayet Kazak halkına gerçek edebiyat türlerini kazandıran 'akın'lar olur. Saz şairlerine benzeyen, geçmişte halk arasında çok önemli bir yere sahip olan ve bugün de önemlerini korumaya devam eden 'akın'lar, tarihî, dinî ve günlük meseleler dile getiren atışmalar yaparlar. Bu gelenek Kazakistan'da sözlü edebiyat ürünlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında büyük bir etkiye sahiptir (Ergun, 2002: 104).

Abay Kunanbayev'e kadarki halk şairlerinin çoğu sözlü edebiyata dayanarak geliştiği için eserler anonim birer folklor unsuru olarak kalır. 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bu edebi miras, bu tarihten sonra kısmi olarak belirli isimlerle anılmaya başlanır. Şiirleri kendi adıyla anılan ilk Kazak halk şairi Buhar Cırav(1693-1787)'dir. Onun izinde yetişenlerden Nısanbay, Doshoca, Kuderî, Muhambet Utemiş (1804-1846), Orınbay Baykocaulî, Abıl, Almacan Azamatkızı, Bazar Ötemisulî, Cambul Cubayev (1846-1945) en meşhur şairlerdendir. Bu şairler âşıklar misali gördükleri rüyalarda bade içerek bu mesleğe başlarlar.

Kazak sözlü edebiyatının kaydedilerek yayınlanmasına 19. yüzyılın ilk yarısında Rus Türkolog, edebiyatçı ve folklorcuları tarafından başlanır. Bu bilginler Kazak Türklerinin yaşayış tarzları, örf- âdetleri ve umumî kültürleri hakkında çok sayıda materyal topladıkları gibi, sözlü edebiyatının birçok çeşidini de kaydederler. Daha sonra bu sözlü edebiyat üzerinde İ. Altunsarin, Abay Kunanbayoğlu ve bilhassa folklorcu âlim Abubekir Diva(yev) değerli çalışmalar yaparlar (Yarkın, 1978: 625).

0.2.2.2. Yazılı Edebiyat

Kazak Türklerinde yazılı edebiyatın sistemli olarak oluşmaya başladığı tarih 19. yüzyılın başlarıdır. Bu devrenin hazırlık aşamasında adı anılması gereken isimlerden; İslami bir eğitimin yanında iyi derecede Rusça bilen, Kazak halk şiirini yakından bilen saray şairi Muhammet Ötemisulî (1804-1846); iyi bir medrese eğitimi alarak Arapça ve Farsça'yı öğrenen ve Rusların yayılcı politikasına şiirleriyle direnen Kuramsaulı Akın Sarı; yine medrese eğitiminden geçmiş ve bütün Türkî halkların şecerelerini ve eski şiir geleneğini iyi bilen, dindar ve milletperver Dulat

Babataev(1802-1871) akla ilk gelenlerdir (Özgümüş, 2002: [http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/kazak-edebiyatinin-belli-basli-temsilcileri- 3 Ağustos 2014, 20:54](http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/kazak-edebiyatinin-belli-basli-temsilcileri-3-Agustos-2014,20:54)).

Aslında bu coğrafyada yazılı edebiyatın gelişmesini hızlandıran temel sebep Rusya'nın zalimane işgalidir. Bu işgal sebebiyle itirazını ve isyanını geniş halk topluluklarına duyurmak ve onlardaki insani, milli bilinci uyandırmak amacına dönük gayretler edebiyatın yazılı olmasını zaruri kılar. Rusya'nın zulmü üzerinden her haliyle giderek modernleşen dünyaya uyum sağlama zarureti, bu topraklarda ilk olarak eğitim ve yazı talebi şeklinde ortaya çıkar. Gaspıralı'nın 'Cedit Hareketi' sözden yazıya doğru seyrin hızını artırır.

19. yüzyılda modern ilk Kazak aydınlarının yazılı edebiyatın temeli olması bakımından sözlü edebiyat parçalarını gayretli bir şekilde derlemeleri özellikle dikkati şayandır. Sözlü edebiyatın derlenmesi neticesinde halkını ve milletini yeniden keşfeden Kazak aydınlar, kendilerini ve halkı ortak bir duygu ve düşünce zemininde tek Kazak milleti yapacak bağı kurmaya çalışırlar.

Abılay-Han'ın torunlarından olan Çokan Velihanov(1837-1865), iyi derecedeki eğitimi sayesinde, vatanının ve komşu kardeş Türk ülkelerinin kültür hayatı ile ilgilenir; ilk defa bozkırı ve onun hayatını, halkına anlatmaya ve tanıtmaya çalışır. Kazak ve Kırgız folklorunun ilk araştırmacısı olur. Vatanının çeşitli konularına el uzatır, Kazak Türk'ünü, dünya ışığına çıkartmayı amaçlar. İbray Altınсарın(184-1889) ise, Kazak çocuklarının yetişmesi yolunda çalışan, mektepler kuran, çocukları okutan, ders kitapları yazan ve milletin, vatanının mutluluğunu eğitimde arayan bir pedagoğdur. Kendi şiirleri ile hikâyeleri tamamıyla didaktik karakterdedir. Kazak folkloru toplayıcıları arasındadır.

Abay Kunanbayev(1845-1904), Kazak halkının yazılı edebiyatının asıl kurucusu olarak anılır. Milli folklor, doğu edebiyatının klasik metodu ile din onun edebi çalışmalarında etkili olmakla beraber, ne dilce ne de fikirce aşırıya kaçır. Eserlerinde hem millete hem de toprağına bağlı kalır. Abay şiirlerinde vatani uçsuz bucaksız bozkırın ve halkının derdine işaret eden ve bu derdin dermanı için çabalayan bir münevverdir. Gördüğü yanlışları yanlışın kime ait olduğuna bakmaksızın eleştiren ve acı söyleyerek dostu, dahası bir uzvu bildiği millete üst düzey bir bilinç aşılama çabalar. Abay, Kazak edebiyatında kendi ekolünü

oluşturarak, nevi şahsına münhasır bir metot geliştirir. Abay'ın sadece kendisinden sonra gelen yazarları ve şairleri değil, çağdaşı olanları da derinden etkileyen bir tavrı vardır (Altınmakas, 2014: 122).

Bizde Tanzimat yıllarında görüldüğü gibi burada da edebiyatın yazılı yüzünü oluşturan ve geliştiren araç gazete ve dergidir. Özellikle Aykap Dergisi ve Kazak Gazetesi çevresinde toplanan aydın zümre bir şuurulanma ve birlik olma ameliyesi olarak edebiyatı kullanırlar. Bugün için epey mesafe alan Kazak yazılı edebiyatının kuruluş çağı diyebileceğimiz 19. yüzyıl için pekçok isim sayılabilir: Muhammedcan Seralin(1872-1929), Ispendiar Köbeyev(1878-1956), Sabit Dönentaev(1894-1933), Ahmet Baytursunulu(1873-1937), Sultanmurat Toraygırov(1893-1920), Beket Utetilevov(1874-1946), Mir Cakup Dulatulu(1881-1930), Mağcan Cumabayulu(1893-1938) ve Muhtar Awezov(1897-961) bunlardan ancak birkaçıdır (Söylemez, 2002: 351).

Bunlardan başka Kalkaman Abdulkadirov, Kasım Amanjol, İsa Bayzakov, Gapit Müsrepov, Tahir Carıkulu, Kalcan Carıkulu, Ali Ospanov, Aliasker Togmagambetov ve Abdullah Tagıbayev gibi edip ve âlimler de Kazakların 20.yüzyıldan sonra yetiştirdikleri önemli kültür adamlarındandır (Kapağan, 2010:4).

Kazak yazılı edebiyatını oluşturan isimleri amaçları bakımından temel iki sınıfta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki Sovyet ideolojisinin suniliğinden beslenen ve kalemini mevcut gücün hizmetine sunarak daima kazanmak isteyen sınıftır. Bugün geldiğimiz noktada zeminini tamamen yitiren bu içerikteki ürünler ve yazarları; artık anlamı ve karşılığı olmayan propagandist eserlerinden bekledikleri rahatı ve kazancı bulmak bir yana, samimiyetsizliklerini ağır bir unutuluşla ödemektedir.

İkinci sınıf ise yerli yani tabii kaynaklardan beslenmenin yanında modern usulleri kullanan ve milletin refahı, vatanın felahı için çalışan sınıftır. Bunlar Sovyet ideolojisinin suniliğine hizmet etme samimiyetsizliğine düşmezler. Bu nedenle yaşadıkları tarihte yazdıklarının ve söylediklerinin bedelini canlarıyla ödemiş bile olsalar, bugün adları ve eylemleri hafızaların ve tarihin en mutena köşesine kazanmış olarak yaşamaktadır. Bu çalışmanın konusu olan Mağcan Cumabayulu'da bu müstesna isimlerden biridir.

0.3. Mağcan Cumabayulı'nın Hayatı Edebi Kişiliği

20. yüzyıl başlarında Türkistan coğrafyasında yeni eğitim reformu 'ceditçilik' ile birlikte gelişen Türkçülük düşüncesinin sembol ismi Mağcan Cumabayulı'dır. Çocukluğundan başlayarak hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan kendisini yetiştirmeye çabalayan bu büyük şair ve düşünce adamı varlığını tam anlamıyla milletine adar.

Mağcan'ı, sadece edebiyatla uğraşan, hayal arayışı içinde bahçe bahar gezen bir şair olarak düşünmek yanlıştır. O, milletin ve memleketinin mamur bir cennete dönüşmesi için sözün gerçek anlamıyla kan-ter içinde yaşamış bir münevverdir. Mağcan tam bir samimiyetle milletin uyanışı namına kendisinden vazgeçmiş bir kahramandır.

Bütün Türkistan'ın ve Türk dünyasının milli şairi sıfatını fazlasıyla hak eden Mağcan: *"İnsan, gerçekten insan olayım diyorsa, halkının işi, halkının menfaati yolunda kurban olabilmeli."* diyecek kadar milletiyle bir olur. Yine Kazak Türklerinin önemli yazar ve düşünürü Awezov: *"Mağcan, büyük bir kültüre sahip şairdir. Bugünkü yazarlar içerisinde geleceğe ışık tutan, geçmişte de değerini koruyacak söz Mağcan'ın söylediği sözdür."* ifadeleriyle onun hak ettiği kıymeti tescil eder (Koç, 2007: 482-483).

0.3.1. Mağcan Cumabayulı'nın Hayatı

Mağcan Cumabayulı,25 Haziran 1893'de Kuzey Kazakistan'da Bulaev kasabasında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. O devrin belgelerinde Mağcan'ın doğduğu yer, Akmola vilayetinin Poluden ilçesi olarak geçmektedir. Şimdi ise bu yerin adı, Soltüstik Kazakistan (Kuzey Kazakistan) vilayetinin Bulayev ilçesine bağlı Mağcan sovhozudur (Özdemir, 2011: 200).

Mağcan'ın doğumundan önceki yaklaşık iki asırlık dönem, Çarlık Rusya'sının Türkistan Coğrafyasını istila gayreti ve Türkistan halkının buna karşı direnişi ile geçer. Asırlar boyunca ülke kan gölüne dönmüş, halk yorgun ve bitkin düşmüş, toplumun ruhunda ve bedeninde derin yaralar açılmıştır.

Onun doğduğu yıllarda ise artık Türkistan coğrafyasının tamamı Çarlık Rusyası'nın işgali altındadır. Ancak, tamamlanan işgale rağmen bölgede sağlıklı bir

düzen kurulamaz. Türkistan halkının asırlar boyunca işgale karşı verdiği savaş, artık tamamlanmış gibi görünen siyasi hâkimiyete karşı, bitmek bilmeyen direniş ve isyanlara dönüşür. Bu direnişler ve başkaldırıları ise her seferinde Çarlık orduları tarafından büyük zulüm ve kıyımlarla bastırılır.

Mağcan'ın dedesi Cumabay, ticaretle uğraşan zengin biridir. Hacca gitmiş, saygı gören ve çevresinde sözü dinlenir bir adamdır. Cumabay, Mağcan'ı diğer torunlarından ayrı sever ve “*Benim adımlı torunum bütün âlemde meşhur edecek.*” diye inanır. Dedesi 1899 yılında vefat ettiğinde Mağcan henüz 6 yaşındadır (Eleuwkenov, 1995: 8).

Mağcan'ın babası Beken, böyle bir ortamda 1868 yılında Sasıkköl'de dünyaya gelmiştir. Beken'in yedi oğlu, iki kızı olur. En büyük oğlu Müslim'dir. Ondan sonrakiler de sırasıyla Kaharman, Mağcan, Muhammedjan, Selimjan(Seltay), Kaliyan ve Sabırjan'dır. Kızlarının adı ise Külemdam ve Gülbahram'dır. Beken'i de, Beken'in çocuklarını da Sasıkköl halkı “*kurttan çıkmış nesil*” diye efsaneleştirirler. Bunun sebebi olarak ise Beken'in anası Koydık'ın, Beken'e hamile olduğu zaman kurt etine aşermiş olduğu nakledilir (Özdemir, 2011: 200). Mağcan, atayurdu ve doğduğu topraklar için duygularını bir şiirinde şöyle ifade eder:

Bul carıqqa ayak basıp tuwğan cer,
Kindik kesip, kirim sende cuwğan cer.
Castık – altın, kaytıp kelmes künimde
Oyin oynap, şıbın, şırkey kuwğan cer.

Caratıldım toprağıñnan, sen – tübim.
Calğanı coq, bāri senen can, tānim.
Senen basqa cer de mağan qarañğı,
Carıq bolar şolpan, ayım, sen – künim.

(Tuuwğan Cer)

*Bu aydınlığa ayak basıp doğduğum yer...
Göbeğimin kesilip, kirimin yıkandığı yer...
Altın gençlik çağımda, geri dönüp gelmez günlerimde
Oyun oynayıp, sinek ve böcek kovaladığım yer...*

*Senin toprağından yaratıldım, aslım sensin!
Şüphe yok hepsi senden: canım ve bedenim.
Senden başka yerler bana karanlıktır.
Aydınlık olur yıldızım ve ayım... Sen güneşimsin!
(Doğduğum Yer)*

1897 yılında, ilçenin idarecisi olarak hizmet gören ve uzun yıllar bu görevi sürdüren Beken gözü açık, cesur, gayretli, ferasetli bir insan olarak anılır. Beken'in

çocukları da cesur,yürekli ve sağlam olarak yetişir. Mağcan'ın babası köy yöneticisi olarak nüfuzlu bir kişi olmasının yanı sıra, aydın bir insandır. Dönemin kültür merkezleri Kazan ve Taşkent'te basılan tüm kitap ve dergileri, evindeki özel kütüphanesinde toplar ve bunları çocuklarının eğitimi için aktif bir şekilde kullanır. Mağcan daha 4 yaşında başlayan okuma serüveninde bu kütüphaneden istifade eder (Budak, 2006: 21).

O tarihlerde Rus baskısından kaçarak Kazaklar arasına sığınan eğitimli, aydın bir Başkurt genci olan Ahiyetten Akanov; Beken tarafından hürmetle ve bir kurbanla karşılaşılır. Karşılıklı konuşup anlaşarak onu köyü için öğretmen olarak kalmaya razı eden Beken, evinin yanına okul için özel bir bina yapar. Bunun yanında eğitim için gereken tahta, masa, sandalye, tebeşir, defter, kalem gibi şeyleri temin ederek kendi çocukları ile birlikte köyündeki diğer çocukları da himayesine alır ve hepsinin birlikte eğitim görmelerini sağlar (Özdemir, 2011: 200).

Sadece babası değil annesi Gülsim Hanım'ın da destek ve katkı verdiği bu eğitim çabası, göçebe yaşayan ve tarihlerin cehaletle itham ettiği bu coğrafya için oldukça manidardır. Sistemli bir eğitimin kasten ulaştırılmadığı, ilmi gelişmenin önünün kesilmek istendiği Türkistan topraklarında, önüne çıkan her fırsatı tüm imkânlarını seferber ederek değerlendiren pekçok örnek çabadan biri de Beken ve karısı Gülsim'in çabasıdır.

Mağcan, yeni öğretmenin ilk öğrencileri arasında değildir aslında. Ancak, üç yaşındayken dedesi Cumabay'dan "*Benim adımlı torunum bütün âlemde meşhur edecek.*" diye dua alan küçük Mağcan, önce okulun kapısında gizli gizli dolaşır. Birkaç gün sonra da kapının yanındaki duvarın dibine oturur. Mağcan, öğretmenin bir sözünü bile kaçırmadan dinleyip, onları anlamak için gayret sarf eder. Küçücük çocuğun bu halini gören büyük çocuklar gülerler; fakat öğretmen hayrettedir.

Bir gün, muallimin tahtaya yazdığı kelimeleri, Mağcan'ın en büyük ağabeyi Müslim doğru okuyamaz. İşte o zaman küçük Mağcan, elini kaldırıp izin alarak tahtaya yazılan sözleri su gibi okur. O vakit Ahiyetden öğretmen, elinden tutarak çocuğu getirir ve en öndeki masaya oturtur. "*Mağcan, bu günden itibaren sen de benim öğrencimsin.*" der. Böylece dört yaşındaki Mağcan, okulun kapısından içeri girer(Özdemir, 2011: 200-201).

İlk öğretmeninden sistemli olmasa da okuma ve yazmanın yanında biraz hesap ve coğrafya da öğrenen Mağcan, daha 7 yaşında Kısas-ı Enbiya'yı ve tüm peygamberlerin hayatını öğrenir. Okumaya ve öğrenmeye büyük bir isteği ve kabiliyeti vardır. Babasının kütüphanesinden ve ulaşabildiği her kaynaktan eline ne geçerse kıssalar, destanlar hepsini tükenmeyen bir iştahla okur.

Bu dönemde Kazakça ilk mektebi bitiren Kazak çocukları eğitimlerine medreselerde devam eder. Medreseden yetişenler, mekteplerde öğretmenlik, cami ve mescitlerde imamlık yapar. Medreseye göre değişmekle birlikte bu eğitim 3 ya da 4 yıl sürer. Medrese öğrencilerine, din bilgisinin yanı sıra felsefe, astronomi, tarih, dil, tıp ve matematik dersleri de verilir. Bu medreselerden Kazak Türklerinin kültür tarihine derin izler bırakan Abay Kunanbay ve Sultanmahmut Toraygır gibi önemli isimler de yetişir (Kesici, 2002: 439). Babası da Mağcan'ın molla olmasını arzular. Oğlundaki bu gayreti de görünce onu Kızıljır'daki medreseye gönderir.

19. yüzyıla kadar Kazaklar arasında eğitim kadîm anlayışla yapılır ve modern ilimlere pek ilgi gösterilmez. Göçerlik sebebiyle dış etkilere daha uzak bu toplumdaki dini eğitim de eski inançla harmanlanmış bir karakter gösterir. Türkistan coğrafyasında Gaspıralı ile başlayan 'usul-i cedit' yani yeni içerik, araç ve yöntemlerle eğitim verme çabası Tatarlar eliyle Kazak'lara da ulaşır. Esasında ilk Kazak aydınları İslam ve Tatar dilinin etkileri konusunda endişelidirler. Kazak dili ve kültürü ile gurur duyan aydınlar, İslam akidesinin ve Tatar kültürünün Kazak kültürünün saflığını 'kirleteceğinden' korkarlar. Bu endişe, onların milli şuurunun kuvvetlenmesine vesile olur. Bu okullar eliyle yetişen, Kazak edebiyatının kurucusu ve büyük şairi Abay ise farklı bir tutum sergileyerek Kazakların içi boş övünmelerle dolu milli karakterini eleştirir. Dahası Ruslardan, Tatarlardan, Orta Asya'nın yerleşik halklarından birçok şeyin öğrenilmesi gerektiğini savunarak milli kültür içeriğine izafi bir yaklaşım benimser (Uyama, 2009: 587).

Rusya'nın 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı ele geçirmesinden sonra Kazaklarla ilk temasları sağlayan Tatarlar, Rus işgaliyle birlikte dinî, kültürel ve ekonomik baskı altında kalır. Ekonomik faaliyetlerini devam ettirmek, millî ve dinî çıkarlarını korumak gayesiyle Kazak bozkırlarına göç etmek zorunda kalırlar. Ticaret maksadıyla Kazak bozkırlarına dağılan Tatar tüccarları, gittikleri bölgelere yerleşerek yerli halkın eğitim ve dinî faaliyetlerini destekler; bu dönemde Kazak bozkırlarında, yerli halkın evlerinde açtıkları okullarda verdikleri eğitimle onlar

üzerinde derin bir dinî etkide bulunurlar.

Diğer yandan İdil – Ural bölgesinde medreselerde okuyan Tatar talebeler,yaz aylarında medreselerin tatil olmasıyla birlikte hem geçimlerini sağlamak hem staj yapmak amacıyla Kazak bozkırlarına giderek Kazak çocuklarını okuturlar (Özdemir, 2009: 158-159).

Mağcan,şartların bu şekilde olduğu bir eğitim ortamında 1905 yılında henüz 12 yaşındayken Kızıljär'daki 'Şala Kazak Medresesi'ne eğitim almaya gider. Bu medresenin kurucusu ve Mağcan'ın öğretmeni şehrin önde gelen zenginlerinden ve 1890 yılında İstanbul'da üniversite eğitimini tamamlayarak yurduna dönen Muhammedcan Begişov'dur. Bu medrese Kuzey Kazakistan'ın o dönemdeki en önemli eğitim kurumlarından birisi olup medresede Arap, Fars ve Türk dilinde eğitim verilmektedir. Türk tarihi ise teferruatlı olarak öğretilmektedir. Şiirlerinde Türk tarihinin zenginliğini işleyen Mağcan, tarih bilincini Kızıljär'daki bu medreseden alır (Özdemir, 2009: 169).

Mağcan Cumabayulı, Kızıljärdeki medresede eğitimini tamamladıktan sonra 1910 yılında Ufa şehrinde, ceditçi din âlimlerinden Ziyaeddin Kemali (1873-1942) tarafından 10 Ekim 1906 tarihinde Medrese-i Âliye-i Dinîye adıyla açılan medresede eğitimine devam eder. Bu medresede tefsir, hadis, siyer ve psikoloji derslerinin yanı sıra matematik, fizik, kimya gibi fen dersleri de okutulmaktadır.Bu dönemde Âliye Medresesi'nde önde gelen hocalar arasında Selimgerey Canturin ve Alimcan İbrahimov'da bulunmaktaydı. Mağcan, Âliye Medresesi'nde Kazak siyasi ve düşünce hayatında ileriki yıllarda söz sahibi olacak olan Suleyev, Kudiyarov, İmancanov, Orazayev, Maylin, Eşkeyev gibi Kazak gençleri ile tanışır (Eleuwkenov, 1995: 13).

Mağcan, Ufa'daki Âliye Medresesi'ndeki eğitimini tamamlamadan buradan ayrılır. Çünkü Mağcan'ın zekâsını ve bilgisini takdir eden hocası ünlü Tatar yazar Âlimcan İbrahimov; bu medresede onun öğreneceği daha fazla bilgi olmadığını söyler. Kendisine yeni şeyler öğretecek modern anlamda eğitim veren bir okulda eğitime devam etmesi tavsiyesinde bulunur (Kınacı, 2011: 1665).Kızıljär'dan ayrılmadan, Abay'a ithaf ettiği ilk şiirini yazan Mağcan, ilk şiir kitabı “Şolpan”ı da 1912 yılında hocası Âlimcan'ın desteği ile Kazan'da bastırır. İlk şiir kitabını yayınladığında henüz 19 yaşındadır.

Âliye Medresesi'nden ayrılan Mağcan, büyük Kazak milliyetçisi, şâir, yazar ve siyâset adamı Mirçakıp Duvlat ile tanışır. Bundan sonra Mirçakıp onun üstadı olur. Ondan bir kış boyu Rusça öğrenir. Öğrendiği Rusça vasıtasıyla Rus ve Avrupa şâirlerinin şiirlerini okumaya başlar. Aynı yıllarda yine büyük Kazak eğitimcisi, şâir, yazar ve siyaset adamı olan Ahmet Baytursunulı'nın çıkarmakta olduğu 'Kazak Gazetesi'nin yazı heyetine katılır. Onun bazı şiirleri bu gazetede yayımlanır. 1913 yılında Mağcan Cumabayulı, yeni dostlarının tesiriyle, Avrupa bilimini yakından tanımak niyetiyle Ombı'ya gelir ve Rus Öğretmen Okulu'na girer (Tamir, 1993: 14).

Babası Beken, Mağcan'ın okumanın peşine düşüp evine bile gelmemesine rıza göstermez. Ufa'ya, Ombı'ya gitmesine üzülür; oğlunun kendi yanında olmasını ister. Bazı rivayetlere göre babası Mağcan'a kendi istediği gibi hareket etmediği için beddua eder; aynı zamanda okuduğu yıllarda da para göndermez. Mağcan, böylece on sekiz, on dokuz yaşlarından itibaren kendi geçimini kendisi karşılar. 1920 yılında yazdığı 'Can Sözi' adlı şiir, bu durumları anlatır:

“Ata – anañnan bez!” dediñ, bezbedim be?
Qañğırıp, talay calğız kezbedim be?
Basıma talay kara künder tuwdı,
Ata – ana, tuwıskan izdedim be?
(Can Sözi)

(Ey gönül)
'Babandanve anandan uzaklaş!' dedin de uzaklaşmadım mı?
Âvâre olup birçok defa yalnız gezmedim mi?
Birçok defa kara günler yaşadım.
Baba, anne ve kardeş aradım mı?
(Can Sözü)

Mağcan, Öğretmen Okulu'nu 1917 yılında altın madalya ile bitirir. Başarılı Kazak çocuklarına tahsis edilen 'Potanin Fonu'ndan daimi burs alır. Şair, Öğretmen Okulu'nu bitirmeden evlenir ve ailesiyle ömür sürmeye başlar. Kızıllırlı meşhur Şokan Tastemir'in kızı Zeynep Hanım'la hayatını birleştiren Mağcan, evlenmesinin üzerinden çok vakit geçmeden derin bir üzüntüye gark olur. 1919 yılının 10 Şubat günü Zeynep, doğum yaparken ölür. Bolşevik ihtilali arefesindeki iç savaş devrinde doğduğu için adını 'Grajdan' koyduğu küçük yavrusu da bir yıl sonra hayata gözlerini yumar. İşte bu devirde şairin kaleminden, Zeynep ile oğluna ithaf edilen üzüntü ve inlemeyle dolu şiirler doğar (Özdemir, 2011: 205-206).

1917 yılında Alihan Bökeyhanulı, Ahmet Baytursunulı ve Mircakıp Duvlat'ın öncülüğünde kurulan ve Kazakistan'ın istiklâlini savunan Alaş Orda Partisi'ne girer ve bu partinin kurduğu Alaş Ordu Hükümeti'nin Maarif Komisyonu üyesi olur. Ekim İhtilali'nin hemen ardından, iç savaş patlak verdikten sonra 1918'in başlarında Cumabayulı tutuklanır. Yedi ayını Omsk'daki hapisanede geçirir. Bu onun ilk tutuklanmasıdır. Dahası 1919 yılından itibaren Kızılordu'nun Kazak bozkırlarına yeniden hâkim olması ve Alaş Orda Hükümeti'nin dağıtılmasından sonra Mağcan'ın hem şahsi ve hem de siyasi hayatındaki felâket günleri başlamış olur. Bu sıkıntılara karşın hayattan kopmayan Mağcan, 1922 yılında Zılıyka (Zeliha) Hanım ile ölümüne kadar sürecek ikinci evliliğini yapar.

1919'da Alaş Orda Hükümeti'nin dağıtılması ve Ahmet Baytursunulı'nın yeni kurulan Kazakistan Hükümeti'nin Maarif Komiseri olmasından sonra, “Bostandık Tuvı” (Hürriyet Bayrağı) isimli gazetenin redaktörü tâyin edilir.1922 yılına kadar bu vazifede kalan Mağcan, bu yıllarda şiirler yanında eğitim – öğretim konularında yazılar yazar ve kitaplar hazırlar. 1913 yılında yayınlanan ‘Şolpan’ isimli ilk şiir kitabı ile büyük bir üne kavuşan Mağcan, 1922 yılında Kazan'da basılan “Ölender Jıynağı/Şiirler Külliyyatı” isimli ikinci şiir kitabı ve yine aynı yıl içerisinde Orınbor şehrinde basılan “Pedegogika/Pedegoji” isimli eseri ile kuvvetli bir çıkış yapar. Bu eserlerini ise 1923 yılında Taşkent'te basılan “Mağcan Cumabayev Ölenderi/Mağcan Cumabayev Şiirleri” ile 1926 yılında Moskova'da basılan “Savattı Bol” adlı ders kitabı izleyecektir.

1922 yılında Mağcan, Sultanbek Kocanulı'nın davetiyle Taşkent'e gider. Burada yeni oluşturulan Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti'ne bağlı Kazak – Kırgız Bilim Kamısyası (Kazak-Kırgız Bilim Komisyonu) üyesi olur; “Şolpan” ve “Sana” dergileri ile “Ak Jol” gazetesinin yayınlanmasında rol oynar. 1924 yılı sonlarına kadar kaldığı Taşkent'te edebî hayatının en verimli devrelerinden birisini yaşar. Şiirlerinin önemli kısmını bu dönemde yazan şair, aynı zamanda Muhtar Awezov ve Cusipbek Aymavitoğlu gibi Kazak aydınları ile de bu dönemde karşılaşır ve Muhtar Awezov'la birlikte kurduğu ‘Talap/Talep Derneği'nin yönetimini yine bu dönemde gerçekleştirir. 1923-1926 yılları arasında Moskova'da bulunan Edebiyat Enstitüsüne devam eder. Enstitünün hocalarından V.Briusov, Mağcan'a övgüler yağdırır ve onu *Kazaklar'ın Puşkin'i* olarak adlandırır(Buran, 2007: 303).

Ancak 1924 yılından itibaren Mağcan, Sovyet yönetimi tarafından yoğun bir takip ve baskı altına alınır. Yönetim kadrolarının yoğun baskılarıyla yönlendirilen kovuşturmalara ve eleştirilere muhatap olur. 1924 yılı Kasım ayında Moskova'da okuyan Kazak gençlerinin bir toplantısında Mağcan'ın şiirleri, Marksist açıdan bir değerlendirmeye tâbi tutulur. Çünkü artık Marksist rejim Rusya'ya ve ona bağlı Türk ülkelerine tamamen hâkim olmuş durumdadır. Bu değerlendirme sonucu onun şiirleri, 'Eski tarihi övdüğü, milliyetçiliği terennüm ettiği ve ferdiyetçiliği yücelttiği' gerekçesiyle suçlu görülür. Bundan sonra Kazak Komünist Partisi'nin öncülüğünde Mağcan'a hücumlar başlar; 'milliyetçi, Türkçü, zengin taraftarı ve ferdiyetçi' olmakla suçlanır. Zamanla insanlar etrafına yaklaşamaz, yayınevleri kitaplarını basamaz, gazete ve dergiler şiirlerini yayınlamaz hale gelir. Böylece milletine hizmet yolları tıkanan Mağcan, bir süre sonra ailesinin geçimini temin edecek bir iş bile bulamayacağı günlere doğru doludizgin ilerler.

1924 yılı sonlarında Mağcan, Moskova'ya gider ve oradaki Künşığıs Baspası (Doğu Matbaası)'nda çalışmaya başlar. Ancak hakkındaki suçlamalar devam etmektedir. Bu matbaada çalışırken Rusçadan Kazak Türkçesine tercüme yapar. 1927 yılında Kazakistan'a geri döner. 1929 yılına kadar Kızıljar'daki okullarda öğretmenlik yapar. Stalin'in iktidara gelmesiyle birlikte Türkistan coğrafyasındaki tüm aydınlar gibi baskı gören Mağcan, yaşamayı ve kendi şartları içerisinde milletine hizmet etmeyi sürdürmek amacıyla 1927-1928 yıllarında yönetimden ve rejimden yana bazı şiirler yazarsa da, bu gayreti inandırıcı olmaz. (Daha sonraki yıllarda Muhtar Awezov'un aynı yöndeki hamlesi başarılı olacak ve Awezov 1961 yılına kadar yaşayarak Kazak halkına, edebiyatına ve insanlık âlemine "*Abay Yolu*" gibi bir şaheseri armağan edecektir.) Nihayet 1929 yılı ile birlikte başlayan milliyetçi Kazak aydınlarının kıyım harekâtı içerisinde Mağcan, 15 Temmuz 1929 tarihinde tutuklanır ve Butırka Hapishanesi'ne konur.

1925 yılında Moskova'da kurduğu '*Alka*' adlı edebiyat derneğinin 'karşı devrimci faaliyetler' yaptığı, 'Sovyet Hükümetine karşı mücadele ettiği' iddia edilerek 4 Nisan 1930'da 13 Kazak aydınıyla birlikte idam cezasına çarptırılır. Fakat bu kararın Mağcan'la ilgili bölümü daha sonra bozularak 10 yıl sürgün cezasına çevrilir ve Kareliya'ya sürgüne gönderilir. Mağcan 6 yıl boyunca çalışma kamplarında çile doldurduktan sonra ünlü Rus yazarı Maksim Gorki'nin gayretleri sonucu 2 Mayıs 1936'da serbest bırakılır.

Serbest kalınca Kızıljar'a geri dönen şair, 1937 yılına kadar Kızıljar'daki 7 numaralı Orta Mektep'te Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği yapar. Mağcan, 1937 yılı sonlarında yönetim kadrolarının: "Ya Muhtar Awezov'u tutuklamamızı sağlayacak bilgiler vereceksin, ya da seni tutuklayacağız!" şantajıyla karşılaşır. İstenileni yapmayınca 'Japon Casusu' suçlamasıyla 30 Aralık 1937'de yeniden tutuklanır. "Sovyet karşıtı propaganda yapmak, kazak gençlerini silahlı saldırı yapmaya yönlendiren şiirler ve yazılar yazmak ve onları Beyaz Muhafızlar Birliği'ne toplamak, gizli örgütlere katılmak ve Japon casusu olmak" gibi iddialarla suçlanan Mağcan Cumabayulı'nın davası ile ilgili belgelerde hüküm bile yoktur. Sadece hükmün yerine getirilmesi için iddianameden alıntı yapılır. İddianame ise Mağcan kurşuna dizildikten on gün sonra düzenlenir.

Mağcan bu tutukluluk döneminde iki kez sorgulanır ve 11 Şubat 1938 tarihli karar ile idam cezasına çarptırılır. 11 Şubat 1938 tarihinde verilen idam kararına esas olacak sorgulamalardan ikinci yani sonuncusu resmi kayıtlara göre 20 Şubat 1938'de yapılır. Yani Mağcan'ın son sorgulaması yapılmadan 9 gün önce, hakkında idam kararı verilmiştir. Mağcan Cumabayulı 11 Mart 1938 günü kurşuna dizilerek öldürülür. 'Sarardım' başlıklı şiirinde hakkındaki bu karara meydan okur gibidir:

Baradı künnen künge azap asıp,
Ölim tur anadayda qoynın aşıp,
'Qinala tüssin äli!' - degendey- aq
Ayağın, külimsirep, sanap basıp.

Casağan! Tez alatın acal çok pa?
Qinama, tez öleyin, uşır okka.
Şıçıldap dene, şırqırap can bereyin,
Calımı kökke şıqqan tüsip otqa!

(Sarğardım)

*Azap günden güne artıyor.
Ölüm az uzağımda durarak koynunu açıyor. (ve)...
'Az kaldı acı çekerek eksilsin!' der gibi
Ayağını gülümseyerek saya saya basıp*

*Allah'ım! (canımı) tez alacağın ecel yok mu?
Eziyet etme! Çabuk öleyim, kurşunla öldür.
Vücudum cızırdayarak, haykırarak can vereyim,
Beni alevi göğe çıkan ateşe düşür de!*

(Sarardım)

Cumabayulı'nın idam kararı çok hızlı verilir;ancak aklanması yavaş olur. Önce 1960 yılında 'Japonya ajanı olmak' suçlaması kaldırılır. 'Sovyet karşıtı faaliyette bulunmak, milliyetçilik' suçlaması için ise yazarın 10 yıllık hapis cezasına çarptırıldığı,1937'de 'gerekçesiz' olarak bundan hüküm giydiği açıklanır. 1988 yılında tam olarak beraat eder ve aklanır. Buna karşılık Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından Mağcan'ın eserlerinin okunması, bulundurulması, yayınlanması, hatta adının kitaplar ve yazılarda geçmesi 1929 yılından itibaren yasaklanır. İtibârı 1960'ta iade edilmesine rağmen bu yasak 1988 yılı sonlarına kadar devam eder.

Aslında Mağcan'ın hikâyesi ölümüyle bitmez. Ona duyulan öfke o derece kuvvetlidir ki tüm ailesini sürekli nükseden bir hastalık gibi vurur. Hemen hepsi 'halk düşmanı' veya 'halk düşmanının yakını' olmakla suçlanır. Böylelikle toplumdan tecrit edilerek ortadan kaldırılırlar veya çektikleri zulme dayanamayarak ya dünyadan ya topraklarından uzak kalırlar.

Mesela, Mağcan'ın ağabeyleri Müslim ve Kaharman'la kardeşi Muhammedcan, 1937 yılının ortasında 'halk düşmanı' diye tutuklanır. Müslim, Kaharman ve Mağcan aynı yıl içinde ortadan kaldırılırlar. Muhammedcan ise hapiste on yıl yattıktan sonra memleketine döner ve seksen iki yaşında ölür. Cumabayulı'nın ocağını tütüren Seltay olur. 1929 yılının güzünde Mağcan tutuklandıktan hemen sonra onun da başına karanlık çöker. Çok geçmeden 'halk düşmanının kardeşi' olarak tutuklanır. Babadan kalan, pek de fazla olmayan mala mülke el konur, Mağcan'ın kütüphanesi de yağma edilir. Sonunda Mağcan'ın babası ile annesi gidecek yeri, basacak toprağı olmayan; yedi oğul, iki kızıdan birden ayrılan insanlar olarak gelinleri ve aynı zamanda yeğenleri olan Biybizayip'in elinde kalır (Özdemir, 2011: 208-209).

Biybizayip, 1931 yılının güzünde hayattan ümitlerini kesen ihtiyarları yaya olarak Kızıljâr'a getirir. İhtiyar Beken, 1934 senesinde Kızıljâr'da altmışaltı yaşındayken vefat eder. Şairin annesi Gülsim Hanım ise 1943 yılında vefat eder. Yetiştikleri memleketlerini terk etmekzorunda kalarak birçok yer dolaşan küçük kardeşleri Kaliyjan ile Sabırjan da, Kırgıztan'a gidip Kırgızlara sığınırlar. Bunlar Bişkek'te 80'li yıllarda vefat ederler. Beken'in iki kızı Külendam ile Gülbahram da 30'lu yıllarda dünyaya gözlerini yumarlar. Şairin son eşi Zeliha kocasının çalışmalarını derler; ancak onların yayınladıklarını görmeden 1981 yılında 90 yaşında hayata veda etmiştir (Kovalskaya, 2002: 650).

Mağcan için, Nur Sultan Nazarbayev'in talimatıyla, 100. doğum yılı 1993'te, Kazakistan Devleti tarafından özel bir anma programı düzenlenir. Kuzey Kazakistan'da doğduğu bölgedeki bir üniversiteye, ülkedeki birçok okula, caddeye onun adı verilir. Her yıl Mağcan adına edebiyat ödülleri verilmeye başlanır. Ülkemizde Elazığ'da düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamları'nın 14.'sü de onun adına düzenlenmiş ve Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'e bir şeref plaketi sunulmuştur.

0.3.2. Mağcan'ın Edebi Kişiliği

Mağcan, dünyaya geldiği tarih ve coğrafya gereği çok etkili bir yazılı birikimle karşılaşmaz. Onu ve diğer göçer Kazak toplumlarını sarıp kuşatan ve sıkıca tutundukları, kendilerini tarif ettikleri düşünce toplamının çoğu sözlüdür. Sözlü kültürün birikim ve aktarım anlamında yazılı kültüre göre dezavantajlı yanları varsa da dikkati çeken en önemli avantajı içtenliği ve doğallığıdır. Zira yazı, imkânı bakımından başka bir aracıya ihtiyaç duymazken; söz var olabilmek ve kıymet kazanabilmek için mutlaka sahibinin sesine ve beden dilinin eşliğine ihtiyaç duyar. İşte Mağcan, aslında yaşadığı ortamda bir şairin en çok ihtiyaç duyacağı samimi oluş ve doğallıkla hemhal olarak büyümüş bir 'akın'dır.

Mağcan, daha 3-4 yaşlarındayken kendisinden büyük çocukların bile üzerinde bir öğrenme iştahı ile dikkati çeker. Köyündeki öğretmenden en basit haliyle okumayı ve yazmayı öğrenen şair, oldukça hissi ve heyecanlıdır. Kazaklar için yazılı edebiyat evresinin henüz başları sayılabilecek 20. yüzyılın ilk yıllarında onun şiirlerindeki lirizmin, tabiat müptelası tutumun ve epik söyleyişin kaynağı bu heyecandır.

Şair, ilk ciddi eğitimini 1905-1910 yılları arasında Kızıljär'da, Anadolu coğrafyasını görmüş, üniversite eğitimini İstanbul'da tamamlamış Muhammedcan Begişov'dan alır. Türk tarihinin teferruatlı olarak öğretildiği bu okulda Arapça ve Farsçasını geliştirir. Mağcan'ın tarih bilincinin yerleşip gelişmesinde; edebiyata ve özellikle şiire olan ilgisinin artmasında bu ortamın onu en çok etkileyen Abay ve Tatarların ünlü şairi Zakir Sadıkulı Ramiyev'in eserlerinin yanında, medrese eğitimi sırasında tanıştığı Sadi, Firdevs, Ömer Hayyam gibi Şark edebiyatının önde gelen isimlerinin eserlerini okuması oldukça etkilidir. Nitekim ilk şiirlerinden birini 1909'da daha çıkar çıkmaz okuduğu Abay'ın kitabından ilhamla ona ithaf eder:

Ay, cıl öter; dünya köşin tartar,
Öltirip talay candı, cügin artar.
Köz aşıp, curtıñ oyau bolğan cayın,
Hakim ata, tınış bol, qadiriñ artar.

(Ataqtı Aqın-Sözi Altın Hakim Abayğa)

*Ay, yıl geçer dünya göçünü çeker,
Öldürüp birçok canı yükünü artırır.
Göz açıp, milletin uyanık oldukça
'Hakîm ata' (Abay), rahat ol, kadrin artar.
(Meşhur Şair-Sözü Altın Hakim Abay'a)*

1910 yılında okul bitince Mağcan öğrendiklerini yeterli görmeyerek babasına rağmen daha çok şey öğrenmek için Ufa'daki Âliye Medresesi'ne gider. Ona göre millete faydalı olmanın yolu ilimden geçer:

Baska curt balaları okuw quwğan
Bilim men öz curtınıñ betin cuwğan
(Küz)

*Tahsil peşinde koşan başka milletin çocukları,
Bilim vasıtasıyla kendi milletinin yüzünü ak etmiş.
(Güz)*

İslami ilimler istikametinde eğitim veren Ufa'daki Âliye Medresesi'nde iki yıl kaldıktan sonra, hocası büyük Tatar şairi Âlimcan İbrahim'in burasının kendisi için yetersiz olduğu uyarısıyla bu medreseden ayrılır. Sanat şahsiyetinin ilk devresini yine hocası Âlimcan İbrahim'in yardımıyla Kazan'da bastırıldığı 'Şolpan' isimli şiir kitabıyla tamamlar.

Mağcan, Âliye Medresesi'nde Kazak siyasi ve düşünce hayatında ileriki yıllarda söz sahibi olacak olan Suleyev, Kudiyarov, İmancanov, Orazayev, Maylin, Eşkeyev gibi Kazak gençleri ile tanışır. Abay'ın tesirinde kaleme aldığı ilk dönem şiirlerini yayınladığı eseri 'Şolpan' yol gösterici bir yıldızın adıdır. Mağcan sanata oldukça idealist bir noktadan başlar.

Döneminde Türkçülük ve Ceditçilik düşüncelerinin temsil edildiği Âliye Medresesi'nde aldığı eğitim ve bu medresede tanıştığı ceditçi aydınlar Mağcan'ın fikir dünyası üzerinde oldukça etkili olur (Özdemir, 2009:169). Cumabayulı şiirleri üzerinden Kazak Türkleri için bir milli mefkûre çizerken, diğer yandan yine şiirlerini kullanarak adını 'Türkistan' olarak idealleştirdiği daha büyük bir yekûn ile irtibat kurmaya çalışır. Bu büyük yekûn onun eserlerine işaret taşları gibi serptiği Farabi'nin, İbn-i Sina'nın, Cengiz'in, Timur'un ve Çanakkale'de adı konulmamış kardeşin kuşattığı geniş bir coğrafyadır. O, adını 'Alaş' bilerek; ancak adına şiirlerinde eklediği tarihi şahsiyetlerden hareketle tüm Türk dünyasını kardeş kabul ederek 'Turan' fikri ve 'Türkistan' hayali kurar.

Mağcan milli romantiktir. Fakat ondaki romantizm, idealleştirdiği bu dünyayı var etmek adına, kendi milletini eleştirmesine engel değildir. Bu manada kendisini körleştiren bir romantizmden değil, ıslah etme çabasına dönük bir realizmden de beslenir. Nihayet onun şiirlerinde ölçülü, manayı şiirin sesleri arasına hapsedmeyen bir sembolizm de bulunur.

Kızıljar'a dönen Mağcan, Mircakıp Duvlatulı'dan yardımıyla Rusça öğrenir. Böylece edebi şahsiyetini oluşturan ikinci devre başlar: sentez. A. Puşkin, M. Gorki, V.İvanov, M. Sibiryak, M. Lermontov, H. Heine, W. Goethe, L. Byron, gibi isimlerin eserlerini okur, tercüme eder ve sanat tekniğini geliştirerek, ufkunu açar. Teknik ve muhteva etkisinin dışında bu isimlere doğrudan ithaf edilmiş şiirleri de vardır.

Yine bu tarihlerde Mağcan'a Kazak Türklerinin ilk milli, siyasi, sosyal ve edebi gazetesi 'Kazak'ın da büyük tesiri olur. Muhtar Auezov'un 'Kazak Gazetesi' ile ilgili değerlendirmeleri bu gazetenin Kazak halkının hayatındaki önemine işaret eder:

“Kazak gazetesi, Kazak halkını ihtiyarlarından emekleyen çocuğuna kadar düşündüren, ölüm uykusundan uyandırıp, cansız teninde yeniden kan dolaştıran, güz rüzgârı gibi serinleten, halkımızın bir araya gelmesinde büyük katkısı olan bir gazete idi.”

Kazak Gazetesi 1913 yılının başından 1918 yılının sonuna kadar Orınbor (Orenburg) şehrinde haftada bir defa, 1915 yılından başlayarak da haftada iki defa basılmıştır. Toplam 264 sayı yayınlanmıştır. Genel yayın yönetmeni, günümüzde Kazak halkının ustası olarak bilinen ulu şair Ahmet Baytursunov, yardımcısı Mircakıp Dulatov'dur. Gazetede 20. yüzyılın başındaki Kazak halkının siyasi-toplumsal hayatının en önemli meseleleri, iktisadi durumu, diğer halklarla münasebeti, eğitim, edebiyat ve kültür, örf-adetleri, tarihi ve şeceresini konu alan makaleler yayınlanmıştır. Gazetede yazı ve şiirleri yayınlanan Mağcan, genel işleyişe de yardımcı olur. (Esdaulet 2011,http://www.kardeskalemler.com/mayis2011/juldiz_dergisi_ve_millet_kavrami_hakkinda.htm 5 Ağustos 2014, 15:37)

Kazak siyasi düşüncesinin gelişiminde etkin rol oynayan 'Kazak gazetesi' Mağcan'ın da içinde bulunduğu 'Alaş Hareketi'nin yayın organıdır. Bizde gazetenin Tanzimat dönemindeki işlevine karşılık gelen bir biçimde halk ve aydınlar arasında

bir iletişim sağlayan bu gazete, hem muhatabı olan halkı hem de kendisini var eden kalemleri siyaset ve edebiyat temelinde geliştirip birleştirir (Kalkan 2002, 369).

1913 yılında Mağcan Cumabayulı, yeni dostlarının tesiriyle, Avrupa bilimini yakından tanımak niyetiyle Ombı 'ya gelir ve 'Rus Öğretmen Okulu'na girer. Saken Seyfullah ile bu mektebin çatısı altında tanışır. Ombı şehrindeki tahsil yıllarında okul arkadaşlarıyla birlikte 'Birlik' edebiyat topluluğunu kurarak, 'Balapan' (Yavru Kuş) adıyla elyazması bir dergi yayınladılar (Altınmakas, 2014: 341). Artık aktif olarak sanat ve düşünce hayatının içindedir.

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı, 1916'da başlayan ve destek verdiği bir Kazak bağımsızlık hareketi olan 'Alaş', yine 1917'de başlayan Ekim İhtilali (Bolşevik Devrimi) onu derinden etkiler. Şair'in romantik ve iyimser yanı, daha keskin bir realizme evrilir ve hadiseleri eleştirel bir bakışla değerlendirir. Sorunların çözümünün ve ideale ulaşmanın yolunun kuru hamasetten değil 'mücadele'den geçtiğini şiirlerinde adeta haykırır. Bu tutumuyla bizdeki Mehmet Akif'le benzer.

Milli olmakla beraber yine Akif'in tavrına benzer bir biçimde daha sosyal ve objektif bir tavır almaya çalışır. Önceki lirik ve pastoral öğelerle bezeli yoğun aşk temalı şiirlerinin yerini kor gibi yakan ateş nefesli, sıçratan, sarsan, silkeleyen yer yer müstehzi bir anlam içeren satirik şiirler alır. Sadece milleti adına değil, insanlık adına konuşan bir şairdir artık Mağcan.

Okulunu bitirmeden evlenen Mağcan, bir insanın yaşayabileceği en büyük acıları ardı ardına yaşar 1919'da doğum sırasında eşini, bir sene sonra da oğlunu yitirir. Alaş Hareketi'nin tasfiyesi ve yedi ay süren ilk mahpusluk dönemi de bu tarihlere rastlar. Bu facialar silsilesi onu epey yıpratır. Özellikle ailesini kaybetmesi şiirlerine karamsarlık ve marazi bir hüviyet verir. Yaşama sevincini yitirmiş bir adamdır bu dönemde Mağcan.

Mağcan 1920 ve sonrasında şiirin yanında eğitim alanındaki makaleleriyle de karşımıza çıkar. 1922'de yine Kazan'da ikinci şiir kitabını bastıran şair pedagoji sahasında bugün bile güncelliğini yitirmeyen tespit ve teklifleriyle adından söz ettirir. Bu eserinde tüm Türk soylu halklar için ortak bir eğitim dilinin kullanılması gerektiğini, bu dile temel olarak da Kazakça'nın kullanılabilirliğini savunur. Halkın dil, düşünce ve hayat tarzı bakımından Sovyetleşmesine şiirlerinde şiddetle karşı çıkan Mağcan için Muhtar Avezov 'Lyublyu Magcana' adlı makalesinde:

“Bugünkü şair ve yazarlardan bir tek onun geleceği parlaktır; şüphesiz onun sözü ölümsüzdür.” diyerek Cumabayulı’nı över (Buran, 2007: 304).

Mağcan Cumabayulı'nın edebi hayatındaki son evre 1924'te Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunulu, Mircakıp Duvlatov ile birlikte kurduğu 'Alka' derneğidir. Mutlak hükümran Stalin'in onları yok etmek için kullandığı bu dernek kendisi ve pek çok arkadaşının ortadan kaldırılması için bahane edilmiştir. Moskova'da kurulan ve programını kamuoyu ile paylaşan bu derneğin beyannamesine göre:

“Kazak edebiyatı, yol ayrımında bulunmaktadır. Arkasında bir yol; önünde bin yol vardır. Bin yol içinde ise, çöle sapanı, gitse gelinmeyecek, gelse görülmeyecek olanı vardır. Kazak edebiyatını bu bin yolun ortasında ne yapacağını şaşırılmış halde bekleten en büyük faktör ise bozulan ekonomik hayattır.”

Bu ifadeleri sebebiyle derneğin kurucuları 'halk düşmanı' ilan edilmiş ve sonun başlangıcı sayılabilecek süreç Mağcan ve arkadaşları için işlemeye başlamıştır.

'Alka' derneğinin programında ayrıca şu hususlar da vurgulanır:

“Edebiyat sazında sadece bir tel yoktur, çok tel vardır; öyle olması da gerekir. Bu tellerin hepsine belli aralıklarla ve bir düzen içinde basılması gerekmektedir ki, bir şarkı, bir türkü ortaya çıksın. Yani, farklı sesler edebiyatın asıl yoluna ters düşmemelidir. Bunun için gitmemiz gereken yol ise, isyan yoluyla birleşmektir.”

Bu sözlerle Kazak milli şiiri ile yeni dönemin şiiri arasında bir takım farklılıkların varlığına, bununsa çift başlılığa yol açtığına vurgu yapan Mağcan ve arkadaşları bu tarihten sonra, Stalin hegemonyasının arkasına saklananlar tarafından en ağır eleştirilere maruz bırakılırken; dostları tarafından ise terk edilip yalnızlaştırılırlar(Esdaulet 2011, http://www.kardeskalemler.com/mayis2011/juldiz_dergisi_ve_millet_kavrami_hakki_nda.htm 5 Ağustos 2014, 15:37).

Sürecin sonunda ikinci kez tutuklanarak idama mahkûm edilen ardından 10 yıllık bir sürgüne mahkûm edilen şair, inanç temelleri noktasında epey sarsıntı yaşar. Sitem eden, ölümü kendisi için bir kurtuluş gibi gören bir haleti ruhiye ile isyan eder.

1936 sonlarında kısa bir süre için bırakılırsa da 1938 yılında casusluk suçlamasıyla yeniden tutuklanır ve kurşuna dizilerek öldürülür.

Kazak şiirini sözlü biçimden yazılı birikime geçtiği bu yıllarda kabiliyeti ve karakteri ile sırtlayan önemli bir isimdir Mağcan. Kendisine intikal eden atalar mirası şiiri hırpalayıp, örselemeden özüne hanel getirmeden; teme, tür ve içerik bakımından zenginleştirir ve sonrasında gelecek genç şairler için yeni kapılar açar (Rayman, 2011: 2).

Hemen tüm şiirlerinde millete ölçülü bir şefkatle yaklaşan Mağcan, yanlışın sahibinin kim olduğuna bakmaksızın eleştirebilmiş bir şairdir. Toplumunun kadına bakışını, ilme olan mesafesini, tembelliğini çekinmeden eleştirir; fakat eleştirmekle kalmaz çözüm yolları teklif eder. Kupkuru bir tonda okunan değil; capcanlı bir eda ile söylenen, şarkı tadında şiirler yazan Mağcan'ın bugün gördüğü ilgiden daha fazlasını hak ettiği muhakkaktır.

I. BÖLÜM

1. ŞİİRLERİN MUHTEVA BAKIMINDAN GENEL OLARAK İNCELENMESİ

Mağcan Cumabayulı'nın şairlik serüveni düzenli eğitimin başladığı ilk yıllara rastlar. İlk şiir kitabı ise hocası Âlimcan İbrahim'in yardımıyla Kazan'da bastırıldığı 'Şolpan' isimli eserdir. Sanat hayatının daha başlarındaki şair bu dönemde büyük Kazak şairi Abay'ın doğrudan etkisi altındadır. Milli romantik tarzda diyebileceğimiz şiirlerden oluşan bu eser onun çiraklık dönemi eseridir.

Şairin ikinci eseri ise yine Kazan'da 1922 yılında yayınlanan 'Öleñder' başlıklı eserdir. Bu eser arkadaş çevresi ve eğitim vesilesiyle yerli 'doğu' kültürünün yanında, yabancı 'batı' kültürünü de tanıyan şairin daha realist şiirlerini içeren bir eserdir. Bu dönem iki kültürün doğru bir sentezini yaparak Kazak şiirine yeni hayaller ve bakışlar kazandıran şair, daha toplumsal eserler üretir. Bu dönem eserlerinde realizm yanında çağının siyasi baskısıyla biçimlenen, sembolist unsurlar taşıyan şiirlerin varlığı da dikkat çekicidir.

Mağcan'ın hayattayken son eseri 1923 yılında önceki şiirlerinin muhtasar hali de diyebileceğimiz bir biçimde 'Mağcan Cumabayef Öleñderi' adıyla Taşkent'te yayınlanır. Edebi kariyerinin zirvesi diyebileceğimiz 'Türkistan' şiirinin de kaleme alındığı Taşkent menşeli bu eser, şairin aynı zamanda vedası olur.

Sadece Kazak şiiri için değil aynı damardan beslenen tüm Türk şiir dünyası için Mağcan şiiri önemlidir. Özellikle muhtevası ve seslendiği kitle bakımında kuşatıcı bir özelliği vardır. Türk şiirinin gelenek ve modernite arasındaki bağına da temsil eden Mağcan şiiri, kırılmadan gelişen bu edebi sürecin en önemli kilometre taşıdır.

Muhtevasıyla toplumsal hayattan derin izler taşıyan şiirlerin ata yurdumuz Türkistan tarihinin yazımına da kaynaklık edebilecek bir yanı vardır. Onun şiiri henüz gerçek tarihi yazılmamış Türkistan coğrafyasını, geçmiş zamanlar ve çağı itibariyle en gerçekçi biçimde temsil eder.

Mağcan'ın şiirlerini muhtevası bakımından genel bir değerlendirmeye tabi tutarken yararlandığımız ana kaynak, bu şiirlerin 1993 yılında Ferhat Tamir'in Kazak Türkçesinden Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktardığı eseridir. İncelemeye tabi tuttuğumuz şiirler bu eserde yer alan toplam 159 eser üzerinden yapılmıştır. Ancak Mağcan'a ait bu şiirlerin dışında ellinin biraz üzerinde Latin alfabesine ve Türkiye Türkçesine aktarılmamış şiiri bulunduğu bilinmektedir.

Yine incelemede esas aldığımız eser, şair ve şiirleri üzerine ulaşabildiğimiz Türkiye kaynaklı çalışmaların hemen hiçbirinde şiirlerin ait olduğu tarihler verilmemiştir. Tek tük işaret edilen şiirler olmakla beraber; ilk eseri ve sonrasındakiler de yer alan eserler ikincil kaynak diyebileceğimiz hiçbir eserde kronolijisiyle anılmamıştır. Bu durum şairin ruh dünyası, biyografisi ve yaşadığı tarihsel gerçeklik arasında şiirler üzerinden bir değerlendirmeyi zorlaştırdığı gibi muhteva çözümünü güçleştirmektedir.

1.1. Şiirlerde İşlenen Temler

Mağcan sözlü gelenekten henüz kopmamış emekleme çağındaki yazılı ürünleriyle doğma çabasındaki Kazak şiirinin ilk temsilcilerindendir. Hayat tarzı ve edebiyatının kaynakları bakımından dışa kapalı akın'lar, cırav'lar çağının henüz etkisinin kuvvetle devam ettiği zaman diliminde şiire başlar. Bu sebeple onun şiirindeki temlerin temelini bu yerli kaynaktan beslendiği söylenebilir. Mağcan'ın ele aldığı ve şiirleri yoluyla telkin ettiği temel mesajın geleneğe bağlı kalmak olduğu düşünüldüğünde bu kolayca anlaşılabilir.

Ancak bu gelenek irtibatının dışında modern dünya ile de teması olan şair, Kazak hayatı ve edebiyatı için çok yeni sayılabilecek 'eğitim', 'kadın', 'Turan fikri' temlerini de yoğun bir biçimde işler. Şiirlerini Batı ve Doğu tekniğiyle harmanlayarak üreten ve böylece yeni teknikler konusunda genç şairlere yol ve ufuk açan Mağcan, işlediği temalar bakımından da yol gösterici, zengileştirici bir rol üstlenir

1.1.1. Şiir

Mağcan; söz söylemenin, sanatkâr olmanın zor olduğu zamanlarda; yaşadığı coğrafyada zeminin sürekli kaydığı, kanın gövdeyi götürdüğü netameli bir ortamda; şiir yazmanın ateşin üzerine yürümek, doğrultulmuş namluya alını dayamak sayılacağı kritik bir tarihte şiir yazmasına rağmen, onun şiirleri oldukça nahif değerlendirmelerle anılır: lirik, gizemli, romantik, tılsım ve gizem dolu bir dünyayı gösteren, pastoral, duygu yüklü vd. (Koç 2007: 477-482).

Onun şiirleri için yapılan bu değerlendirmeler doğrudur. İçinde yaşadığı zamanın, mekânın ve bu iki toplamdan müteşekkil tarihin farkında olan şair, muhataplarının hoyratlığına adeta şiirindeki nahif ve gizemli duruşu ile karşı koyar. Şiirindeki tılsım onun ümidi, aydınlığıdır:

Öleñ meniñ Şolpanım, Ayım, Künim.
(Öleñ)

Şiir, benim parlak sabahyıldızım, Ayım ve Güneşimdir.
(Şiir)

Mağcan, şiiri kendisini kudretli kılan, Allah ile konuşmasına vesile olan ve böylece kötülöklere karşı koymasını sağlayan bir mucize gibi görür:

Öleñim – ezgi tayağım,
Kökşege men de şığamın.
Ayaq basıp Arşığa,
Cügirip barıp qarsına,
Täñiriniñ tilin uğamın
(Kökşetauw)

*Şiirim, benim hayırlı bastonum...
Ben de Kökçe Dağ'a çıkarım.
Arş'a ayak basıp,
Huzuruna varıp diz çöküp
Tanrı'mın dilini anlarım.*
(Kökçe Dağ)

Mağcan, şiirin kutsiyetine gerçekten inanır. Kazak kahramanı Kenesarı'ya müjdelere veren ve halkını kurtarması için yüreklendiren 'Aruwak' (Hızır) kaybolunca ardında yeri göğü dolduran kutsi bir şiir bırakır:

Osı sözderdi aytıp qart ğayıp boldı.
Tauwdın üsti tamaşa nurğa toldı.

Terbelip, küñirenip qara bulttar,
Cer men kök qasiyetti cırğa toldı.
(Oq Cetpes'tiñ Qıyasında)

*İhtiyar, bu sözleri söyleyip kayboldu;
Dağın üstü parlak ışıklarla doldu.
Kara bulutlar sallanıp, acıyla güürüldeyip
Yer ve gök kudsî bir şiirle doldu.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Mağcan için şiir, kendisiyle birlikte insanını yakan, hapseden, zulmedenlere karşı bir uyandırma ve gerçekleri haber vererek teselli olma yoludur. En azından bunu yapabiliyor olmak onu mutlu eder ve şiir yazmaktan asla pişmanlık duymaz. Şiir yazdığı sürece rahat yüzü görmemeye ve alevler içinde yanarak azap çakmaya razıdır:

Körmeyin rahat, canayın,
Calın bolsın mañayım.
Küyeyin, azap şekeyin.
Cırım men canım cubatam,
Cırım men curtımdı oyatam,
Nesine cas tögeyin?!
(Tilegim)

*Rahat görmeyeyim, yanayım;
Etrafım, alev olsun;
İçin için yanayım, azap çekeyim.
Şirimle ruhuma teselli veriyorum;
Şiirimle yurdumu uyandırıyorum.
Onun neyine yaş dökeyim?
(Dileğim)*

Mağcan, insan için yaşadığı ömrün hemen her şeyiyle bir şiir olduğunu ve ömrün tükenmesiyle de şiirin bittiğini düşünür. Ölüm şiirin tükenişidir ona göre. Ancak ömürden anladığı daha çok gençlik zamanlarıdır. İhtiyarlık zamanlarını ömürden saymaz. Zira ve yürek ilham alabilme, bedense ilhama hayat verebilme yeteneğini yani şiiri yitirir:

Ötedi ömir,
Bitedi cır.Cürek – kül.
Cırsız cırauw,
Tiyip qırauw – soldı gül.
(N Ālbomına)

*Ömür geçer,
Şiir biter. Yürek kül olmuştur.*

*Şair de şiir yok...
Kırağı deĝip gül soldu.*

(... 'ın Albümü'ne)

Şiir; hayatı ve ruhu biçimleyen onları tekdüzelikten kurtarıp dalgalandıran bir şeydir. Yani şiir daha çok ruha ait ve hayali besleyerek hayatın akışını eğlenceli kılan bir zenginliktir diye düşünür:

Can tolqıtar cır izdegen,
Ädemilik nur izdegen,
Qıyal qulı men bir aqın.

...
Küni keşe cannıñ cırın,
Cüzindegi cumaq nurın
Estip, körip elciredim.

(Gülsim'ge)

*Ben, ruhu dalgalandıran şiiri ve
Güzellik ışığını arayan,
Hayâle esir bir şâirim.*

...
*Gece gündüz ruhun şiirini,
Onun yüzündeki cennet nurunu
İşitip ve görüp duygulandım.*

(Gülsüm'e)

Hayatı, ruhu beslediğini düşündüğü; yeryüzü için bir zenginlik saydığı ve şiirlerinde önemli bir yer ayırdığı kadını ise şiirin kendisi olarak kabul eder:

Söndi endi ömir,
Bitti endi cır,
'Äyel' kaldı cır bolıp

(Aleksandr Blok)

*Artık ömür bitti,
Şiir sona erdi.
'Kadın', şiir olarak kaldı.*

(Aleksandr Blok)

Mağcan şiiri, kuru bir estetik gayretin neticesi çıkmaz ortaya. Kendisi için bir üstat kabul ettiği Abay' a o sebeple 'şair' değil 'hakîm' sıfatını uygun görür. Onun şiirden anladığı şey daha çok 'hikmet' yani bilgece ve bir amaca hizmet eden sözlerdir.

Buna karşılık Mağcan şiiri deyince estetikten ve teknikten boşalmış şiirde anlaşılmalıdır. O şiirde kafiyesizliğin şiirin yok olmasına sebep olacak bir eksiklik olduğunu söyler:

Calıqtırdı – 'oy' da 'ğan'...
Qurısın öleñ! Qoy bağam!

(Öleñniñ Uyqası)

'oy' ve 'ğan' bıktırdı.
Şiir yok olsun! Bırak bakayım.

(Şiirin Kafıyesi)

O, şiir için bir başka önemli noktanın da özgünlük ve içtenlik olduğuna inanır. Geleneği bilmeyen, gayret etmeyen birinin hece ve kafiyeyi kullansa da sonuç alamayacağını düşünür. Bu tarz şairlerin çağında yaşadığından şikâyet eden şair halk nasıl olsa anlamaz diyerek Rus şairlerin şiirlerinden çalanları da eleştirir.

Kazak Türklerinin şiirini tema, tür ve içerik olarak zenginleştiren Mağcan'ın şiirleri, insana has duygunun hemen her rengini taşır.O şiirin işlevinin farkındadır. Zira adıyla en çok anılan 'Türkistan' şiiriyle bir yurdun adını ve bu yurdun kuşattığı 'Turan' mefküresini tarihe ve hafızalara aşınmaz bir kalıcılıkla not etmiştir:

Türkistan - eki dünya eigi ğoy,
Türkistan – er Türiktiñ besigi ğoy.
Tamaşa Türkistanday cerde tuwğan
Türiktiñ Täñiri bergen nāsibi ğoy.
(Türkistan)

*Türkistan, iki dünyanın (dünya ve âhiretin) eşiğidir;
Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir.
Türkistan gibi çok güzel bir ülkede doğan
Türk'e, Tanrı'nın verdiği bir nâsiptir.*
(Türkistan)

Yine insanına ve uzaktaki kardeşine bir davet çığlığı olarak kullanmıştır şiiri:

Bauwırım! Sen o caqta, men bu caqta,
Qoyğıdan qan cutamız. Bizdiñ atqa
Layıq pa qul bop turuw; kel ketelik
Altay'ğa ata miras altın taqqa.
(Alıstağı Bauwırma)

*Kardeşim! Sen o tarafta, ben bu tarafta
Kayğıdan kan yutuyoruz. Bizim adımıza
Layık mı kul olup yaşamak? Gel, gidelim
Altay'a, ata mirasımız altın tahta!*
(Uzaktaki Kardeşime)

Nihayet Mağcan, şiirin imkânlarını azaptaki ruhunun dokusuyla ve yüreğindeki kanın ateşiyle kardeşlerine olanlara ve olacıklara ağıt yakmak için kullanmıştır. Kendisini işitmelerini, ağlayışına kulak vermelerini ister:

Özegine ötpey me?
Zarlı cırım cetpey me?
Qazağıma – qalqama?
(Tilegim)

*Ruhuna nüfûz etmiyor mu?
Kederli ağıtım ulaşmıyor mu,
Canım Kazağıma?*
(Dileğim)

1.1.2. Sanat, Sanatçı ve Şair

Mağcan, 'sanat' kavramını daha çok medeniyete vesile olan bilgi, feraset, estetik üretim ve gayrete karşılık gelecek biçimde kullanır. Sanat ona göre her şeyden evvel çalışmayı istemekle ve çalışarak ilerletilebilecek bir eğitim süreciyle kazanılabilir:

Osı uwaqıt şähärge tursañ karap,
Türli curt türli iste cürgen tarap.
Köçe boylap oquwğa şapşañ basıp,
Çattıq pen cas balalar boqşa arkalap,
Qıs, küz bolmas olarğa köñilsiz şak,
Oquuw bilip ayırar qara men aq,
Önerlengen, dünyege ustat bolğan.
Qoldarında olardıñ tac benen taq.
(Küz)

*Bu mevsimde şehre baksan...
Türlü işlere dağılıp giden çeşit çeşit halk...
Okumak için hızlıca yürüyerek, caddeyi baştan başa katedip..
Çocuklar neşeyle bohçalarını sırtlıyorlar.*

*Kış ve güz, onlar için istenmeyen mevsim değildir.
Onlar, okuma sâyesinde kara ile akı birbirinden ayırırlar.
Hüner sahibi ve dünyaya üstat olmuşlardır.
Taç ve taht onların elindedir.
(Güz)*

Şairin en dertli olduğu konu da sanat başlığıdır aslında. Halkının içerisine düştüğü sıkıntıların kaynağının sanatın bulunmayışı olduğuna inanır. Çünkü sanat hemen kazanılacak bir şey değildir. Bugün meyvelerini yemek için geçmişte dikilmesi gereken bir ağaçtır sanat:

Qala, ras, öner, bilim qaynağan cer.
Tutqın ğıp nadandıqtı baylağan cer

Egilgen eskide öner ağaşınıñ
Cemisi, qızıl güli caynağan cer.
(Cazdı Küni Qalada)

*Şehir hakikat, sanat ve ilim kaynayan yerdir;
Câhilliği hapsedip bağlayan yerdir.
Eski zamanda dikilen sanat ağacının
Yemişinin ve kırmızı çiçeğinin parladığı yerdir.
(Yaz Günü Şehirde)*

Ancak Kazak halkı ilim, sanat bakımından çok eksik ve üstelik öğrenmeye isteksizdir de. Şair bu durumu çok realist bir tutumla defalarca tespit eder:

Bilimnen at tonı men qaşqan Qazaq,
Saylauwğa talasuuwğa qanday usta.
Balasın oqıtuuw men coq cumısı,
El buzuuw, malın şaşuuw barlıq isi.
...
Qor boldıq öner quuwmay, qayran elim.
Küç ketip talay kannan kördik kerim.
Sulık bop can çıqqalı tur tayauwlap,
Mañdaydan şıp-şıp şığıp ölim teriñ.
(Küz)

*İlme hiç yaklaşmak istemeyen Kazak;
Seçimde, tartışmada ne kadar usta...
Çocuğunu okutmakla işi yok,
Bütün işi halkı bölmek ve malını dağıtmak.
...
Aziz milletim! Sanat peşine düşmeyip geri kaldık;
Gücümüz azalıp, birçok insandan kibir gördük,
Kendini kaybetmiş halde can vermeye yaklaşıyorsun,
Ölüm terin alnından 'şıp şıp' diye çıkmakta.
(Güz)*

Mağcan'a göre tek sorun halkın isteksizliğide değildir. Halka bu anlamda yol gösterecek yetişmiş kişilerde zamanın gücüne boyun eğerek kendi halkından vazgeçmiştir:

Şormanday şoltañdağan şolak biyler
Oristiñ şepkenine elin satqan
(Oq Cetpes'tin Qıyasında)

*Şorman'a benzer, liyâkatsiz çolak Bi'ler,
Rus'un rütbesine vatanını satmış.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Halkının bugününü ve geleceğini satarak şahsi servetini artırdığını ima ettiği
biy'lere açıkça beddua eder:

A, biyimiz, biyimiz,
Türleñip kaptı üyiniz,
Tım-ak tevir küyiniz,
Bayqaymın, mal-ğoy teginde,
Alatın elden sıyınız.
'Sen' dep sizge ne deyin,
Tamıqta mâñgi küyiñiz!

(Bir Biyge)

*A biyimiz, biyimiz!
Eviniz güzelleşmiş.
Durumunuz çok çok iyi..
Dikkat ediyorum, aslında
Halktan göreceğiniz hürmet çoktur.
'İnanın!' diye size ne söyleyeyim?
Cehennemde ebediyyen yanınız!..*

(Bir Bi'ye)

Mağcan o derece bunalır ki sanat başlığı ile adlandırdığı genel medeniyet
eksikliğinden Tanrı'yı suçlar:

Bizge otsız şöl dalanı orın kıldıñ!
Baq, дәuwlet, öner bilim qırın qıldıñ.
Kesir dep kek alatın ögey balañ
Biz be edik? Köp töbetke cırım kıldıñ!

(Tañiri)

*Otsuz ve çöl bozkırı bize mekân kıldın.
Baht, zenginlik, sanat ve ilim bakımından talihsiz kıldın.
'Belâ' diye öç alacak üvey evlâdın
Biz miydik? Birçok köpeğe parça yaptın.*

(Tanrı)

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen şair umut etmek ister. Bugünü olmasa
bile gelecek günleri kurtaracak bir yiğit bekler:

Äyteuwir qandı azaptan qutqarar dep,
Oqığan azamatın kütken qazaq.

(Caralı Can)

*Beni sonunda kanlı azaptan kurtarır, diye
Okuyan yiğidini bekleyen Kazak...*

(Yaralı Can)

Mağcan'a göre şair her şeyden önce tabiatın kendisidir. Bu sebeple tabiat
kadar dinamik ve doğaldır:

Men aqınmın – ağınmın,
Sıldıraymın, süyemin.
Men aqınmın – calınmın,
Şaşıp kökke tiyemin.

(Cas Suluwğa)

*Ben şâirim, akan suyum;
Şırıldıyorum, seviyorum.
Ben şâirim, alevim;
Sıçrayıp göğe değiyor.*

(Genç Güzele)

Mağcan, şairin içinde yaşadığı topluma karşı sorumlu olduğunu düşünür. Yaptıkları ve yapamadıkları konusunda özellikle milletine hesap verme derdiyle kıvrılır. Şairde, geçmiş zamanlarda bu sorumluluğu fark etmemiş olmanın pişmanlığı vardır:

Aqılğa keş aynaldım, qaran künim;
Bir küni quşağına alar ölim.
Qara cerdi quşaktap men catarımın.
Sol kezde ne dep meni sınar elim?

(Can Sözi)

*Akıla geç döndüm, tecrübesiz günüm...
Bir gün, ölüm beni kucağına alır;
Ben kara toprağı kucaklayıp yatarım.
O vakit, acaba milletim beni ne diyerek sığaya çeker ?*

(Can Sözü)

Bir şaire yön veren şeyin kalbi olduğuna inanan Mağcan, kalpteki hissin rengine göre hareket eder:

Men aqınmın – cırlaymın,
Cürekke cüyrik cel kirse.
Men aqınmın – cılaymın,
Cürekke auwır şer kirse.

(Cas Suluwğa)

*Ben şâirim... Şiir söylüyorum,
Kalbim heyecanlandığı zaman.
Ben şairim... Ağlıyorum
Kalbime büyük üzüntü girdiği zaman.*

(Genç Güzele)

Şairi var eden kalbi olduğu için; kalp kederden ve zamanın yıpratmasından kaynaklanan bir kirlenme sebebiyle hissetmez olunca şair de şiir de ortadan kalkar:

Ötedi ömir–
Cürekke şer baylandı,
Ötedi ömir–
Cürek kömirge aynaldı.
Ötedi ömir,
Bitedi cır.Cürek – kül.
Cırsız cırau, w,
Tiyip qırau, w – soldı gül.

(N Älbomına)

*Ömür geçiyor;
Yüreğe üzüntü bağlandı.
Ömür geçiyor;
Yürek kömür oldu.
Ömür geçer,
Şiir biter. Yürek kül olmuştur.
Şairde şür yok...
Kırağı değıp gül soldu.*

(... 'ın Albümü'ne)

Mağcan milleti tarafından hatırlanmayı, güzelliğın âşığı şair, güneş gibi gülen şair, kalbin sırrını çözen şair olarak ölümden uyandırılmayı arzular. Anlaşılan onun için bir şairin işini yaptığına delil olan şey milletin şahitliğidir:

Bolmasa: “Qızıl gül ed, soldı!” – der me?
“Sermep ed altın ayğa qoldı!” – der me?
“Qacımay ayğa şapqan arıstan ed,
Sabaz – ay, sol colda mert boldı!” – der me?

“Kün edi, – ömir boyı küldi!” – der me?
“Kün edi – süymeuwşi edi tündi!” – der me?
“Kün edi, künde ayqın küle bildi,
Sol külüw men aqırda öldi!” – der me?

“Suluuwlıqtıñ asığı – cırşı!” – der me?
“Cürektiñ sırrın şeşer sırşı!” – der me?
Ne quuwanış, ne qayğı basqan künde,
Basıma kelip, “Aqın, turşı!” – der me?!
(Can Sözi)

*Yahut: “Kızıl gül idi, soldu.” der mi?
“Gezgindi altın aya dahi elini uzattı.” der mi
“Yorulmadan aya hücumedip yamalayan aslandı
Zavallı ay bu yolda öldü.” der mi*

*“Güneş idi, ömür boyu güldü.” der mi?
“Güneş idi, geceyi sevmez idi.” der mi?
“Güneş idi, güneş gibi güzel gülebildi;
“En sonunda o gülüşle öldü.” der mi?*

*“Güzelliğin âşığı şâir” der mi?
“Kalbin sırrını çözen sırcı” der mi?
Hem sevinç hem de üzüntü bastığı gün
Başıma gelip “Şâir, uyan!” der mi?
(Can Sözü)*

1.1.3. Hürriyet

Türkistan coğrafyasında zulmün ve esaretin tarihi Sovyet idaresiyle başlamaz. Sovyet Rusya'nın öncesinde de yüzyıllar diyebileceğimiz uzunca bir süreçte Çarlık Rusya'sı eliyle o coğrafyanın istiklal havası zehirlenir. Mağcan gelenekle kurduğu güçlü bağ sebebiyle bu zulüm tarihine hâkimdir. Şiirin ve şairliğin işlevinin de eksik olan bu hürriyet havasının yeniden var etmek olduğuna inanır.

Ancak zulmün ve esaretin araçları haline gelmiş pek çok soydaşının bile kendisine düşmanlık ettiği Türkistan coğrafyasında şiirin doğasında da bulunan sembollerini kullanma yoluna gider çoğu zaman. Bu sembollerin en kuvvetlileri 'güneş' ve 'tan'dır.

Göçebe kültür ve bozkır insanı için güneş hemen her şeydir. Güneş sadece gündüzün değil, tabiatı bezeyen baharın, bereketin sembolüdür:

Tañ kün degen cer canı,
Ekeuwinsiz coq säni.

(Cazğı Tan)

*Tan ve güneş, yeryüzünün canıdır;
İkisi olmadan onun hiçbir güzelliği yoktur.
(Yazın Tan Vakti)*

Şair, doğan her günle beraber hayat bulan tabiatın da akan suyu, esen yeli, kıpırdayan yapraklarıyla esaret derdine düşen 'Alaş'ı uyardığını söyler. Eski inanışın da etkisinin olduğu bu manzarada şair sözü şu şekilde bağlar:

Mine kün! Säuwlesi altın cerdi quştı.
Cariqqa quuwaisıp qustar uştı.
Ezgi oy men erik tilep, carık tilep,
Uşamız biz de, cıyıp esti, küştı!

(Din Üyretkenge)

*İşte güneş! Altın ışığı yeri kucakladı.
Kuşlar, sevinip aydınlığa uçtu.
Bizde iyi niyetle hürriyet ve aydınlık isteyip,
Aklımızı başımıza toplayıp, gücümüzü arttırıp uçacağız.
(Din Öğretene)*

Milletin derdi için hapishaneye düştüğünde veya arkadaşları vesilesiyle hapishaneden söz ederken en büyük sıkıntısı 'güneş'ten ayrı olmaktır:

*Kün tüsirmes meyrimi coq kara tas,
Ağarmay ma munday üydeqara şaş?
(Tutqın)*

*Merhametsiz kara taş, içeriye güneşi sokmaz.
Böyle evde kara saç ağarmaz mı?
(Mahpus)*

Esasında şairin hürriyetten anladığı tam olarak kişinin serbestçe dolaşıyor olması değildir. O bireyin beden özgürlüğünden daha çok milletin zihin, akıl ve irade bakımından topyekûn olarak hür olmasından yanadır. Bu sebeple hapse düşen arkadaşını şöyle teselli eder:

*Ustasın, capsın, uwayım coq, -
“Qoymay quuwsa qorqaqtı,
Batır bolar.” degen köp.
Batır qıp, odan ne taptı?*

*Örnek bolar munday is
Keyingi canğan castarğa.
Qayrattanıp, küyip iç,
Azuuwın şaynar qastarğa.*

*Karangı bolsa kaçça tün,
Culdız sonşa carqırar.
Bulıt bassa da altın kün
Bir şığar cerdi carq qılar*

(Cauwğa Tüsken Canğa)

*Yakalasin, hapse atsin; dert değil.
“Korkağı devamlı kovalarsa
Kahraman olur.” diyenler çok.
Kahraman yapmakla ondan ne kazanır?*

*Örnek olur buna benzer hâdiseler,
Bundan sonra kaygılanan gençlere.
Gayrete gelip, içleri yanıp
Düşmanlara diş bilerler.*

*Gece ne ölçüde karanlık olursa,
Yıldız da o ölçüde parlar.
Bulut, gökyüzünü kaplasa da altın güneş
Bir çıktı mı yeryüzünü aydınlatır.*

(Düşmanın Eline Düşen Dosta)

Güneşin batması geçicidir. Zira eninde sonunda gün doğacak ve her şey gerçek suretine kavuşup karanlığın esaretine son vererek hür kalacaktır:

*Künniñ betin ecelden bulıt cappaq
Capsa da, uzaq turmay cönin tappaq,
Qayğı körse, er cigit qayratı aspak.
Qamşı tiyse, şın cüyrik üdey şappaq.*

(M. D. Abaqtıdan Şıkkanda)

*Ezelden beri Güneşin yüzünü bulut örtecek...
Örtse de uzun zaman durmayıp, o, yönünü bulacaktır.
Er yiğit, üzüntü çekerse gayreti artacak;
Kamçı dokunursa, gerçek yörük at hızlanarak koşacaktır.*

(M. D. Hapishaneden Çıktığında)

Mağcan vaktin gece olduğunu kabul eder. Yani düşman onların güneşini çalmış, vakti gece eylemiş ve Kazak halkını beden ve zihnen uyuşturan derin bir atalete ve uykuya tutsak etmiştir. Ancak şair ümitlidir. Bu gecenin, ataletin ve uyuşukluk halinin mutlaka bir sabahı olacak, üstelik o sabahı düşman bizzat hazırlayacaktır:

*Mezgilşe, meyli kelsin, tisi batsın.
Sur cılan, özi oyatar, qattı şaqşın
Cañadan colbarıstay umtılarımız,
Körelük töñirekti tek tañ atсын!*

(Esimde... Tek Tañ Atсын!)

*Vakti gelince, canı istesin, dişi batsın.
Boz renkli yılan kendisi uyandırır, şiddetli ısırсын.
Yeniden aslan gibi saldırırız;
Yeter ki tan atсын, etrafi görelim!*

(Aklımda... Tek Tan Atсын!)

Şair, vatanı olan 'Sarı-Arqa' bozkırının esas itibarıyla her zaman hür olduğuna inanır. Kendisi için esaret toprağını göremez, ondan haber alamaz hale gelmektir:

*Cıbermeydi qara temir qayırısız
Erkin dala, Sarı Arqamniñ sälemin.*

(Cel)

*Merhametsiz siyah demir bana ulaştırmıyor,
Hür bozkırım, Sarı Arkam'ın selamını.
(Rüzgar)*

Bozkırın toprağına ve bu toprağın insanının fitratına 'hürriyet öyle işlemiştir ki onun adeta bir uzvu olmuştur. Bebekler hürriyet şiiriyle büyür bu topraklarda:

Qaynap qanıñ,
Batır canıñ
Erkke umtılar.
(Besik Cırı)

*Senin kanın kaynayınca,
Kahraman canın da
Hürriyet için atılır.
(Beşik Şiiri)*

Bozkır insanının yaratılış bakımından hür olduğuna inanır şair. Dahası bozkır insanının bu özelliğini pekiştirmek adına onu 'sunkar' (kartal), 'tulpar' (efsanevi uçan at), aslan veya kaplan olarak anar:

Er Türik en dalaña körik edi.
Otursa, köçse, qonsa erik edi.
(Oral Tauwı)

*Yiğit Türk, geniş bozkırına güzellik idi.
Otursa da, göçse de, konsa da hür idi.
(Ural Dağı)*

Qıranımın sarı sayran dalanıñ,
Qos qanatım – altın Altay, Oralım.
Erkin dala ardaqtısı, erkesi,
Betim qayıtpay ösken batır balamın.
(Tez Baram)

*Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım;
Altın Altay ve Ural, iki kanadımdır.
Hür bozkırın kıymetlisi ve nazlısı,
Düşmandan yüz döndürmeden büyümüş kahraman oğulum.
(Tez Varyorum)*

Mağcan, fitratı tabiatla adeta kaynaşan bu vatan evladının yaşadığı şartlardan koparılıp yaşamın kurallarla sınırlandırıldığı şehirde yaşamaya zorlanmasını da bir esaret olarak düşünür:

Bilmeymin, dala esten şıgar – ma eken?
Dalasız köñil şirkin tınar – ma eken?
Ecelden erkin zañğa ädet qılğan
Tar zañdı qala canğa unar –ma eken?
(Cazdı Küni Qalada)

*Bilmiyorum... Bozkır akıldan çıkar mıymış?
Asil gönül, bozkırsız sâkinleşir miymiş?
Ezelden beri hür kanuna alışmış insan,
Sıkı kanunlu şehirden hoşlanır mıymiş?
(Yaz Günü Şehirde)*

Türkistan şairi, aldığı nefesten yaşadığı hayata varıncaya kadar hürriyete kesmiş, hürriyet kavramını adıyla anılır hale getirmiş bu milletin niçin esarete düştüğü üzerine de kafa yorar:

Şarq urıp erkke umtılğan uşqır candı,
Qaynağan tamırdağı ıstıq qandı
Tutqın ğıp kim qamadı? Kim suuwıttı?
Kim aldı qalıñ qayrat, küşti äldi?

Keşegi arıstandı aybını zor,
Cürekti colbarıstı qayratı mol
Ayırıp ar namıstan, küşten, esten,
Kim qıldı şala cansar, bir qorqaq qul?
(Din Üyretkenge)

*Durmaksızın hürriyete atılan uçucu canı,
Damarda kaynayan sıcak kanı,
Esir edip kim hapsedti? Kim soğuttu?
Üstün gayreti, güçlü hâli kim aldı?*

*Geçmişteki yüksek heybetli arslanı,
Üstün gayrete sahip korkusuz kaplanı;
Ardan, namustan, güçten ve akıldan ayırıp,
Kim yarı ölü bir korkak köle haline getirdi?
(Din Öğretene)*

Bu soruya verdiği cevaplardan biri milletin kendisidir. Çünkü millet kendisine fazlaca güvenip düşmanı hafife almış, gücünü boş eğlencelerle tüketmiş ve düşmanın tuzaklarına hazırlıksız yakalanmıştır:

Mas bolıp küş pen qayrat, qalıñ buuwğa,
Aldanıp oyun, külki sauwık, şuuwğa,
Sergemey şata berip sezbey qappız;
Caqındap barıp qaptı kün batuuwğa.
(Esimde... Tek Tañ Atsın)

*Güç ile gayret, boş şeylerle mest olup
Oyuna, gülüp eğlenmeye ve gürültüye aldanıp;
Güç toplamamış, yatmayı sürdürmüş, sezmeden kalmışız.
Güneş, batmağa yaklaşmış.
(Aklımda... Tek Tan Atsın)*

Hürriyetin yitirilmesinin temel sebeplerinden birisi de din adamlarının yanlış yönlendirmeleridir. Yanlış tevekkül inancının tembelliğe ittiği millet bunun bedelini hürriyetini kaybederek ödemiştir:

Oylamay qorqaq quldıñ tiline erip,
Cay catıp, tâuwekelge tizgin berip,
Minekey ayrıldıq; qoy baqtan, taqtan!
Qayteyin, äsirese esil erik!

(Din Üyretkenge)

*Düşünmeden korkak kölenin sözünün tesirinde kalıp
Rahat bir şekilde yatıp.. Dizgini tevekküle bırakıp
İşte bahattan ve tahttan ayrıldık.
Bilhassa asil hürriyet!... Ne yapayım?*

(Din Öğretene)

Milletinin hürriyetin yeniden kazanabilmesi için şair, kendisinden vazgeçmeye hazırdır. Huzurundan, kendi hürriyetinden, sevdiklerinden ayrılmaya ve azap içinde alev alev yanarak ağlamaya ve hapishanelerde bütün ömrünü keder içinde tüketmeye milleti namnataiptir. Bu şekilde iyice hissettiği hürriyet eksikliğinin ve her geçen büyüyen azabının sonunda dilini etkili kılacağını ve söylediklerinin milleti tarafından hissedilerek gerekenin yapılacağını düşünür:

İşte tolğan qalıñ dert,
Cürektegi calindi ot
Zarlatar meni sol uwakit.
Elestegen erikti,
Uşqır canğa serikti

Cırlarımın men can atıp,
Körgeñ sayın köp qısım,
Zarlı, aşşı dauwısım
Şırqırar Sarı Arkada.

(Tilegim)

*İçimde biriken büyük dert,
Kalbimdeki yanan ateş
O vakit beni ağlatır.
Gözümde tüten hürriyeti,
Uçucu ruhumun dostunu
Ben canla başla terennüm ederim.*

*Çok eziyet gördükçe
Üzüntülü ve acı sesim
Sarı Arka'da (vatanımda) çınlar.
(Dileğim)*

Zeminin oldukça kaygan olduğu bir tarihi ve coğrafi bölgede içinde buldukları hali dalgalı bir denize benzetir Mağcan. O kadar dalgalı ki bu denizin dalgasından kurtulan yoktur. Dalgalı deniz istiaresinden yola çıkarak korkusuzca çıktıkları yolda sağ salim dileklerine ulaşmaları halinde gerçek bir bayram yapacaklarını belirtir. Canları pahasına gözlerini kırpmadan çıktıkları bu yolculukta bayrama vesile olacak dilek hürriyettir:

Güuwleydi darya
Gürleydi darya.
Betinnen tolqın oynaydı.
Köbigın şaşıp,
Körgendi basıp,
Colında can qoymaydı.

Tolqınnan qorqpay,
Dauwıldan ıqpay,
Mindik mine biz qayıq.
Esen saw otsek,
Tilekke cetsek,
Sonda bizdiñ şın ayt!
(Şın Ayt)

*Derya uğulduyor,
Derya gürlüyor.
Yüzünde dalgalar oynuyor.
Köpüğünü saçıp,
Gördüğünü bastırıp,
Yolumun üstünde can bırakmıyor.*

*Dalgadan korkmadan
Fırtınadan sakınmadan
İşte biz, kayığa bindik.
Sağ sâlim geçerse,
Dileğimize ulaşırsak..
Bizim gerçek bayramımız o zamandır.
(Gerçek Bayram)*

1.1.4. Vatan

Mağcan her şeyden çok bir 'vatan' şairidir. Şiiri bir yana ömrünü uğruna tükettiği şey vatan ve millet aşkıdır. Ona göre bu iki kavramdan daha değerli bir şey yoktur:

Tuuwğan cerden,
Ösken elden
Erge ne qımbat?
(Besik Cırı)

*Yiğit için vatanından
İçinde yetiştiği halktan
Değerli olan nedir?
(Beşik Şiiri)*

Şairde 'vatan' kavramı ilk haliyle içine doğduğu 'memleket' formundadır. Bozkır, kültürü ve maddi imkânları ve yerleşim özellikleriyle şairin sevdiği bir yerdir:

Cetesiñ tuuwğan ceriñe,
Ekeletken eliñe,
Cüreğim, nege canbaysıñ?!

Sarı Arqam'nıñ toprağı,
Meniñ canım şırağı,
Keuwdemdi tösep catamın.
Onıñ cibek celiniñ,
Tätti Keuwser köliniñ
Qázir dämin tatamın.
(Ayda Atıñdı, Sersem-Bay)

*Doğduğun yere gidiyorsun,
Seni nazlandıran yurduna.
Yüreğim! Niye yanmıyorsun?*

*Sarı Arka 'mın toprağı,
Benim canımın ışığıdır;
Vücudumu uzatıp yatacağım.
Onun ipek yelinin,
Suyu Kevser gibi tatlı gölünün
Tadını şimdi tadacağım.
(Sür Atını, Sersembay)*

Vatana atfedilen güzellik, imkân genişliği subjektiftir aslında.Vatan, yurt saydığımız, hayalimiz ve hayatımızla bir parçasına dönüştüğümüz toprağı neden sevdiğimizi somut gerekçeler üzerinden anlatmamız gerektiğinde epey zorluk yaşayabiliriz. Mağcan da 'bozkır'ın imkân ve gerçeklik bakımından neye karşılık geldiğini bilir. Ona olan sevgisinin de kendiliğinden olduğunu tüm içtenliğiyle söyleyiverir:

Sağım sayran quradı.
Boranı ulıp turadı

Qıs – aq kebin, caz – sarı.
Ormanı coq şuuwı coq,
Tauwı da coq, suuwı coq,
Mâñgi ölik saharası,

Sarı Arqa degen cerim bar
Nege ekenin bilmeymin,
Sol Arqamdı süyemin.
(Süyemin)

*Serâplarm eñlendiği;
Borası uluyup duran;
Kışın beyaz kefenli yazın sarı olan;
Ormanı ve gürültüsü olmayan;
Dağı da suyu da bulunmayan;
Sahrası ebedi ölü,*

*Sarı Arka adlı yurdum var.
Niye olduğunu bilmiyorum;
Ama ben Arka'mı seviyorum.
(Seviyorum)*

Bir karşılık beklemeden, anaya duyulan çikarsız bir muhabbetle vatanına bağlanan Şair için; 'Sarı Arka', 'bozkır' ya da 'yurt' olarak da adlandırılan vatan milletiyle aynileşir. Vatan ve millet aynı sevginin, özlemin muhatabıdır artık:

Qazağımdı, qalıñ eldi sağındım.
Sarı Arqamdı sayran cerdi sağındım.
(Sağındım)

*Kazağımı, kalabalık halkımı özledim.
Sarı Arka'mı, güzel vatanımı özledim.
(Özledim)*

Edil, Cayıq, Sır Darya
Belgili curtqa eski suuw,
Tätti dâmdi tarmaqtı
Uzın Ertis, Ceti Suuw.

Osı bes suuw arası
Sarı Arqa degen cer edi.
Tuuwıp ösken balasın
“Aybındı er Alaş!” der edi.
(Ötken Kün)

*İdil, Yayık ve Sır Derya,
Bilinen yurda ait eski sulardır.
Uzun İrtiş ve Yedisu ise
Tatlı, demli ve kollara ayrılmıştır.*

*Bu beş suyun arası,
Sarı Arka denen yer idi.
Burası, doğup büyüyen çocuğunu
“Heybetli yiğit Alaş!” diye adlandırır.
(Geçmiş Gün)*

Vatan kavramı önce 'Alaş' yani 'Kazak' halkıyla birlikte anılır. Yukarıdaki şiirde örneklenen bu bakış daha sonra 'vatan' kavramını 'Alaş' kimliğinin de bağlı bulunduğu daha üst bir kimliğe götürecektir: Türk kimliği. Bu kimlikten sonra daha sert bir dille tanımlanan ve agresif betimlemelerle vurgulanan bir vatan vardır karşımızda:

*Qıranımın sarı sayran dalanıñ,
Qos qanatım – altın Altay, Oralım.
Erkin dala ardaqtısı, erkesi,
Betim qayıtpay ösken batır balamın.
(Tez Baram)*

*Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım;
İki kanadımdır altın Altay ve Uralım.
Hür bokırın kıymetlisi ve nazlısı,
Düşmandan yüz döndürmeden büyümüş kahraman oğulum.
(Tez Varıyorum)*

Şiirden de anlaşılacağı üzere 'vatan' insanı kendisine benzeştiren ideal bir mürebbiye gibi sunulur. Vatan hürdür ve onun evladı olan yiğit de bir kartalın doğallığıyla bu toprağın hür olma sıfatını benimser.

Şairi romantik ve sınırlı bir vatan kavramından, daha agresif ve sınırları epeyce genişletilmiş bir 'Türk/Turan' vatan mefkuresine götüren şey elbette o tarih ve coğrafyada yaşananlarla çok yakından alakalıdır:

*Sodan beri bir talay zaman ötti.
Alaştı uuwlay-uuwlay caman ötti.
Tulpar –tuuwlak, el arıp aruuwaq bop,
Sarı Arqa – sayran cerdiñ sāni ketti.
Colbarıstar cortatm sar dalada
Qorsıladağan doñızdar meken etti.
(Oq Cetpes'tiñ Qıyasında)*

*O zamandan beri çok zaman geçti;
Alaş'ı zehirleye zehirleye ve kötü bir şekilde geçti.
Tulpar posteki olup, millet bir deri bir kemik haline gelip
Sarı Arka'nın, güzel vatanın güzelliği gitti.
Arslanlar gezinen geniş bozkıra,
“Kors! Kors!” diye ses çıkaran domuzlar yerleşti.
(Oq Cetpes'in Yamacında)*

İnsanın kendisi için güvenli alan sayarak kutsallaştırdığı, terbiye ve hayat bulma anlamında ‘ana’ ile bir kıldığı vatan’a; ‘yabancı’ yani ‘düşman’ nüfuzu o vatan sahipleri için adeta küçük bir kıyametin kopması demektir. Bu kıyamet hissi kıymetlisine tasallut edilmiş insanı, kaybettiği şeye karşı daha farklı bir hasretle bağlar:

Abağıda aydı, künde cañıldım.
Sarğaydım göy, sar dalamdı sağındım.
(Sağındım)

*Hapishanede ayı, günü şaşırđım.
Sararıp soldum... Geniş bozkırımı özledim.
(Özledim)*

Hapishane onu vatanından ayrı bıraktığı için kötüdür. Artık hürriyet ile vatan aynı şeydir ona göre. Hatta yaşamak duygusunu içeren zaman bile onunla anlam kazanır.

Bayqaymın, cel uzak colda cabıqqan.
Hasret basıp Sarı Arqadan tarıqqan
Alıp kelse kerek auwır amanat
Abaktıdağı azamatqa zarıqqan.
...
Dene küyip celge qulaq salamın.
Canıp cürek, közime cas alamın.
Cibermeydi qara temir qayırısız
Erkin dala, Sarı Arqamnın sälemin.
(Cel)

*Dikkat ediyorum: Rüzgar uzun yolda üzölmüş,
Hasret basıp çaresiz haldeki Sarı Arka ’dan
Ağır emanetler alıp gelmiş olmalı;
Hapishanede hasret çeken yiğide.
...
Vüçudum yanarken, rüzgâra kulak veriyorum,
Yüreğim yanıyor, ağlıyorum.
Merhametsiz kara demir bana ulaştırmıyor,
Hür bozkırımın, Sarı Arka ’mın selamını.
(Rüzgar)*

Onu fizik ve zihin olarak yıpratın her süreç, ondaki vatan aşkına yeni bir kuvvet ekler. Acı ve ayrılık vatan sevgisini besleyen bir nimete dönüşür. Vatanının selamı ile arasına giren ‘kara demir’ ve onu imal edenlere olan kini ve düşmanlığı vatana duyduğu aşk ile doğru orantılı olarak artar.

Vatanın bugün düşman elinde sersefil olmasının nedenleri arasında iletişimsizliği ve cehaleti de sayar Mağcan. Kene Sarı tarihi kişiliğinden hareketle diğer Kazak boyları ve Kırgızlarla düşmana karşı işbirliği yapmayı amaçlayan bu kahramanın, amacının anlaşılmasını yüzünden öldürülüşünü ciddi bir kayıp sayar:

Sol ketkennen Kenekem kete bardı,
Canına cas bolbarıs Nauwandı aldı.
Alaşı alıp şığıp el qılmaqqa
Orısqa aş böridey oyran saldı.
Üysin, Duuwlatt, Qırğız ben qol ustasıp,
Qıtay men qatınaspaqqa oy oylandı.
Bile almay nadandıq pen erdin oyın,
Sorlı Qırğız mert qıldı arıştandı.
Aristan Ala Tauwda mert bolğanda,
Oq Cetpeste turğan qart tasqa aynaldı.
(Oq Cetpes'tin Qıyasında)

*O gidişten sonra Kena Sarı'm gitti,
Yanına genç kaplan Nauwan'ı aldı.
Alaş'ı alıp, çıkıp millet yapmak için
Rus'a aç kurt gibi saldırdı.
Üysin, Duuwlatt (Kazak boyları) ve Kırgız'la birlik olup
Çin'le işbirliği yapmayı düşündü.
Cehaletle yiğidin düşüncesini anlayamadan
Bahtsız Kırgız aslanı öldürdü.
Arslan, Ala Dağ'da öldüğünde,
Ok Cetpes'te yaşayan ihtiyar taş haline geldi.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Bunlara ilave olarak bir de ihanet vardır. Vatan; içerden, kendi evlatlarından düşmanlık görmüş ve yağmalanmıştır. Bu tespiti yaparken şairin oldukça gerçekçi bir biçimde toplumunun en üstünde yer alan idari ve ilmi makamları hedef alması önemlidir. Bu tespitleri yapabilmek gerçekçi bir bakışın yanında ciddi bir cesareti de gerektirir. Vatan söz konusu olduğunda Mağcan'da bu cesaret fazlasıyla vardır:

Zaman azğan şağında adam azbaq.
Köp eder cauw men birge elin şapqan.
Keşegi Abılay'dan azıp tuuwğan
Uuwalı anauw, qarqatın men bası qatqan.
Şormanday şoltañdağan şolaq biyeler
Orıstıñ şekpenine elin satqan.
(Oq Cetpes'tin Qıyasında)

*Zamanın doğruluktan ayrıldığı çağda, insanlar azacaktır;
Birçok yiğit düşmanla birlikte elini yağma etmiş.
İşte dünkü Abılay Han'dan doğan Uvalı Han...
Halktan bir kadınla başı dönmüş.*

*Çorman'a benzer, liyakatsiz çolak biy'ler
Rus'un rütbesine vatanını satmış.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Bütün bunların sonunda elde kalan 'vatan' iç parçalayan bir manzara arz eder. Düşmanların ve dost biçimli hainlerin ilave olarak cehalet derdiyle kendi kardeşlerini hüsrana uğratanların arkada bıraktıkları yurt görülesi değildir:

Sar dala, beyne ölik sulap catqan.
Kebindey aq seleuwer betin capqan.
Tauw da coq, orman da coq, özen de coq:
Säuwle emes, qan şaşıp tur küni batqan.
(Caralı Can)

*Geniş bozkır, tıpkı uzanıp yatan bir ölü...
Yüzünü, kefen gibi beyaz olan çöl dikenleri örtmüş.
Dağ da yok, ormanda yok, ırmak da yok.
Batan güneşi ışık değil, kan saçmakta...
(Yaralı Can)*

İşte gerçekliğin tüm imkanlarının tükendiği bir noktada 'mefkure' doğuyor. Yakınındaki tüm ümitleri tüketen insan, varlığını kendisine uzak; ama imkanları esneten bir çareye bağlıyor. Artık şairde vatan, içinde doğduğu bir 'memleket' olmaktan çıkıp uğrunda öleceği bir 'Türkistan'a dönüşüyor.

Kavganın ne denli zorlu olduğunu ve tek başına kazanamayacağını anlayan kaybetmiş bir kardeşin, son noktada diğer hamî ve kardeşlerini imdada çağırmasının adı: Türkistan. Türkistan, ortak kederin, ortak hayalin ve ortak kavganın adı oluveriyor. Karanlıklardan çıkış ve yeniden bütün olarak diriliş kavgasının adı: Türkistan.

Türkistan eki dünya esigi göy.
Türkistan er Türiktiñ besigi göy.
Tamaşa Türkistanday cerde tuuwğan
Türiktiñ Täñri bergen näsibi göy.
(Türkistan)

*Türkistan, iki dünyanın (dünya ve âhiretin) eşiğidir;
Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir.
Türkistan gibi çok güzel bir ülkede doğmuş olan
Türk'e, Tanrı'nın verdiği bir nâsiptir.
(Türkistan)*

İdealize edilen bu yeni vatan kavramı tarihi ve kültürel bir zeminde yeniden inşa edilir. Şair esası bakımından o coğrafya için eskiden beri kullanılagelen bir ismi

yeniden tescilliyor. Bu keşif ve tescil çabası, o tarihte hemen her yerde ciddi bir yok olma kaygısıyla yaşayan Türk Milleti için yeni bir 'Ergenekon' rüyası gibidir:

Ertede Türkistan'dı Turan desken.
Turanda er Türigim tuuwıp ösken
Turannıñ tağdı bar tolqımalı,
Basınnan köp tamaşa künder keşken.
(Türkistan)

*Geçmişte Türkistan'a Tûran denmiştir.
Tûran'da kahraman Türküm doğup büyümüştür.
Tûran'ın dalgalı bir mukadderatı vardır;
Başından çok enteresan günler geçmiştir.
(Türkistan)*

Türkistan ve Turan arasında tarihi bir bağlantı kurarak bu kavramı Türk'ün doğduğu Türk İli olarak konumlayan Mağcan, şiirin bundan sonraki bölümlerinde ağırlıklı olarak Türkistan yerine Turan kavramını kullanmayı tercih eder.

Turan/Türkistan yurduna dair betimlemeler ve bu yurda ait tarihi kişilikler aracılığıyla yeniden bir 'milli kimlik' uyanışını arzular şair. Tarifi yapılan cennet ülke sadece düşüncede bile olsa tüm ıstırapları geride bırakacak kadar güzeldir:

Turannıñ teñiz derlik kölderi bar:
Şalqığan egi-çeksiz teñiz Aral.
Bir şette qasiyetti Istıq Köldiñ
Bauwrında dünya körgen Türik kök-cal.

...
Balqaştı bauwrına alğan Tarbağatay.
Cotalı, cer kindigi Pamır, Alay.
Qazı Kurt qasiyetti tauw bolmasa,
Topanda Nuh kemesi toqtar qalay?

Turannıñ ceri de cat, eli de cat.
Quyınday bastan keşken küni de cat.
Turandı tügeli men biylep turğan
Ertede ertegi qan Afrasyap.

Ecelden cer emes ol qarapayım.
Bilesiñ tariyhti aşsañ Turan cayın.
Turanğa qasiyetti qumar bolğan
Ertede Keyhasırav men Zulqarneyn
(Türkistan)

*Tûran'ın deniz denecek gölleri vardır:
Aral dalgalanan uçsuz bucaksız bir deniz...
Bir uçtaki mukaddes Isık Göl'ün
Bağrında gök yeleli Türk dünyaya gelmiş...*

...
*Balkaş'ı bağına basan Tarbagatay...
İri cüsseli, dünyanın göbeği Pamir ve Alay...
Mübârek Kazıkurt Dağı olmasa,
Tûfanda Nûh'un gemisi nasıl durur ?*

*Tûran'ın ülkesi de, halkı da başka...
Başından fırtına gibi geçen günleri de başka...
Tûrân'ı bütün olarak idare eden
Geçmişte efsânevi han, Afrâsyâp'tır.*

*O, ezelden beri sıradan bir ülke değildir...
Tûran ahvâlini açık hâle getirirsen, tarihi bilirsin...
Mübârek Tûran'a heveslenenler
Geçmişte Keyhüsrev ile Zülkarneyn'dir.
(Türkistan)*

Türkistan/Turan ülkesi diğer ülkelerle karşılaştırılarak verilir. Millet ve vatan bir bütün olarak düşünülür. Kader birliği yapmış bu iki kavramı sebepsiz övmediğini söyleyen şair, Türk tarihinden seçkin örnekleri sayar. Bu isimler Türkistan/Turan vatanını belirli sınırlar içinde tasavvur etmeyi zorlaştırır. Buna göre Türk tarihinin, kültürünün ve biliminin uzandığı her yer Türkistan/Turan kabul edilmelidir:

Turanğa cer cüzinde cer cetken be?
Türikke adamzatta el cetken be?
Keñ aql, ottı qayrat, cüyrik qıyal
Turanniñ erlerine er cetken be?

...
Turandı maqtamaymın tipti tekke.
Onsız aq Turan tanıs talay şetke.
Sırlaşqan üde otırıp aspan kök pen
Bilgiş az cetken cüyrik Ulıq Bek'ke.

Asıl qan qasiyetti Türük kanı.
Sol qannan Iybın Sıyna Äbuuw Ğalı
Moldığı biliminiñ sıyqır derlik
Dünyege munday adam tuuwdı ma äli ?

Türiktiñ kim kemitken muuwzikasın?
Farabiy toğız şekti dombırasın
Şertkende toqsan toğız türlendirip,
Cubanıp kim tıymağan közdiñ casın?

(Türkistan)

*O yeryüzünde Tûran'a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk'e denk bir millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret ve keskin hayal...
Tûrân'ın yiğitlerine denk olan yiğit var mı?*

*Tûran'ı boşu boşuna övmüyorum;
Tûran, onlarsız da birçok yabancıya tanıdıktır.
Evde oturup gökyüzü ile sırdaş olmuş,
Keskin zekâlı Uluğ Bey'e yetişen âlim azdır.*

*Şerefli Türkün kanı, asil kandır.
Ebu Ali İbn-i Sînâ o kandandır.
Onun ilminin çokluğu sihir sayılmıştır.
Dünyaya hâlâ onun gibi bir adam gelmiş midir?*

*Türk'ün musikisini kim küçümsemiş?
Farabî, dokuz telli tamburunu,
Doksan dokuz çeşit çaldığı zaman,
Gönlü dolup gözyaşını kim dökmemiş?
(Türkistan)*

Şair Türkistan/Turan yurdu ile Kazak halkı arasında bir ayırım yapılmasına karşı çıkar. Bu karşı tutum sadece Kazak Türkleri için değil, diğer tüm Türk halklar için ince bir mesaj içerir. Özlenen ve hayallerin kendisinde hayat bulduğu, kurtuluş coğrafyası Turan yurdu, Türkistan eli tüm Türkler için ortak bir vatan ve yeniden dirilip, şahlanma mekânıdır. Orası aranan Ergenekon'dur:

*Turannan Sarı Arqa'nı bölek deme.
"Türkistan" altı Alaş'ka bolğan kebe.
Turan'niñ toprağın quşıp catır
Keşegi erdiñ eri kök-cal Kene.*

*Şer batsa, kim izdemes tuuwğan elin?
Tulpar da köksemey me tuuwğan cerin?
Arqa'nın ardageri qalın Alaş,
Turan da, bile bilseñ seniñ ceriñ.
(Türkistan)*

*"Sarı Arka'ya Tûran'dan ayırıldır!" deme;
Türkistan, Altı Alaş'a gebe olmuştur.
Tûran'ın toprağını kucaklayıp yatmaktadır;
Dünkü kahramanlar kahramanı gök yeleli Kene,*

*Hasret kalsa, vatanını kim aramaz?
Tulpar da doğduğu yeri özlemiyor mu?
Arka'nın en saygılısı kalabalık Alaş!
Tûrân da senin yerin... Bilebilseñ!...
(Türkistan)*

Türkistan yurdunun bir parçası olarak Ural Dağı üzerinde de durur şair. Türk milletinin bu dağda doğduğunu ve bu dağların ilk ve asıl sahiplerinin Türkler olduğunu ifade eder:

Bir künde seniñ iyeñ Türik edi.
Orın ğıp köşip-qonıp cürip edi.
Qorqpaytın tauwdan, tastañ batır Türik
Qoyña cayı menen kirip edi.

Er Türik en dalaña körik edi.
Otırsa, köşse, qonsa erik edi.
Turganda bahıt qusı bastarında
İrgesi cel, kün tiymey berik edi.

(Oral Tauwı)

*Bir zamanlar senin sahibin Türk idi.
Mekân edip, göçüp-konup yürümüştü.
Dağdan ve taştan korkmayan kahraman Türk,
Koyuna yayı ile girmişti.*

*Yiğit Türk, geniş bozkırına güzellik idi.
Otursa da, göçse de, konsa da hür idi.
Baht kuşu başlarında durduğu zaman,
Güneş ve rüzgâr deĝmeyip, hududu sağlam idi.*
(Ural Dağı)

Zamanın ve dünyanın vefa etmediğini, Ural Dağı ile Türkleri, düşmanlarının ayırmak istediklerini kayda geçip millete anası kadar kutsal bu dağa sahip çıkmak için bir araya gelerek mücadele etmeleri çağrısında bulunur:

Anamız bizdi ösirgen, qayran Oral,
Moynıñ bur tuñğışıña, bermen oral.
Qosılıp batır Türik balaları,
Tapatma, colın kesip tizginge oral.

(Oral Tauwı)

*Bizi büyütüp yetiştiren anamız! Sevgili Ural!
Yüzünü ilk sahibine çevir; Ural'ı çiğnetmeyiniz!
Birleşip, kahraman Türk çocukları!
Düşmanın yolunu kesip dizgine sarılınız!*
(Ural Dağı)

1.1.5. Millet

Mağcan 'millet' kavramından söz ederken şiirlerinin genelinde görüleceği üzere 'Türk' kimliğini öne çıkarır. Vatan olarak benimseyip bayraklaştırdığı 'Türkistan'a karşılık, millet olarak da şuurlu bir ısrarla Türk milletine işaret eder:

Turanniñ teñiz derlik kölderi bar:
Şalqığan egi-çeksiz teñiz Aral.
Bir şette qasiyetti Istıq Köldiñ
Bauwrında dünje körgen Türik kök-cal.

Ertede Oqıs, Yaqsart - Ceyhun, Seyhun.
Türikter bul ekeuwin darya deytin.
Kiyeli sol eki suuw şağasında
Tabasıñ qasiyetti babañ beytin.

(Türkistan)

*Tûran 'ın deniz denecek gölleri vardır:
Aral dalgalanan uçsuz bucaksız bir deniz...
Bir uçtaki mukaddes Isık Göl'ün
Bağrında gök yelesi Türk dünyaya gelmiş...*

*Geçmişteki Oksve Yaksart, Seyhun ve Ceyhun ırmaklarıdır.
Türkler bu ikisine "derya" demektedir.
Sen o iki mübarek suyun kıyısında,
Şanlı dedenin kabrini, bulursun.*

(Türkistan)

Mağcan, doğduğu toprakla yaşadığı tarihi katıştırarak Türk kimliğinin geçmişini övünçle anar. Tarihten hareketle Türk milletinin ne derece kuvvetli ve köklü bir millet olduğunu pek çok şiirinde özellikle vurgular:

Turanğa cer cüzinde cer cetken be?
Türikke adamzatta el cetken be?
Keñ aqıl, ottı qayrat, cüyrik qıyal
Turanniñ erlerine er cetken be?

(Türkistan)

*O yeryüzünde Tûran'a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk'e denk bir millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret ve keskin hayal...
Tûrân'ın yiğitlerine denk olan yiğit var mı?*

(Türkistan)

Kendisini ait gördüğü 'Kazak' veya sık sık söz ettiği 'Alaş' bu üst kimliğin bir kolundan ibarettir ona göre. Türkistan topraklarında birlikte uzunca bir süre yaşadktan sonra diğerk Türk boyları atalarından kalan mirası paylaşarak ayrılmış ve kardeşlerden 'Alaş' yani 'Kazak Türklerine' bu topraklar kalmıştır:

Turan'da Türk oynağan usap otqa.
Türikten başka ot bop can tuuwıp pa?
Köp Türik enşi alısıp tarasqanda,
Kazaqta qara şañrak qalğan coq pa?

(Türkistan)

*Tûran 'da Türk, ateşe benzeyip oynamış...
Türk'ten başkası ateş olarak doğmuş mu?
Kalabalık Türk boyları ata mirasından hisseyi alıp dağıldıklarında,
Dede mirası Kazak'ta kalmış değil mi?
(Türkistan)*

Millet ile varlığını bir hale getirmiş olan şair, milletinden söz ederken özgüven doludur. Millet, şair ve toprak denkleminde bir büyük güç doğuyor gibidir:

Qıranımın sarı sayran dalanıñ,
Qos qanatım – altın Altay, Oralım.
Erkin dala ardaqtısı, erkesi,
Betim qayıtpay ösken batır balamın.

Asqan alıp, ata zatım surasañ,
Asqan dana, ana zatım surasañ.
Şaşıp calın cas colbarıs umtılsa,
Qorqaq quldar qalay qarsı turasıñ?!

(Tez Baram)

*Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım;
Altın Altay ve Ural, iki kanadımdır.
Hür bozkırın kıymetlisi ve nazlısı,
Düşmandan yüz döndürmeden büyümüş kahraman oğulum.*

*Ata soyumu soruyorsan, eşsiz Alp'tir...
Ana soyumu soruyorsan, eşsiz dâhidir...
Genç kaplan, alev saçıp saldırırsa,
Korkak köleler nasıl karşı durursunuz?*

(Tez Varıyorum)

Milletinden söz ettiği şiirleriyle zamane insanlarına bir rol model biçer. Onların gayretini artırmak ve yine milleti için bir şeyler yapmalarını sağlamak ister. Kuru bir geçmiş ve hal övgüsünün ötesinde çoktandır unutulmuş hasletlerin yansıdığı bir şiir kurar:

Cer cüzine er atağım cayılğan.
Can emespin ottan, suuwdan tayınğan.
Qayratı mol, qandı balaq qıranmın,
Kün bolğan coq cauwdan cürek şayılğan.

Erkin ırğıp şıqqam asqar Altay'ğa,
Qırda turıp sadaq tartqam Qıtay'ğa.
Talay tayğak, tar keçüuwde taymağan
Batır cürek, qayrat endi alday ma?!

Talmay, qayıtpay qamal buzğan kemeñger,
Arıstañğa qarısı umtılğan mendey er,
Bir barqıldıq calpıldığan töbetten
Qorqar bolsam, cutsın meni qara cer.
(Cer Cüzine)

*Yeryüzüne yiğit nâmım yayılmıştır;
Ateşten ve sudan korkan insan değilim.
Çok kuvvetli ve ayakları kanlı kartalım.
Düşmandan yüz çevirdiğim gün yoktur.*

*Hür olarak sıçrayıp yüce Altay'a çıkmışım;
Kırda durup Çinli'ye yay çekmişim.
Birçok kaygan ve dar geçitte kaymayan
Kahraman yürek ve gayret, şimdi aldatır mı?!*

*Benim gibi yorulmayıp, geri dönmeyip kale yıkan dâhi;
Arslana hücum eden yiğit,
Her şeye havlayan ve boş yere oraya buraya koşan bir köpekten
Korkarsa... Kara yer beni yutsun.
(Yeryüzüne)*

Mağcan'ın yaşadığı tarihi zaman dilimi göz önüne alındığında onun millet sevgisi konusundaki hisleri daha iyi anlaşılabilir. Her eylem, kendini var eden sosyal çevre ve tarihi zaman ekseninde yorumlanınca anlaşılır. Öyle de her söz ve şiir de ancak kendini var eden koşullarla birlikte düşünüldüğünde anlamlı olabilir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde milletin kurtuluş reçetesini tarihteki müreffeh zamanları anmakta bulan şairin acısı, bu hatırlayışa rağmen dinmez. O milletin gördüğü zulmün ve esaretin sancısını, tarihteki heybetinin dindiremediğini gördükçe acısı büyür. Bu noktada bizim şathiye geleneğinde rastladığımız bir biçimde 'Tanrı' ile laubali bir söyleşme içine girer. Adeta ondan hesap sorar, ona sitem eder ve şikayetlenir:

Keş Täñrim, bolsa sözim bendeşilik
Minekey ayqın zulım, qayda ädildik?
Sonşama keñ rahmetten qur tastaytın,
Balası Altı Alaş'tıñ biz ne qıldıq?
(Täñri)

*Tanrım, sözüm menfaatim için ise affet!
İşte apaçık zulüm; adalet nerede?
O kadar geniş rahmetten nasipsiz bıraktığın
Altı Alaş'ın evlâdı biz ne yaptık?
(Tanrı)*

Dini bir eğitim de almış olan şairin biraz nazla karışık bu sitemi, bizde Mehmet Akif'in İstiklal Harbi zamanlarında yaşanan zulme karşı Allah'a olan sitemini hatırlatır. Dini eğitiminden hareketle Allah'ın kendisine inananlar için yardım vadettiğini bilir. Nitekim millet, onun emirlerini yerine getirmekte tereddüt göstermez; ancak buna rağmen adaletsizlik ve zulmün sonu gelmez:

Zor Tãñri, küştisiñ sen, senemiz biz.
Ädil dep hãr isiñe kõnemiz biz.
Öz qulın özi eñretpes tuuwra İye dep,
Öziñe erk tizginin beremiz biz.

Auwızdan Alla atıñdı tastamaymız.
Allasız heş bir iske bastamaymız.
Ädil han buyrıǵıña boysundıq dep,
Buyıqsız bir adım da attamaymız.

(Tãñri)

*Yüce Tanrı! Biz inanıyoruz, sen güçlüsün.
'Ädilsin!' diyerek her yaptığına rıza gösteriyoruz.
'Öz kulunu kendisi ağlatmaz, doğrudan yana bir Rab'dir!' deyip
Biz, iktidar dizginini sana veriyoruz.*

*Ağzımızdan Allah adını bırakmıyoruz;
Allah adı olmadan hiçbir işe başlamıyoruz.
'Ädil Han! Senin buyruğuna itaat ettik!' diyerek
Buyruğun olmadan bir adım bile atmıyoruz.*

(Tanrı)

Tanrı'nın milletine vadettiği yardımının gelmediğini düşünen şair; bu şiirin devamında milletine Tanrı tarafından haksızlık yapıldığını söyler:

Basqaǵa orın berdiñ caqsı şaydan,
Zeñgir tauw, tüpsiz darya, tereñ saydan.
Ümitsiz, tilegi coq, turaǵı coq,
Quuwılǵan dargahıñnan biz be şaytan?

Bizge otsız şöl dalanı orın qıldıñ!,
Baq, devlet, öner bilim qırım qıldıñ.
Kesir dep kek alatın ögey balañ
Biz be edik? Köp töbetke cırım qıldıñ!

Ciberdiñ basqa curtqa col başşılar.
Her curtıñ col bassı men közi aşılar.
Ne elşi, ne col silter kitabıñ coq
Alaşka. Älde cazǵanı bar şıǵar?

(Tãñri)

*Başkalarına iyi yerlerden, yer verdin.
Yani yüksek dağlardan, dipsiz denizlerden ve derin vadilerden...
Ümitsiz, gagesiz, dur durağı yok,
Senin dergâhından kovulan şeytan biz miyiz?*

*Otsuz ve çöl bozkırı bize mekân kıldın.
Baht, zenginlik, sanat ve ilim bakımından talihsiz kıldın.
'Belâ' diye öç alacak üvey evlâdın
Biz miydik? Birçok köpeğe parça yaptın.*

*Başka milletlere rehberler gönderdin;
Her milletin rehberle gözü açılır.
Alaş'a ne elçin, ne de yol gösterir kitabın yok.
Herhalde Tanrı'nın takdiri vardır...*

(Tanrı)

Yukarıdaki dizelerle Rabb'ine kırgınlığını dile getiren şair şiirin sonunda yeniden aciziyetini kabul eder ve sözlerinin acısından doğduğu mazeretine istinaden Allah'tan bağışlanmayı diler:

*Keş Täñrim, sorlı qulğa qahar etpe.
Rahım qıl, biz sorlını şetke teppe.
Söz şıqtı can aşuuw men, ädil Täñrim,
Tiygen soñ aşşı tayaq tuşşı etke.*

(Täñri)

*Tanrım affet! Talihsiz kuluna kahretme!
Merhamet et! Biz zavallıları dışarı tepme!
Adil Tanrım! Can acısıyla ağzımdan yanlış söz çıktı,
Acı sopa, tuzsuz etedokunduktan sonra.*

(Tanrı)

Şair, bu şekilde bir af dönüşüyle hata yaptığını kabul etse de acısı dinmeyecektir. Milletine dokunan bu zulüm ve esaret acısını tarihle ve tanrıyla teselli edemeyen şair, belki bir kaçış yolu da denilebilecek bir tercihle 'mitoloji'ye yönelir. Kendi şahsında milletini veya doğrudan milletin kendisini 'Tanrı' olarak tanıma temayülü içine girer. Ateşli bir sayıklama nöbetini andıran dizelerle iddialı sıfatlarla bezer milleti.

*Meyirlensem – segiz cumaq qolımda.
Qaharlansam – tamıq dayar qolıma.
Coq caqınım Casağanday calğızbın.
Men-be iyiler älsiz adam ulına?*

*Özim – Täñri, tabınamın özime.
Sözüm – Quran, bağınamın sözime.
Buzuuwşı da, tüzeuwşı de özimmin.
Endi eskilik, keldiñ öler keziñe!*

(Men Kım?)

*Merhametlensem, sekiz cennet elimdedir;
Sinirlensem, cehennem elimde hazırdır.
Yakınım yok, Yaradan gibi yalnızım.
O Güçsüz âdemoğluna ben baş eğer miyim?*

*Kendim Tanrırım. Kendime ibadet ediyorum.
Sözüm, Kur'an'dır... Kendi sözüme itaat ediyorum.
Bozucu da, düzeltici de ben kendimim...
Eskilik, artık öleceğin vakit geldi!*

(Ben Kimim?)

Kök Tâñrisi Tâñri'niñ
Tuqımı coq, zatı coq.
Cer Tâñrisi Temir'diñ
Tuqımı Türk, zatı ot.

(Aqsaq Temir Sözi)

*Göğün Tanrısı olan Tanrı'nun
Nesli ve varlığı yoktur.
Yer Tanrısı olan Temür'ün ise
Nesli Türk, varlığı ateştir.*

(Aksak Temür'ün Sözü)

Bu tavır 'Şamanist' inancın yeniden biçimlenmesi olarak da değerlendirilebilir. Zira millet özellikle 'güneş' ve 'ateş' sıfatıyla anılır:

Künnen tuuwğan balamın.
Carkıraymın, canamın.
Künge-ğana bağınam.
Özim künmin, özim – ot.
Sözüm, qısıq közim de ot.
Özime özim tabınam.
Cerde calğız Tâñri — ot.
Ottan basqa Tâñri coq.

(Ot)

*Güneşten doğmuş çocuğum;
Parıldıyorum, yanıyorum;
Sadece güneşe itaat ediyorum.
Aslım güneştir, aslım ateştir;
Sözlerim ve kısıq gözlerim de ateştir.
Kendi kendime tapınıyorum.
Yerdeki tek Tanrı, ateştir;
Ateşten başka Tanrı yoktur.*

(Ateş)

Bu benzetme esasında kendi milletinin o gün ihtiyaç duyulan ilmi, vicdani aydınlanmaya vesile olabileceğine işaret amacını içerir. Zira milleti 'gün doğumu'nu yani 'doğu'yu temsil eder. O aydınlık bir geleceğin başlatıcısı ve yayıcısı olacaktır.

O 'gece'nin zulmü ve 'karanlık'ın cehaletiyle var olabilen 'batı'yı da yola getirecek yegâne güçtür:

Endi zauwlap canayın,
Kün batisqa barayın.
 Bir şetinen tiyeyin.
Karanğı tas kalasın,
Calmauwız cauwız balasın
 Calın men calap süyeyin.
Ne qalar eken qaladan!
Calmauwız cauwız baladan!

(Od)

*Şimdialev alev yanayım.
Bati 'ya varayım,
 Bir kenarından dokunayım.
Karanlık ve taştan şehrini,
Sömürücü ve yavuz evlâdını
 Alev ile yalayıp seveyim.
Ne kalırmış şehirden,
Sömürücü ve yavuz evlâttan?*

(Ateş)

Qısıq közdi kün şığıs,
Bolsın soñğı bul cüris.
 Kün batisqa cürelük.
Celkildegen tuuw menen
Cer küñrentken şuuw menen
Qalasına kirelik.

Kül qılayıq qalasın,
Qul qılayıq balasın,
Coq, coq! Aşuuw basalıq.
Gül qılayıq qalasın,
Ul qılayıq balasın,
Meyrim esgin aşalık.

(Kün Şığıs)

*Kısıq gözlü Doğu!
Bu yürüyüş sonuncu olsun...
Bati 'ya yürüyelim..
Dalgalananbayrakla,
Yeri inleyen gürültüyle
Şehrine girelim...*

*Şehrini kül edelim;
Çocuğunu köle yapalım...
Hayır, hayır! Sinirimizi yatıştıralım..
Şehrini gül haline getirelim,
Çocuğunu oğul edinelim,
Merhamet kapısını açalım.*

(Doğu)

Şair, milletinin geçmişinden ne kadar memnun ise bugünü için de o derece endişelidir. Belki de geçmişi kıymetli kılan şey şimdiki zaman da yaşadığı çöküntüdür. Yaşadığı dönem için milletinin başına gelenlere inanamaz bir hali vardır? Sorularla sebepler bulmaya çalışan şaşkın bir vaziyet sergiler:

Apırmay, ayrıldıq pa qalıñ toptan,
Şayılıp qaytpaytuğın cauwğan oqtan
Türiktiñ colbarıstay cüreginen,
Şını men qorqaq qul bop cauwdan buqqan?!

Şark urıp erkke umtılgan Türk canı
Şını men auwırdı ma bitip halı?!
Ot sönip cürektegi, qurıdı ma
Qaynağan tamırdağı ata qanı?!

(Alıstağı Bauwrıma)

*Ya pîrim! Milletimizin kalabalık kitlesinden mi ayrıldık?
Yağan oklardan dağılıp geri dönmeyen
Türk'ün kaplan gibi yüreğinden ayrılıp
Hakikaten düşmandan gizlenen korkak kullar mı olduk?*

*Durup dinlenmeden hürriyete atılan Türk insanı,
Gerçekten kuvvetten düşüp hastalandı mı?
Yüreğindeki ateş sönüp kurudu mu,
Damarında kaynayan ata kanı?*

(Uzaktaki Kardeşime)

Şaire göre baht kuşunun muhatabı değişmiş ve vefasız dünya Türk milletini aldatmıştır. İçinde bulunulan zaman diliminde yaşananlar işkenceden farksızdır:

Turaqsız bul çağlanda opa bar ma?
Saqtan aldar boy salıp caqın barma.
Bu küngi kün can dosıñ bolıp cürip,
Qulatıp keter erteñ seni carğa.

Qaraşı töñirekke moynıñ burıp,
Altay, Ural boyında turğan Türk,
Atı da, zatı da coq dıbısı coq,
Coğalğan älde–qayda irip–çirip.

Oralday ata meken cerlerine,
Qasiyetti atanıñ körlerine
Auwzı tükti şet elder iye bolıp,
Körsetip tur qısımdı erlerine.

(Ural Tauwı)

*Bu, sözünde durmayan dünyada vefâ var mı?
Yaklaşıp seni aldatır. Dikkat et, yaklaşma!*

*Bu gün can dostun olup
Yarın seni uçuruma yuvarlar.*

*Başını çevirip etrafa baksana,
Altay ve Ural kenarında oturan Türk!
Adı da, varlığı da, sesi de olmayan;
Belki de çürüyüp yok olmuş...*

*Ural gibi ata mekânın olan yerlere,
Şerefli atalarının mezarlarına sahip olup
Ağzı tüylü yabancı milletler,
Yiğitlerine işkence etmekte.*

(Ural Dağı)

Milletin bugün yaşadığı sıkıntıların sebepleri üzerinde de durur. Bu sebepleri tespit edip söylerken millete karşı hissettiği bağlılığın körlüğünü yaşamaz. Ne söylemesi gerekiyorsa sözünü çekinmeden ve can yakar bir gerçeklikle söyleyiverir:

*Hor boldıq öner quuwmay, qayran elim.
Küş ketip talay kannan kördik kerim.
Sulıq bop can şıqqalı tur tayauwlap,
Mañdaydan şıp–şıp şığıp ölüm teriñ.
(Küz)*

*Aziz milletim! Sanat peşine düşmeyip geri kaldık;
Gücümüz azalıp, birçok insandan kibir gördük.
Kendini kaybetmiş halde can vermeye yaklaşıyorsun;
Ölüm terin alnından 'şıp şıp' diye çıkmakta.
(Güz)*

Eski gücünü yitirmiş bir milletin varlığından bahseder şair. Geçmişin kahramanı olmakla beraber bugün korkaktır. Kanı ve yüreği soğumuş, hürriyet arzusunu yitirmiş bir millettir elde kalan:

*Küş kemidi, aybındı tuuw quladı.
Keşe batır – bu gün qorqaq, buğadı.
Erkke umtılğan uşkırcı canı kisende.
Qan suuwinğan, cürek solğın soğadı.*

*Qıran qustiñ kos qanadı qırqıldı.
Kündey küşti kürkiregen el tındı.
Asqar Altay – altın ana este coq.
Batır qandar – asqan candar umtıldı.
(Qazaq Tili)*

*Kuvvet azaldı, heybetli bayrak yere düştü.
Geçmişin kahramanı bugün korkak, saklanıyor.
Hürriyete atılan çevik canı zincirde..
Kanı soğumuş, kalbi belli belirsiz çarpıyor.*

*Kartal kuşunun iki kanadı kesildi;
Güneş gibi güçlü gürleyen halk sessizleşti.
Altın anamız yüksek Altay Dağları hatırda yok;
Kahraman hanlar, büyük adamlar unutuldu.
(Kazak Dili)*

Mağcan, bu tonda bir eleştiriyi milletini sarsmayı, sarsarak uyandırmayı hedefler. Bu atalet ona göre geçicidir. Zira millet henüz ayağa kalkmak için bir hamle yapmamıştır:

Mas bolıp küş pen qayrat, qalıñ buuwğa,
Aldanıp oyn, külki sauwık, şuuwğa,
Sergemey cata berip sezbey qappız;
Caqındap barıp qaptı kün batuuwğa.

Kün altın can cağına säuwle şaştı.
Carıq pen qarañğılıq aralastı.
Säuwlesi qızıl altın – sälemi edi;
Körgenşe hoş Alaş – dep amandastı.

(Esimde... Tek Tañ Atsın)

*Güç ile gayret, boş şeylerle mest olup
Oyuna, gülüp eğlenmeye ve gürültüye aldanıp;
Güç toplamayıp, yatmaya devam ederek, sezmeden kalmışız.
Güneş, batmağa yaklaşmış.*

*Altm güneş, etrafına ışık saçtı;
Aydınlıkla karanlık birbiriyle karıştı.
Kızıl altın ışığı, selâmu idi.
'Alaş, tekrar görüşünceye kadar hoşça kal!' deyip vedâlaştı.
(Aklımda... Tek Tan Atsın)*

Bu kötü durum için başkalarını suçlama kolaylığına kaçmaz şair. Ona göre milletin geri kalışının en önemli sebebi tembellik ve bu tembelliğin neticesi olarak eğitimin esas olduğu yeni bir hayat yerine, eski hayatlarını körü körüne sürdürmeleridir:

Uyqı basqan qabağın,
Bastıra kiygen tımağın,
Calqauwlıqtı car körgen,
Cürgen eski zañı men,
Aldındağı malı men,
Birge cuuwsap, birge örgen,
Alaş degen elim bar.
Nege ekenin bilmeymin,
Sol elimdi süyemin.

(Süyemin)

*Gözlerini uyku kaplamış,
Tımağını bastırarak giymiş,
Tembelliği sevgili kabul etmiş,
Eski âdeti üzere yaşayan,
Önündeki hayvanı ile
Beraber dinlenip beraber yayılan,
Alaş adlı milletim var.
Niye olduğunu bilmiyorum;
Ama ben o milletimi seviyorum*

(Seviyorum)

Bu tespitlerin ve eleştirilerin yanında millete çözüm yolları da önerir. Çocukların daha beşikte mücadele ve zafer ninnileriyle büyütülmesini ister. Çünkü yüğüt için vatan ve millet kavramlarından daha önemli bir şey olamaz. Bu anlamda ana-baba sevgisini bile milletin bekasının çok gerisine koyar şair:

*Cas colbarıs,
Cauw men alıs,
Şaňga, qanğa bat,
Aybatıñdı,
Qayratıñdı,
Körip qart anañ.*

*Tögip casın,
Cayıp şaşın,
Tiler bol – aman.
Kütem, küyem.
Körset, İyem.
Sol altın künin...*

(Besik Cırı)

*Genç arslan!
Düşmanla savaş;
Toz ve kan içinde kal.
Heybetini,
Gayretini,
Görüp ihtiyar anan;*

*Gözyaşını döküp,
Kaygılanıp,
Sağ ve esen olmanı diler.
Bekliyorum, yanıyorum...
Göster, Rabbim!
O altın gününü...*

(Beşik Şiiri)

Şair, yaptığı her şeyin milleti namına olduğunu söyler. Milleti uğrunda ölmeyi kendisi için şeref sayar. Milletinin sabır ve mücadele ile eski kuvvetini bulacağına inanır:

Ne körsem de Alaş üşin körgenim.
Mağan ataq ultım üşin ölgenim
Men ölsem de Alaş ölmes körkeyer,
İstey bersin qoldarınan kelgenin.

Qalıñ elim, qalıñ qara ağaşım.
Qayratı mol, aybındı er Alaşım.
Özi aq qular, sırıñ berme, sabır kıl.
Ahımaqtar, bayqamağan şamasın!
(Sağındım)

*Gördüğüm her şey Alaş içindir;
Milletim için ölmem, bana şereftir.
Ben ölsem de Alaş ölmez, daha da güzelleşir;
Onlar ellerinden geleni yaparlar.*

*Kalabalık milletim, sık karaağacım!
Gayreti çok, heybetli ve yiğit Alaş'ım!
Sen sabret, sırrını verme.
Gücünü bilmeyen ahmaklar kendi kendine yıkılırlar
(Özledim)*

Hemen her fırsatta tabiat unsurları ile milleti özdeşleştiren Mağcan, kurtuluş ve yükselme için yine onları kullanır. Bir suyun, yaprağın diliyle seslenir milletine ve uyanışın gerçekleşmek üzere olduğu müjdesini verir:

Biz caña kördik tañmñ celi eskenin,
Salqın men seskendirmek bop eskenin,
Sıldırlap suuw, sıbdırlap capıraqtar,
Esiñdi cıy endi, Alaş, tur – deskenin.
(Din Üyretkenge)

*Biz, yeni anladık; tan yelinin estiğini,
Serinlikle tehdit edip estiğini,
Suyun şırıldayıp, yaprakların fısıldayıp
“Alaş, artık aklını başına topla, ayağa kalk!” dediğini.
(Din Öğretene)*

Milletin kurtuluşunun mücadeleye ölçapını düşünen şair, bir askerın dilinden tüm düşmenlerine meydan okur. İçinde yaşadığı zaman diliminde bu nitelikte şiirleri yazabilmek ciddi cesaret isteyen ve yüksek motivasyon gerektiren bir iştir:

Ult degende köpirip,
Caraysıñ qanım, qaynadıñ.
Ultımnan men sadağa.
Bekindim bastı bayladım.
Köktegi kâri kün küuwä –
Ecelden cauwdan taymadım.
Qorqınıç emes nacağay
Nacağay özim, caynadım.
Bilgenin endi istesin,
Ölim menen oynadım.

(Cauwıngerdiñ Cırı)

*'Millet' dendiğinde köpürüp
Hızlanıyorsun kanım, kaynıyorsun!
Milletimden kurban benim...
Hazırlıklıyım, başımı bağladım.
Gökteki ihtiyar güneş şahittir,
Ezelden beri düşmandan korkmadım.
Yıldırım, korkunç değildir.
Ben, kendim yıldırımım... Parladım...
Artık bildiğini yapsın;
Ben ölümle oynadım.*

(Askerin Şiiri)

Mağcan milletin kurtuluş ümidini gençlerde görür. Onlara gelecek için güvenir. Onlardaki mücadele azminin din, millet, vatan aşkıdan doğduğuna inanır. Onlardaki düşmana karşı koyma çabasının, dağ sularının gürüldeyerek akışındaki tabiiyet kadar fitri bir karakter olarak temayüz ettiğini söyler:

Tauw suuwınday gürilder. –
Aybındı Alaş elim der.
Altın Arka cerim der.
Men castarğa senemin.
...
Alaş – aybındı uranı.
Qasiyetti Quran'ı.
Alaş'tıñ olar qurbanı.
Men castarğa senemin.

Men senemin castarğa.
Alaş satın aspanğa.
Şığarar olar bir tañda.
Men castarğa senemin.

(Men Castarğa Senemin)

*Dağ suyu gibi gürül gürül akarlar,
"Şerefli Alaş milletim." derler.
"Altın Arka vatanımdır." derler.
Ben gençlere güveniyorum.*

...
'Alaş' sözü, heybet veren parolalarıdır;
Mukaddes Kur'ân'ları vardır;
Onlar Alaş'ın kurbanlarıdır.
Ben gençlere güveniyorum.

Ben gençlere güveniyorum.
Onlar, bir tan vakti,
Alaş adını göğe yükseltirler.
Ben gençlere güveniyorum.

(Ben Gençlere Güveniyorum)

Netice olarak Mağcan, bir şair olarak daha en başından işinin milletine hizmet etmek olduğunu düşünür. Kendisini millete karşı sorumlu hisseder ve her zaman milleti tarafından hesaba çekilme endişesiyle hareket eder. Ondaki millet aşkı sahip olduğu aile, makam, mevki, şöhret yani dünyalık tüm menfaatlerin üzerinde ulvi bir bağlılıktır. Şiirlerindeki diğer tüm kavramları bu kavram ekseninde değerlendirmek mümkündür. O milleti için yaşamış ve yazmış bir vakıf kişiliktir.

1.1.6. Ümit

Bir sanat eserinin varlık sebebi diyebileceğimiz önemli duygulardan biri de ümittir. Zira sanat var olana alternatif olabilecek bir evren kurma derdinden doğar. Hemen her niteliği bakımından insan için eksik ve kusurlu olan bu dünyayı tadil etme çabasıdır sanat. Sanatkâr kusurlu saydığı unsurları ayıklayarak özlemine çektiği ideal dünyayı kurma çabası olarak eserini ortaya çıkarır.

Şiir de bir sanat biçimi olarak benzer bir özellik gösterir. Şairler, özü itibarıyla olumlu ve güzel olan, alternatif yaşam ihtimallerini içeren ümidi, eserlerinin hammaddeyi yapar. Ümit, geçmiş veya şimdiye ilişkin bir duygu değil geleceğe ilişkin bir tahayyüldür.

Şiirlerde ümit etme duygusu iki farklı boyutta değerlendirilebilir. Bunlardan ilki bireye ilişkin özel boyuttur. Ümidin bireye ilişkin yönü daha çok somut varlıklara karşı iyimser beklenti ve inançtır. Aynı bulunulan sevgiliye veya memlekete kavuşma ümidi bireysel bir anlam içerir.

Oylay meken tutqın carın tün, kündiz?
Cürek – cara, castı meken qara köz?

Şaşın şayıp, tün uyuşın tört bölip,
Tiley me eken colıqtır dep Täñri tez.

(Can Carımdı Bir Süyeyin Tüsimde)

*Gece ve gündüz mahpus sevgilisini düşünüyor muymuş?
Yüreği yaralı, kara gözleri yaşlı mıymış?
Saçını iki yana sallayıp, gece uykularını dört bölüp
'Tanrım, tez kavuşturun!' diye dua ediyor muymuş?*

(Sevgilimi Rüyamda Bir Kez Seveyim)

Bu şiirde ve diğerk pekçoğunda görüleceği üzere şairin sevdiği kadına kavuşma ümidi dikkati çeker. Yine eğitim amacıyla daha on iki yaşında evinden, memleketinden ayrılıp gurbette yaşayan şair, doğduğu toprakları özler ve oralara yeniden kavuşma ümidi taşır:

Bul carıqqa ayaq basıp tuuwğan cer.
Kindik kesip, kirim sende cuuwğan cer.
Castıq altın qayıtıp kelmes künimde
Oyın oynap, şıbın, şırkey quuwğan cer.

Caratıldım toprağıñnan, sen – tübim.
Calğanı coq, bări senen can, tänim.
Senen başqa cer de mağan qarañğı,
Şarık bolar şolpan, ayım, sen – künim.

Tätti suuwiñ dämi auwzımnan heş ketpes,
Qalıñ nuuwiñ, qır, suuwiña cer cetpes.
Keñ dalañda oyun oynap kalsamşı,
Cazuw bolıp adamzatqa er cetpes.

(Tuuwğan Cer)

*Bu aydınlığa ayak basıp doğduğum yer...
Göbeğimin kesilip, kirimın yıkandığı yer...
Geri dönüp gelmez altın gençlik çağımda
Oyun oynayıp, sinek ve böcek kovaladığım yer...*

*Senin toprağından yaratıldım, aslım sensin!
Başka dünyam yok; canım, tenim sendendir.
Senden başka yerler bana karanlıktır.
Sabahyıldızım ve ayım aydınlık olur... Sen güneşimsin!*

*Tatlı suyunun tadı, ağızımdan hiç gitmez.
Gür ormanın, kırım ve suyun gibi hiçbir yer olamaz.
Geniş bozkırında oyun oynayıp kalsam...
Fakat yazık olur ve insanlığa er yetişmez.*

(Doğduğum Yer)

Çok sevdiği memleketinden insanlığa ve milletine faydalı olmak için ayrılan şairin, şehirden eve dönüş sırasındaki duyguları da ümidinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir:

Sarı Arqam'niñ toprağı,
Meniñ canım şırağı,
Keuwdemdi tösep catamın.
Oniñ cibek celiniñ,
Tätti Kevser koliniñ
Häzir dämin tatamın.

Qayrılıp keyin qaraman.
Şıqtıq pa uzap qaladan,
Aytşı, canım – Ağatay?
Keyin qarap netemiz?
Auwılğa qaşan şetemiz?
Aydaşı attı Särsem-bay!
(Ayda Atıñdı Särsem-bay)

*Sarı Arka'mın toprağı,
Benimcanımın ışığıdır;
Vücutumu uzatıp yatacağım.
Onun ipek yelinin,
Suyu Kevser gibi tatlı gölünün
Şimdi lezzetini tadacağım.*

*Geri dönüp bakmadık.
Şehirden çıkıp uzaklaştık mı?
Canım ağabey, söylesene!
Sonra bakıp ne yapacağız?
Köye ne zaman varacağız?
Sersembay, atını sür!*

(Sür Atını Sersembay)

Şiirlerde ümidin ikinci boyutu, topluma ilişkin sosyal yöndür. Toplumu merkeze alan ümit duygusunun beklentisi; imkânları, inancı, yaşayışı ve davranış kalıpları bakımından ideal bir devlet ve millettir. Şair hapisteki arkadaşı Mir Cakıp'ı bu ümitle teselli eder:

Qayğılanba, sorlı tutqın, eş ne etpes
Kün batqan men tañ atpaytın tün cetpes.
Er cürekti azamattıñ başına
Bul calğanda neler kelip, ne ketpes.
(Tutkın)

*Kaygılanma, kötü talihli mahpus! Hiç bir şey olmaz;
Güneşin batmasıyla sabahı olmayan gece gelmez.
Kahraman yürekli yiğidin başına,
Bu dünyada neler gelir ne gelmez?*

(Mahpus)

Milletini ve medeniyetini ‘Doğu’ kültürünün bir parçası olarak görür ve ümidi adına onları ‘Batı’ya karşı harekete geçmeye davet eder:

İyblis’ke ergen eserler,
Özimşil keuwde keselder
 Tunşıqsın, qanğa boyalsın.
Onıñ ölgen üni men.
Qandı batqan küni men,
 Kün şığısım oyansın.

Qısıq közdi kün şığıs,
Bolsın soñğı bul cüris.
 Kün batısqa cürelük.
Celkildegen tuuw menen
Cer küñrentken şuuw menen
 Kalasına kirelik.

(Kün Şığıs)

*İblis’e uyan akılsızlar,
Bencil ve hastalıklı vücutlar,
Boğulsun ve kana boyansın!...
Onun ölüm inleyişiyle,
Kanlı batan güneşiyle
Benim Doğum uyansın..*

*Kısık gözlü Doğu!
Bu yürüyüş sonuncu olsun...
Batı’ya yürüyelim.
Dalgalanan bayrakla,
Yeri inleyen gürültüyle
Şehrine girelim...*

(Doğu)

Pekçok sıkıntılı duruma, zaman zaman karamsarlığa düşmesine rağmen şair; ümit etmekten de vazgeçmez. Üstü kapalı bir biçimde ümitle beklediği zamanları ‘gerçek bayram’ olarak nitelendirir. Bu bayramların beklentisi içindedir:

Güuwleydi darya
Gürleydi darya.
 Betinnen tolqın oynaydı.
Köbigın şaşıp,
Körgendi basıp,
 Colında can qoymaydı.

Tolqınnan qorqpay,
Dauwıldan ıqpay,
 Mindik mine biz qayıq.
Esen sauw ötsek,
Tilekke cetsek,
 Sonda bizdiñ şın ayt!

(Şın Ayt)

*Uğulduyor derya,
Gürlüyor derya.
Yüzünde dalgalar oynuyor.
Köpüğünü saçıp,
Gördüğünü bastırıp,
Yolunun üstünde can bırakmıyor.*

*İşte biz, dalgadan korkmadan
Fırtınadan sakınmadan
Biz kayığa bindik.
Sağ sâlim geçerse,
Dileğimize ulaşırsak...
Bizim gerçek bayramımız o zamandır.*

(Gerçek Bayram)

Mağcan içinde yaşadığı zamanın zorluklarını dalgalı ve fırtınalı bir deniz istiaresiyle anlatır. Kendi durumlarını da bu korkunç denize küçük bir kayıkla direnenler olarak belirler. Tüm zorluklara rağmen sahili selamete çıkacaklarına inanır. O günü de bayram olarak ilan eder.

Mağcan şiirinde ümidin sosyal boyutunu temsil eden ideal ülke ve millet, karşılığını en net biçimde ‘Türkistan’ şiirinde ‘Turan’ mefkûresinde bulur. Bu şiirden anlaşılacağı gibi ümitvar olunan vatan Türkistan, kendisinden ümit kesilmeyen millet ise Turan mefkûresini kuran Türk milletidir:

*Türkistan eki dünya esigi göy.
Türkistan er Türüktiñ besigi göy.
Tamaşa Türkistanday cerde tuuwğan
Türüktiñ Täñri bergen näsibi göy.*

...

*Turannıñ ceri de cat, eli de cat.
Quyınday bastan keşken küni de cat.
Turandı tügeli men biylep turğan
Ertede ertegi qan Afrasyap.*

...

*Turanğa cer cüzinde cer cetken be?
Türükke adamzatta el cetken be?
Keñ aqıl, ottı qayrat, cüyrik qıyal
Turannıñ erlerine er cetken be?*

(Türkistan)

*Türkistan, iki dünyanın (dünya ve âhiretin) eşiğidir;
Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir.
Türkistan gibi çok güzel bir ülkede doğmuş olan
Türk'e, Tanrı'nın verdiği bir nâsıptır.*

...

*Tûran'ın ülkesi de, halkı da başka...
Başından fırtına gibi geçen günleri de başka...
Tûrân'ı bütün olarak idare eden
Geçmişte efsânevi han, Afrâsyâp'tur.*

...
*O yeryüzünde Tûran'a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk'e denk bir millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret ve keskin hayal...
Tûrân'ın yiğitlerine denk olan yiğit var mı?*

(Türkistan)

Türkistan olarak müşahhaslaşan ümidini emanet edeceği bir sosyal sınıf da bulur Mağcan: gençler. Gençler, onun ümidini gerçekliğe taşıyacak iradedir. Hayali hakikat kılacak yiğitlerdir onlar:

*Tauw suuwınday gürilder. -
Aybındı Alaş elim der.
Altın Arqa cerim der.
Men castarğa senemin.*

...
*Alaş – aybındı uranı.
Qasiyetti Quran'ı.
Alaş'tın olar qurbanı.
Men castarğa senemin.
Men senemin castarğa.
Alaş satın aspanğa.
Şığarar olar bir tañda.
Men castarğa senemin.*

(Men Castarğa Senemin)

*Dağ suyu gibi gürül gürül akarlar,
'Şerefli Alaş milletim.' derler.
'Altın Arka vatanımdır.' derler.
Ben gençlere güveniyorum.*

...
*'Alaş' sözü, heybet veren parolalarıdır;
Mukaddes Kur'an'ları vardır;
Onlar Alaş'ın kurbanlarıdır.
Ben gençlere güveniyorum...*

*Ben gençlere güveniyorum.
Alaş adını göğe yükseltirler,
Onlar, bir tan vaktinde.
Ben gençlere güveniyorum.*

(Ben Gençlere Güveniyorum)

1.1.7. Tarih

Tarih, bir diğer deyişle geçmiş pekçok şiirin konusu olmuştur. Mağcan'ın şiirlerindeki ana temalardan biri de tarihtir. Şairin tarihi bir konu başlığı olarak seçmesi pekçok sebeple açıklanabilir. Ancak ana sebep Mağcan şiirinin şimdiki zamanı ve bu zamanda yaşananlardır.

O zaman itibariyle umudun, değer duygusunun epeyce yıprandığı açık bir şekilde görülebilir. Mağcan'ın şiirine giren tarih de büyük oranda yitirilmiş bu kıymetli kavramların özlemi ve model olarak idealleştirilmesi amacına dönüktür. Gerçekliği arzu edilen biçimde değiştirebilme, zamanı terbiye edebilme yöntemi olarak seçer tarihi şair. Bu manada Mağcan için tarih bir avuntu değil, geleceği yeniden inşa etme aracıdır.

Geçmiş, güzel günlerle doludur. Şair geçmişini düşününce, karşısına çıkan manzara haşmetli bir şeref tablosudur:

Ötken kündi oylasam,
Oyğa tereñ boylasam,
Keşegi qayran Qazaqtıñ
Säuwleti men дәuwleti
Köz aldıma keledi...

(Ötken Kün)

*Geçmiş günü düşünürsem,
Derin düşüncelere dalarsam,
Kazak'ın şerefli geçmişini,
Haşmeti ve zenginliği,
Gözümün önüne geliyor.*

(Geçmiş Gün)

Geçmişte kalan o meziyetli halleri, şerefli tabloları yine aynı şiirinde neredeyse bir bir sayar:

Bir tiyin para aluuw coq,
Qıysıqqa qulaq saluuw coq,
Tuuwralıq, şındıq – ekeuwin
Qaz qatar ğıp cegedi.
Sol ekeuwi aldında
Bir bultarmay cüredi.
Aq Nazar sındı ädil han
Abılay sındı er sultan,
Qara Kerey Qabanbay,
Qanşığalı Bögenbay,

Aq nayzaniñ uşı men,
Aq bilektiñ küşi men
Duspanğa qısım körsetken
Qaz Dauwıstı Qazı Bek,
Qara Buluwan Camı Bek,
Calğanda tuuwmas er edi.
Keşe – Şöce, Orınbay
Canaq, Bircan, Nauwrız Bay,
Bir sözi mıñ dildalıq
Altı Alaş'qa ataqtı
Bäri aqın seri edi.

(Ötken Kün)

*Bir kuruş para almak yok...
Adaletsizliğe itibar etmek yok...
Doğruluk ve hakikat... – İkisini
Yan yana getirip koşuyor.
O ikisi, onun önünde
Bir kere olsun sapmadan yürüyor.
Ak Nazar gibi adaletli han,
Abılay gibi yiğit sultan,
Kara Kerey Kabanbay,
Kançığalı Bögenbay,
Beyaz süngünün ucuyla,
Ak bileğin gücüyle
Düşmanı yenen
Kaz Davıstı Kazı Bek,
Kara Baluwan Cam Bek
Dünyaya gelmez kahramanlar idi.
Geçmişte Çöce, Orınbay,
Canak, Bircan ve Navrızbay...
Bir sözü bin altın değerinde
Hepsi Altı Alaş'ta meşhur,
Şairler ve gezgin sanatkârlardı.*

(Geçmiş Gün)

Tarih, şiirlere mekânlar ve isimler üzerinden girer. Mekanlar ve isimler ortak bir hafızayı, hatırayı ve hayatı temsil eder. Bu ortaklık üzerinden şair, ferdi millet kılan hususlara işaret eder:

Bir künde seniñ iyeñ Türik edi.
Orın ğıp köşip-qonıp cürip edi.
Qorqpaytın tauwdan, tastañ batır Türik
Qoyniña cayı menen kirip edi.
Er Türik en dalaña körik edi.
Otırsa, köşse, qonsa erik edi.
Turğanda bahıt qusı bastarında
İrgesi cel, kün tiymey berik edi.

(Ural Tauwı)

*Bir zamanlar senin sahibin Türktü.
Mekân edinip, göçüp-konup yürümüştü.
Dağdan ve taştan korkmayan kahraman Türk,
Koynuna yayı ile girmişti.
Yiğit Türk, geniş bozkırına güzellikti.
Otursa da, göçse de, konsa da hürdü.
Baht kuşu başlarında durduğu zaman,
Güneş ve rüzgâr değmeyip, hududu sağlamdı.*

(Ural Dağı)

Mağcan, tarihi konu alan şiirleriyle sadece Kazak Türklerini değil o coğrafyada doğmuş ama uzaklara gitmiş tüm Türk soylu kardeşlerini bir araya getirebilmeyi umar. Onlarla ortak geçmişlerini tablollaştırarak hatırlatmaya çalışır:

Apırmay, emes pe edi altın Altay
Anamız bizdi tapqan; asauw tayday
Bauwrında cürmep pedik salıp oynaq?
Cüzimiz emes pe edi carqın ayday?

Alalı altın saqa atıspap pek?
Tebisip bir tösekte catıspap pek?
Altayday anamızdıñ aq sütinen
Birge emip, birge demin tatıspap pek?

Turmap ped bizdiñ üşin möldir bulaq
Sıldırıp, sılıq-sılıq tauwdan qulap?
Dayar bop uşqan qustay, soqqan quyn,
Tilesek, bir-bir tulpar beyne pıraq?

Altaydıñ altın küni erkeletip...
Kelgende colbarıs bop, caña er cetip.
Aq teñiz, Kara teñiz arcağına,
Bauwırım, meni tastap qaldıñ ketip!

(Alıstağı Bauwırırma)

*Ya pîrim! Altın Altay, değıl miydi
Bizi doğuran ve yetiştiren anamız?
Onun bağırında yaban tayları gibi koşup oynamamış mıydık?
Yüzümüz, parlak ay gibi değıl miydi?*

*Alaca altın aşık atışmamış mıydık?
Aynıdöşekte tepişip, yatmamış mıydık?
Altay gibi anamızın ak sütünden,
Birlikte emip onun yaptığı yemeğı birlikte yememiş miydik?*

*Durmadan dökülerek bizim için tertemiz pınar,
Şırıldamamış mıydı şırıl şırıl dağdan aşığı?
Hazır değıl miydi uçan kuş ve esen fırtına gibi
İstesek... Tıpkı Burak'a benzeyen, sür'atli birer tulpar?*

*Altay'ın altın günü seni nazlandırarak...
Yeni bir yiğit ve bir kaplan olduğunda,
Ak Deniz ve Kara Deniz'in ötesine
Kardeşim, beni bırakıp gidip orada kaldın.*

(Uzaktaki Kardeşime)

Diğer başlıklarda metinlerini verdiğimiz Türkistan, Aksak Timur Sözü, Ok Cetpes'in Yamacında gibi şiirler de tarih konusunu işleyen şiirlerdir. Mağcan bu şiirlerde geçmiş güzel günlerin kıymetli olduğunun altını özellikle çizer:

Ötkendi maqtar hâr adam.
Bilmeymin – ötken altın–ba?
Bolmasa maqtauw ötkendi
Adamzattıñ saltı–ma?

Qarıyalar oturıp,
Bayağını maqtaydı.
Celkildegen cas zaman
Olarğa tipti–aq caqpaydı

...
Calğanı coq, adamnan
Canañı maqtar sanauwlı.
Ne durıs şığar, ne teris,
Äyteuwiri ötken ayauwlı.

(Ötken Ayauwlı)

*Her insan geçmişi metheder.
Bilmiyorum, geçmiş altın mı?
Yoksa geçmişi methetmek
İnsanoğlunun âdeti mi?*

*İhtiyarlar oturup
Eskiye methediyorlar.
Dalgalanan yeni zaman,
Onların pek fazla hoşuna gitmiyor.*

...
*Yalan değil, insanlardan
Şimdiki zamanı menfaatçi metheder.
Ya doğru veya yanlış çıkar.
Kısacası geçmiş kıymetlidir.*

(Geçmiş Kıymetlidir)

Şimdiki zamanı övmenin bir tür menfaat temin olduğunu düşünen yazar tümüyle geçmişe bağlanıp kalmanın da zararlı olduğuna inanır. Zira tarih eğer gelecek için bir çalışma azmi kazandıracaksa anlamlıdır. Gerçekliği öldüren ve geçmiş hayallerine insanı hapseden tarih ancak bir hastalıktır. Bu anlamda Mağcan

şimdiki zaman için -can yaksa da- oldukça gerçekçi tespitler yapar:

Küşin ketken bayauwlap,
Cürsiñ atsız cayauwlap.
İyt nadandıq celkeñde
Şabayın dep añdıp tur
Qılışın ustap tayauwlap.
Aristamm, suñqarım,
Qacımas, talmas tulparım,
Basın köter, tur endi.
Batqan eken ol küniñ
Cetken eken bul tüniñ
Ötkendi oylap qayğırma.
Här kâmalğa bir zauwal
Ecelden bolmaq emes pe?
Eskişe turıp egespe,
Zaman tülki, tazı bol.
Bazarşa düken qur endi.

(Ötken Kün)

*Senin gücün azalıp gitmiş;
Atın yok, yaya yürüyorsun.
İtlik ve cahillik ensende..
'Saldırayım!' diye tâkip ediyor
Kılıcını çekip, yaklaşıp.
Arslanım! Kartalım!
Yorulmaz ve usanmaz tulparım!
Artık başını kaldır ve ayağa kalk!
Senin o günün bitmiş;
Bu gecen gelmiş.
Geçmişini düşünüp üzülme...
Her yükselişe bir düşüş
Ezelden beri olmayacak mı?
Eski halinde durup direnme!
Zaman tilki, sen tazı ol.
Artık pazar ve dükkân kur!*

(Geçmiş Gün)

1.1.8. Aşk

Ağırlıklı olarak halkı ve milletine dair sosyal problemleri işleyen Mağcan, ferdi olarak sınıflandırılabilir aşk konusunu içeren şiirler de yazmıştır. Daha çok beşeri aşkın ele alındığı bu şiirlerde şair gençlik çağına has hercai bir tavır sergiler.

Aşk kavramını sorguladığı şiirinde onu kalbe eziyet veren bir dikene ve nihayetinde çöldüren bir zehire benzetir:

Mahabbat bir tikenek,
Cürekke barıp qadalar.
Bahıtsız ğoy bul cürek.
Tamşıláp odan qan aĝar.

Tez cazılmaq bul cara,
Bal tili men süyse car.
Süymese car, darıyĝa,
Öler cürek, qansırar.
Mahabbat bir tätti uuw.

İşer cürek, bolar mas.
Dünyedegi uuw men şuuw
Mas cürekki oyatpas.
Mahabbat bir tätti uuw,—
İşer cürek, – töger cas.

(Mahabbat Ne?)

*Aşk, bir dikendir,
Gider kalbe saplanır.
Bu kalp bahtsızdır;
Damlayarak ondan kan akar.*

*Çabuk iyileşmeyecek bu yara,
Bal dili ile öpse de sevgili.
Öpmezse sevgili, Eyvâh!
Ölür kalp, kansızlaşır.
Aşk, bir tatlı zehirdir;*

*İçer kalp, olur sarhoş.
Dünyadaki patırtı ve gürültü,
Sarhoş kalbi ayıltmaz.
Aşk, bir tatlı zehirdir;
İçer kalp, döker yaş.*

(Aşk Nedir?)

Aşk ve şairlik arasında doğrudan bir ilişki kuran Mağcan'ın aşk anlayışı Karacoĝlan'a benzer. Bu manada gönül verdiklerini de açıkça uyarır:

Men aqınmın — cel cüyrik,
Güuwildeymın, uşamın.
Men oynışı köbelek,
Köringen güldi quşamın.

Büldirgen betiñ surlanıp,
Celge senbe, cas bala,
Sıbırlar, keter urlanıp,
Şın carı oniñ sar dala.

Köbelekke kel deme,
(Elcireuw sonşa ne kerek?)
Keter uşıp öñgege,
Baliñnan tatsa köbelek.

(Cas Suluuwğa)

*Ben şairim yani yel gibi koşan atım;
Uğulduyorum, uçuyorum.
Ben, oyuncu kelebeğim;
Görünen çiçeği kucaklıyorum.*

*Çilek yüzünün rengini kaçırıp,
Yele inanma, genç çocuk!
Fısıldar, hırsızlık yapıp gider,
Onun hakikî sevgilisi geniş bozkırdır.*

*Kelebeğe 'Gel!' deme.
(O kadar duygulanmaya gerek yok.)
Uçup gider başkasına,
Balından tadınca kelebek.*

(Genç Güzele)

Kelebek benzetmesinden hareketle şairde beşeri aşkın özellikle gençlik yıllarında bir tarihi olmadığı açıktır. Tarihi yani hafızası olmayan sevdanın vefasının da bulunmayacağı bellidir. Yine kelebek teşbihine bağlı olarak asıl sevdiğinin 'bozkır' yani memleket/vatan olduğu çıkarımını yapmak da mümkündür.

Bir başka şiirinde şair bir ara sevdiği bir kızla alaycı bir edayla paylaşır aşk anlayışını:

Uşuuwğa iñkär,
Tura ma tulpar
Bir cerde ılgıy şań cutıp?
Cel edim, uştım.
Talaydı quştım.
Ketippin seni umtıp.

Bu kün sen körip,
Qolıñdı berip,
Qayğı menen qaraysıñ,
"Sendim men cazğan.
Süygeniñ calğan.
Aldadıñ!" dep cılaysıñ.

Aldağanım coq.
Arbağanım coq.
Sen sözime, suluuw qız.
Tap sol sağat

Süygenim hak.

Küvä mınauw köp culdız,

(Süygenim Anıq)

*Uçmaya hazır
Tulpar durur mu,
Bir yerde devamlı toz yutarak?
Yel idim, uçtum;
Kısmetimi kucakladım;
Gitmişim seni unutup.*

*Bugün sen görünce,
Elini uzatarak
Kaygıyla bakıyorsun.
“Suçlu benim, inandım.
Sevdiğin yalanmış,
Aldattın!” deyip ağlıyorsun.*

*Aldatmadım,
Tuzaga düşürmedim.
İnan sözüme, güzel kız!
Tam o saatte,
Sevdiğim doğrudur.
Şahittir buna sayısız yıldız.*

(Sevdiğim Kesin)

Yaşının ilerlemesine, tarihi ve sosyal bilinç anlamında kemale ermesine ve evleneceği doğru kadını bulmasına bağlı olarak ondaki aşk anlayışı da dönüşüme uğrar. 1917 yılında yaklaşık 24 yaşındayken yaptığı ve eşinin ölümü sebebiyle çok kısa süren evliliği sırasında gerçek muhabbetle tanışmıştır. Gençliğin o çiğ hercailiğinden uzak vefa hissiyle tamamlanmış ve hafızası olan bir aşka bağlanmış; fakat ilk yıkımını da bu sebeple yaşamıştır. Artık aşktan uzak bir kalbin boş bir kovuk olduğunu düşünür:

Bolsa ‘gül’ siz,

Bulbul ünsüz.

Ünsüz bulbul - bir sur qus.

Ünsüz ömir –

Söngen kömir.

Otsiz cürek – bos quuwıs.

(Bolsa ‘Gül’ siz...)

*Gülü olmasa,
Bülbül ötmez.
Ötmeyen bülbül, boz renkli bir kuştur.
Sessiz ömür,
Sönmüş kömürdür.
Ateşsiz yürek, boş bir kovuktur.*

(‘Gül’ süz Olsa...)

Mağcan, özellikle ilk eşini kaybettikten, fikirleri ve mücadelesi sebebiyle zulüm görmeye başladıktan sonra aşk sayabileceğimiz tüm kalbi ihtirasını milletine ve vatanına hasretmiş bir şairdir. Bundan evvelki başlıklarda incelediğimiz sosyal içerikli şiirlerden bu durum rahatlıkla tespit edilebilir. O aşksız yaşamamış; fakat aşkı beşeri değil daha ulvi sebeplere bağlamıştır.

1.1.9. Kadın

Mağcan sosyal şiir anlayışıyla Kazak şiirinde oldukça yeni bir çizgiyi de var eder. Zira Mağcan'a kadar gelenekten beslenen sözlü edebiyat geleneğinin ve yerleşik kültürün bir parçası olarak 'kadın' meselesi üzerine eleştirel bir duruş sergilemez.

Bugün bile -yaygın olmasa da-, Kazak Türklerinin kadına bakışı sorunludur. Göçebe kültürden kaynaklanan sebeplerle kadın sosyal hayatta söz sahibi değildir. Çok eşlilik ve kadının bir meta gibi başlık parası karşılığında yaşlı Kazak erkekleriyle evlendirilmesi o gün için ciddi bir sorundur.

İnsan yerine konmayan, fikrine itibar edilmeyen; dahası annesi, babası ve en yakın akrabaları tarafından bir tür gelenek anlayışı ile meşrulaştırılan evliliklerle hayatı karartılan kızlar, onun şiirlerine doğrudan konu olur:

Kördiñ ğoy, caqınıñda qan bolmadı.
Qazaqqa kız arqandauw tañ bolmadı.
Cancaqqa muñdı közben qarasañ da,
Sen üşin canın qıyar can bolmadı,

Solma endi, cerlik emes, uşmaqtıq gül
Şekpe azap, cauwızdardan endi qutıl.
Bere almas sağan bağa öñşek ölik;
Kökke uş, aslıña qayt, perişte bol.

(Qaygılı Suluuğğa)

*Gördün, senin yakınında akraba olmadı.
Kız bağlamak, Kazak için şaşılacak iş olmadı.
Etrafa üzüntülü gözle baksan da
Senin için canım kıyacak can olmadı.*

*Artık solma! Yeryüzü için değil, cennet için yaratılan çiçek!
Azap çekme! Artık kötü insanlardan kurtul,
Değer veremez sana bayağı cesetler;
Göğe uç! Aslına dön, melek ol.*

(Kaygılı Güzele)

Mağcan kadının ilk insan Hz. Adem’le birlikte güzel ve ulvi maksatlat için olduğunu düşünür. Allah’ın kadını yaratmasının bir lütuf olduğuna inanır. O ilahi bir armağandır şaire göre:

Cumaqtıñ cibek celinen,
Caynağan mäñgi gülinen,
Hoş iyisin añqıtıp,
Kümis Keuwser suuwınan,
Suuwmıñ altın buuwınan,
Betinde nurın balqıtıp,

Köktiñ batpas küنینen,
Perişteler üninen,
Cumaqta horlar lebzinen,
Öz nurınan nur bölip,
Sezgiş, süygiş can berip,
Mahabbat, rahmet teñzinen,-

Carattı Täñri äyeldi.
Bastasın dep bar erdi
Tuuwralıq, şındıq colına.
Adaspassıñ, azbassıñ,
Tuuwra coldan cazbassıñ,
Erseñ dep muniñ soñına
(Äyel)

*Cennetin ipek yelinden,
Devamlı parlayan gülünden
Hoş kokusunu çıkartıp;
Gümüş renkli Kevser suyundan,
Suyunun altın buğusundan
Yüzüne nurunu verip;*

*Gökyüzünün batmaz güneşinden,
Meleklerin sesinden.
Cennetteki hurilerin nefesinden,
Kendi nurundan nur ayırıp,
Sezgisi ve sevgisi kuvvetli olan can verip,
Muhabbet ve rahmet denizinden*

*Yarattı Tanrı kadını.
Çeksin diye var etti (bütün erkekleri),
Doğruluk ve hakikat yoluna;
‘Yolunu kaybetmezsin, azmazsın,
Doğru yoldan şaşmazsın!’
Bunun (Kadının) peşinden yürürsen.*

(Kadın)

‘Kalınmalı’ yani başlık parasıyla bir meta gibi alınıp satılan kazak kadının derdini oldukça insani bir refleksle gündem yapmaya ve halkı bu anlamda bilinçlendirmeye çalışır Mağcan. Çoğu zaman bu ahlak üzere olan halkına ağır ifadelerle yüklenir:

Meyrimdi İyem, taza nâzik âyeldi
Qara cürek Qazaqqa nege carattıñ?
Ah zar qıldı, qulağına kim ildi?
Sorılılardı cauwızdarğa qarattıñ!...
(Tilegim)

*Merhametli Rabbim! Genç ve nâzik kadını
Merhametsiz Kazaklar için niye yarattın?
Ah edip inledi... Kimin kulağı işitti?
Mazlumları zalimlere tâbi kıldın.*

(Dileğim)

Kadın konusunda neredeyse tavizsiz bir tutum içindedir. Kadına zulmedenlere kadının yaratılışını şiiirleştirdiği eserinin sonunda beddua eder:

Keşegi âyel perişte,
Adamdı bastar ğarişke,
Cüzi carıq nurlı aydan.
Eñretip köñ ğıp satatın,
Erikkende oynap catatın
Boldı qaldı bir hayvan.

Endi ecelgi körki coq.
Körgeñi qorlıq, erki coq.
Estiysiñ be zarlı ünin?
Bul isiñdi qoymasañ,
Äyel men ılığy oynasañ,
Cürmesin köp bop bul küniñ.
(Äyel)

*Eskinin melek kadını;
Âdem’i Arş’a götüreceğ,
Yüzü ıñık saçan aydan daha parlak olan...
Ağlatıp, gübre yapıp satacağı,
Canı sıkıldığında oynayıp yatacağı,
Bir hayvan olup çıktı.*

*Şimdi evvelki güzelliği yoktur;
Gördüğü eziyettir, hürriyeti yoktur.
İşitiyor musun üzüntülü sesini?
Bu işini bırakmazsan,
Hep kadın ile oynarsan,
Böyle günlerin çok olmasın!*

(Kadın)

Mağcan'ın millet ve vatan derecesinde net bir tutumla ve ısrarla pekçok şiirinde işlediği bu konuya bakışı bugün için bile çok ileride sayılabilecek bir özellik gösterir. Uğradığı zulüm ve takibatları bahane ederek halkını karşısına değil yanına alması gereken bir şairin gelenek ve kültürle temellendirilen bu çeşit bir zulme karşı duruşu anlamlıdır. Onun şair ve münevver olarak yalnızlığının sebeplerinden biri de devrine göre oldukça riskli sayılabilecek bir sosyal sorumluluk almasıdır denilebilir.

1.1.10. Tabiat

Mağcan şiirinde tabiat ve tabiatı oluşturan canlı ve cansız varlıklar önemli bir yer tutar. Bozkırın ve göçer bir kültürün çocuğu olarak tabiata bu kadar yakın olması yadırganmamalıdır aslında. Ancak onda tabiat, sadece içine doğduğu ve içinde büyüdüğü edilgen bir dekor olmanın ötesinde bir anlam ifade eder.

Tabiat; rüzgârı, dağı, ormanı, yamacı, hayvanları ve zamanı ile iklimi şekillendiren mevsimleriyle çoğu zaman kendi anlamlarını aşan bir dinamizm kazanır. Söylenmesi gereken ama söylenemeyene karşılık bir mecaza dönüşebildiği gibi, fertten başlayarak topluma uzanan bir kişileştirmeye de karşımıza çıkabilir:

Qaşan qayıñ
Cetedi caz?
Suuwğa qanıp,
Capraq carıp,
Kün bolar ma?
Şayqalatın,
Cılı cel men
Cayqalatın,
Qus duwsına
Qulaq salıp...
Qaygılı qayıñ!
Qalıñ uwayım
Basqan seni,
Cazdı oylap.

(Qayıñ)

*Ey Kayın!
Yaz ne zaman gelecek?
Suya kanacağın,
Yaprak açacağın,
Gün olacak mı?
Çalkalanacağın,*

*Ilık rüzgârlar ile
Sallanacağıın
Kuş sesine kulak vereceğın...
Kaygılı kayın!
Sen çok üzölmüşsün,
Yazı düşünerek*

(Kayın)

Bu şiirden hareketle ‘kayın’ ağacının kişileştirilmiş olması bir yana yaşadığı kış mevsiminin zorluklarının sıralanışı ve yaz mevsimini bir ağaç için abartılı sayılacak bir özlemle bekleyişi elbette bir mecazlı söyleyişten kaynaklandığı şeklinde yorumlanmalıdır.

Nitekim şiirlerde tabiat, şairin çok farklı sebeplere bağlı olarak gerçeği doğrudan söyleyememesi halinde başvurduğu mecazlı söyleyiş için zengin bir malzeme dünyasını içerir. Tabiat şairin sorunlu gerçeklikten kaçarak sığındığı bir dünyadır aynı zamanda.

Pastoral nitelikteki bu şiirlerde şair, tabiatı aşka bir dekor ya da sevgilisine ulaşmada bir elçi olarak da kullanır:

*Mazası şoq cel erke,
Oyanıp – ap tim erte,
Corğalay basıp ketedi.
Tınış catqan tüs körıp
Köldiñ betin kestelep,
Onı äuwre etedi.*

*Käri ormandı oyatıp,
Bir deñe dep cubatıp,
Cımıyıp külip ötedi.
Curttan oyın casırıp
Alqınıp özi asığıp,
Qaraqat közge cetedı.*

(Cel)

*Dur durak bilmez nazlı rüzgâr,
Uyanır uyanmaz erkenden
Yavaş adımlarla gider.
Sessizce yatarak düş gören
Gölün yüzünü nakışlayarak,
Onu rahatsız eder.*

*İhtiyar ormanı uyandırıp
Bir şeyler söyleyerek teselli verdikten sonra,
Hafifçe gülümseyip geçer.
İnsanlardan düşüncesini gizleyerek,*

*Hızlı nefeslenip acele ederek
Kara gözlü güzele ulaşır.*

(Rüzgar)

Sasık Göl ile memleket, Ural Dağı ile millet, meyveler ve taşlarla sevgili ve mevsimlerle vatan dillendirilmeye çalışılır. Tabiat şiirlerinde oldukça lirik bir tavır sezilir. Mağcan gördüklerini ve hissettiklerini tablolaştırmakta çok başarılıdır:

*Cumaq nurlı caz keled;
Altın cüzdi, altın şaş.
Ağaştar aqrın teñseled,
Candı, cansız bəri mas.*

*Kün batqan son qatqan bop,
Quuwanğanda essiz qar,
Caz keledi, caz, caz dep,
Cımıñdaydı culdızdar.*

(Caz Keledi)

*Cennet ışıqlı yaz geliyor;
Altın yüzlü, altın saçlı.
Ağaçlar yavaşça sallanıyor,
Canlı ve cansız her şey mest.*

*Güneş battığında donarak
Sevindiğinde akılsız kar,
'Yaz geliyor, yaz, yaz!' diyerek
Gülümserler sevinçle yıldızlar.*

(Yaz Geliyor)

1.1.11. Din

Mağcan'da din temel temalardan biri değildir aslında. Şair milletin başına gelenleri anlamada ve anlamlandırmada bu kavramı kullanır. Din kavramı o tarihler ve o coğrafya için 'atalet' ve 'ehlileştirme' politikasının kullanışlı bir aracı da olduğu için Mağcan din kavramını şiirlerinde ve hayat anlayışında merkeze almaz.

Mağcan, şiirlerinden de anlaşılacağı üzere 'din' kavramından çok 'din adamları'na karşı mesafelidir. Onların tevekkül anlayışından başlayarak, zalim otoritenin bekçiliğini yapmalarını ve menfaat devşirmelerini şiddetle eleştirir:

*Aqılğa can cürekke kisen saldı,
Körmeytin közdi kör ğıp arttı, aldı.
Üyretip din dep quldık, qorqaqtıqtı,
Qanday kul bizge molda bola qaldı?!*

Oylamay qorqaq quldiñ tiline erip,
Cay catıp, täuwekelge tizgin berip,
Minekey ayrıldıq; qoy baqtan, taqtan!
Qayteyin, äsirese esil erik!

(Din Üyretkenge)

*Akıla, ruha ve kalbe zincir vurdu.
Kör gözlü, insan ömrünün önünü ve ardını mezar yaparak
Öğretip din diye köleliği, korkaklığı
Hangi köle karakterli bize molla oldu?*

*Düşünmeden korkak kölenin sözünün tesirinde kalınca,
Rahat bir şekilde yatarak, tevekküle dizgini bırakınca,
İşte bahttan ve tahttan ayrıldık.
Ne yapayım, bilhassa asil hürriyet!...*

(Din Öğretene)

Yine bir baba-oğul diyalogu üzerinden mescit ve din adamı değerlendirmesi çok çarpıcıdır:

Bul üydi meşit deydi, qulınşağım.
Erigip, quuwğan bolıp ata zanıñ.
Anda sanda domalap barmağı uşın
Saldırğan özine arnap ‘cuuwan’ qarın.
Bes miynut ‘catıp, turıp’, cuuwıp almak.
Bılğanğan buzıqtıq pen uyat, arın.
Şığatın çoğarığa moldası da
Azan men quttıqtaydı qarın tañın.
Bul – meşit kök üyi emes, qarın üyi.
Körgiñ kelse, barıp kör mal bazarın.

(Meşit Häm Abaqtı)

*Bu binâya mescit derler kuluncuğum (yavrucuğum).
Canı sıkılıp, ata kanunu takip eden
Arada sırada yuvarlanmak için,
Kendisine inşâ ettirmiş şiş karınlı.
Beş dakika ‘yatarak, ayakta durarak’ temizleyecek,
Kötülükle kirlenmiş ar ve nâmusunu.
Yükseğe çıkan mollası da
Ezan ile onun karın ve kasığını kutluyor.
Bu mescit, gök evi değil, mide evidir.
Görmek istiyorsan gidip hayvan pazarını gör.*

(Mescit ile Hapishane)

Şairin din eğitimi de aldığını düşününce başlarda dine değil din anlayışına karşı bir tavrının olduğunu düşünmek yerindedir. Şairin sıkıştığı zamanlarda duaya başvurması da bu yargıyla birlikte düşünüldüğünde yakın olmasa da Mağcan’ın dine karşı olmadığına hükmetmek mümkündür:

Caratqan canğa rahat cazğıturdı
Şükir qıl bir Allağa ya Hudaylap.
(Cazğıturı)

*Yaratan cana rahatlık veren ilkbaharı,
Şükret bir olan Allah'a dua ederek.*

(İlkbahar)

Duğada bol, altın Altay, qart anam,
Alıp ata quuwdı colın er balañ.
Aq şaşındı, kökregiñdi iyiskeuwge.
Täñir cazsa, säuwlet penen tez baram.
(Tez Baram)

*Dua et, altın Altay, ihtiyar anam!
Atasının yolunu tâkip etti yiğit oğlun.
Ak saçını ve göğsünü koklamaya,
Tanrı kısmet ederse, saltanatla tez varıyorum.*

(Tez Varıyorum)

Ancak yaşadıkları ve din kavramını temsil edenlerin hali, ümitsizleri inanç anlamında somut sebeplerle izah edilebilecek savrulmalar yaşamasına sebep olur. Bu savrulmalar 'şathiye' geleneğine benzeyen şiirler yazmasına sebep olur. Fakat Mağcan'ın bu tarz şiirler yazması onun tasavvuftan etkilendiğini göstermez. Etkilendiğine dair bir bilgi de yoktur. Onun din ile arasına hayalkırıklıkları ve acıları girer:

Quday – auw, mäñgilikke qarğamasañ,
Kenedey endi nege er tuuwmaydı?!
(Ok Cetpes'tiñ Qıyasında)

*Ey Allahım! Bize ebedî olarak beddua etmiyorsan,
Şimdi Kene Sarı gibi yiğit niye doğmuyor?!
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Şair bu gidiş ve gelişleri ile ilgili de samimi olarak konuşur bir şiirinde:

Ömir – özen, ümit – şabaq oynağan,
Cel söz benen şabaq; auwlauwğa oylağan.
Men – esalañ, men – näreste, ümit – ot,
Cüz küyse de, qarmanuuwın qoymağan.

'Özim Täñri, özime özim tabınam'
Dep köpirip zor Täñrige şabınam.
Eğärde endi auwınqırap ketse bas,
Sol Täñrige casım tögip calınam.

Mine okuuwşım, osı meniñ bar sıırım.
Boyauw degen oyım da coq, coq sıırım.
(Sırım)

*Ömür, bir ırmak... Ümit, bir balık oynayan...
Boş sözle balık avlamaya çalışan,
Ben yarım akıllı... Ben küçük bir çocuk... Ümit, ateş.
Yüzüm yansa da tutunmaya çalışıyorum.*

*'Kendim Tanrı'yım; kendi kendime ibadet ederim!'
Diye övünüp Yüce Tanrı'ya kızarım.
Ancak, şimdi başım ağrır gibi olsa,
O Tanrı'ya gözyaşı döküp yalvarırım.*

*İşte okuyucum! Benim bütün sırrım bu.
Süsleme düşüncem de yok, sırrım da yok.*

(Sırrım)

1.1.12. Karamsarlık

Cumabayulı, biyografisi üzerinden tarihi şartlar içerisinde değerlendirildiğinde şiirinin ilk örnekleri bakımından oldukça iyimser olduğu söylenebilir. Bireysel konuları ele aldığı bu metinler sonrasında sosyal meselelerle yüzleştiği tarihten bağlayarak hayatında ve eserlerinde karamsarlık, iyimserlikle dengelenecektir.

Onun karamsarlığı şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla düşünmekten doğar. Olup biten üzerine düşünmek onu adeta zehirler:

Oy degen uuw –
 Auwızğa alsañ qandırar.
Oy degen uuw –
 Candı esinen tandırad.
Oy degen uuw –
 İşesiñ, mas bolasıñ.
Oy degen uuw –
 İşesiñ de, solasıñ.

(Oy)

*Düşünce denen zehir;
 Ağzına alsan kandırır.
Düşünce denen zehir,
 İnsana kendini kaybettirir.
Düşünce denen zehir;*

*İçersin, sarhoş olursun.
Düşünce denen zehir;
İçersin de solarsın.*

(Düşünce)

Vatan, millet ve bunların uğradığı zulmün yanında kaybettiği eşi, oğlu, hapishaneye düşmek ve sevdiklerinin mahpusluğunu görmek, takibata uğramak gibi sebeplerle karamsarlığı artar. Sovyet baskısı özellikle ruh insicamını bozar şairin:

Uuwlandı cürek, can küyed
İşim tolğan qızıl şoq.
Ne sebepten, Täñir iye,
Denege em bar, canğa coq?

(Auwruuw)

*Kalbim zehirlendi, ruhum yanıyor;
İçim kızıl korla dolmuş.
Ne sebepten, Rabbim Tanrı!
Vücuda ilâç var da ruha yok?*

(Hasta)

Bir ana gibi betimlediği ölümün kuşattığı kadın erkek, genç çocuk pekçok acıyı hatırlatarak artık yaşamaya tahammül edemediğini söyleyerek kendisi için de bir ölüm ninnisi ister:

Betimnen tätti bir süyip,
Aldıña alşı eldiylep,
Kelşi, ölim, tezrek.
Can uşuvdan toqtadı.
Cıندانıp endi soqpadı
Keşegi asauw cas cürek.

(Äldiyle Ölim, Äldiyle)

*Yanağımdan bir defa öperek,
Kucağına alsana ninni söyleyerek,
Gelsene ölüm çabucak.
Ruhum uçmayı durdurdu.
Cin gibi artık çarpmadı
O acemi genç kalbim.*

(Ninni Söyle Ölüm, Ninni Söyle)

Şairin karamsarlığı sürekli değildir. Acze düşüp çaresiz kaldığı zamanlara has bu halden mücadele azmi konusunda taze bir ümitle çıkmaya çalışır. Ümit başlığında bunu işlemeye çalıştık.

1.1.13. Yalnızlık

Yalnızlık, kimsesizlik, tenhalık hali gibi fiziki bir durum olarak tanımlanabileceği gibi; anlaşılmama ya da aradığı cevapları bulamama çaresizliği gibi metafizik bir hal olarak da düşünülebilir.

Cumabayulı fiziki anlamda yalnızlık çeker. Bu yalnızlığın sebebi herkes gibi düşünmüyor oluşunun yanı sıra doğruyu söyleme konusundaki pervasızlığıdır:

Men de canmın, capan tüzde bir basım.
Carım da coq, dosım da coq, sırlasım.
Az ömirde köp aldanıp, uuw işip,
Köp tunderde töktim talay köz casım.

Essiz edim - aşpanğa örlep uşqanım.
Hor degenim cer boladı quşqanım.
Küle kirip can sıırdı bilip-ap,
Şığa berip küñrenedi dostarım.

Caqın can köp, uğuuwşı coq şın candı.
Sengiş cürek, talay sendi, uuwlandı.
Tuuwğanı coq, turağı coq, colauwşı
Cel boluuwdan başka mağan ne qaldı?!
(F. 'ğa)

*Ben de bir canım ıssız kırdı tek başına olan.
Yârım de yok, dostum da yok sırdaşım olacak.
Kısa ömrümde çok aldanıp, zehir içerek,
Birçok gecede pekçok gözyaşı döktüm.*

*Akılsız idim, yükselip göğe uçmuşum.
Hürî diye kucakladığım toprak oluyor.
Gülümseyerek ikiyüzlüce can sırrımı öğrenip
Çıkıp bağıra çağıra ifşa etti dostlarım.*

*Yakın insan çok, fakat doğru insanı anlayan yok.
Benim saf kalbim, birçok defa inandı ve zehirlendi.
Akrabası ve dur durağı olmayan yolcu
Yel olmaktan başka bana ne kaldı?*

(F. 'ya)

Şair ikiyüzlü dostlardan ve sırrını paylaşacak kimse bulunmayışından yana oldukça dertlidir. O tarihteki ortam düşünüldüğünde bu şikayetin ne derece önemli olduğu anlaşılabilir.

Geniş bozkır içinde yalnızlığımı derinleştiren yolculuklar ve iklim şairde duygusal kırılmalar meydana getirir. Ağlamaklı olur, hüzünlenir:

Dala. Dala. Sar dala!
Capan tüzde bir qara.
Kelem calğız, cayauwmın.
Canıma ergen coldas coq.
Tört çağım dala – cer de kök.
Cılawğa da tayauwmın.
(Cazğı Colda)

*Bozkır... Bozkır... Geniş bozkır!
Issız kırdı bir karaltı...
Yalnız geliyorum, yayayım.
Yanımda yürüyen yoldaşım yok.
Dört tarafım bozkır, yer ve gök...
Ağlamaya da hazırım.*

(Yazın Yolda)

Bazen aile ve akrabadan uzaklaşarak yalnız kalışının suçlusunu olarak kendi nefisini sorgular. Sorular yoluyla ruhunu sarsar. Yer yer ayrılık acısını ve pişmanlığı da içeren bu sorgulama da asıl hedef kendisi dışındakileri hedefe koyan dolaylı bir sitem ve yalvarma vardır:

“Ata – anañnan bez!” dediñ, bezbedim be?
Qañğırıp, talay calğız kezbedim be?
Basıma talay kara künder tuwdı,
Ata, ana, tuwıskan izdedim be?
(Can Sözi)

*(Ey gönül)
‘Babandanve anandan uzaklaş!’ dedin de uzaklaşmadım mı?
Ávâre olup birçok defa yalnız gezmedim mi?
Birçok defa kara günler yaşadım.
Baba, anne ve kardeş aradım mı?*

(Can Sözi)

Mahpusluk da şairin yalnız kalmasının sebeplerinden biridir. Kısacık ömründe üç kez mahpusluk yaşamış olması onu yalnızlık konusunda epey dertli yapmıştır:

Abaqtıñ ayğa bağa küni uzaq.
Candı ceytin cılğa bağa tüni uzaq.
Eski mola, dan dıbıs coq, tım tırıs,
Tıq-tıq basıp küzetşi cür calğızraq.
(Sağındım)

*Hapishanenin aya denk günü çok uzundur;
Ruhu kemiren, yıla denk gecesi çok uzundur.
Eski bir mezar... Hiç bir ses yok... Hareketsiz...
‘Tık! Tık!’ diye basarak nöbetçi yürür yalnızca.
(Özledim)*

Şairin metafizik yalnızlığı da vardır. Yaşanan zulmün bir türlü bitmeyişi ve kendisine yönelik ithamların ve sevdiklerinin ölümü, uzaklaşması veya hapse düşmesi onu inandığı değerleri sorgulamaya iter. Kendisini himaye eden ilahi bir gücün varlığı konusunda endişeye düşer:

Calğız çatıp oylanam,
Küñrenemin, tolğanam,
Baldan tätti ömir ne?
Qorqınıştı ölim ne?
Calındı cüyrik cas cürek
Nege aqrın sönedi?
Buğan cauwap kim tabar?

(Küzdiküni)

*Tek başına yatıp düşünürüm;
Âh ederim, etraflıca fikir yürütürüm:
Baldan tatlı olan ömür nedir?
Korkunç olan ölüm nedir?
Sağlam olan ve hızlı çalışan genç yürek,
Niçin yavaş yavaş durur?
Buna kim cevap bulur?*

(Güz Günü)

Anlaşılmamak sebebiyle yeryüzünü o kadar çekilmez bulur ki canlı cansız her şeyi yok edecek bir tûfan diler. Mevcut her şeyi yok edecek bu tûfandan geriye yapayalnız kalmayı arzular:

Bassa eken topan cer cüzin!
Capsa eken köbik kün közin!
Candı, cansız coq bolıp,
Qalsam calğız bir özüm!

(Cer Cüzin Topan Bassa Eken)

*Bassaymış tûfan, yeryüzünü!
Örtseymiş köpük güneşin gözünü!
Canlı ve cansız yok olsa,
Kalsam tek başına kendimle!*

(Yer Yüzünü Tufan Bassaymış)

1.1.14. Mevcut Durumdan Kaçış Yahut Sığınma

Kaçış veya sığınma şiiri, şairin kederinin sebebi saydığı maddi ve manevi her türlü ortamın dışında kalabilme çabası olarak değerlendirilebilir. Fiziki dünyanın

Bay biyli keñ edi.
Qayrı köp ağayın,
Kädeyde coq uwayım.

(Ötken Kün)

*Koyunun üstüne boz serçe
Yumurtlardı, o zamanlarda.
Fakir insan yoktu Alaş'ta,
Zengin ve bey çoktu.
İyiliği çoktu Akrabanın;
Fakirlerde kaygı yoktu.*

(Geçmiş Gün)

Anadan kalan hatıraya, aşka, kendisini paralarcasına mücadeleye de kaçarak gerçeğin ızdırabını dinlendirmeye uğraşan şair nihayet takdir edilen ve kaçınılmaz son olan ölüme sığınır. Her şeyin ona doğru aktığını ve bu kaderin kendisi için çabuklaştırıldığını sezer gibidir:

Därger, däri, baqsı dep,
Almañdarşısı mazanı.
Tirlikten ölim caqsı dep,
Suraymın özim qazanı.

(Auwruuw)

*'Doktor, ilaç, baksı!' diyerek
Rahatımı kaçırmayın.
'Yaşamaktan ölüm daha iyi!' diyerek
Ölmeyi kendim istiyorum.*

(Hasta)

1.1.15. Hiciv - Yergi

Mağcan şiirinin en karakteristik özelliklerinden biri de yergidir. İçinde yaşadığı toplumu, kurumları, kötü uygulamaları ve inanma biçiminde ideal, asıl olandan sapmaları açık bir şekilde teşhir eder.

Küş kemidi, aybındı tuuw quladı.
Keşe batır – bugün qorqaq, buğadı.
Erkke umtılğan uşqır canı kisende,
Qan suuwinğan, cürek solğın soğadı.

(Qazaq Tili)

*Kuvvet azaldı, heybetli bayrak yere düştü.
Geçmişin kahramanı bugün korkak, saklanıyor.*

*Hürriyete atılan çevik cam zincirde...
Kanı soğumuş, kalbi belli belirsiz çarpıyor.*

(Kazak Dili)

Bu şiirde geçmişinde zaferlerle süslü bir milletin içine düştüğü zillet can yakan bir açıklıkla dile getirilir. Bu yürek kaybının sebebini ise bir başka şiirde şöyle ortaya koyuyor:

Bireuwine – ‘Sen Tãñrim!’ dep tabınad.
Bireuwine – ‘Men qulın!’ dep bañınad.
Bireuwine – ‘Sadaqa ber!’ dep calınad.
Bireuwine – Quyrıq bolıp tağılad.

(Kazak Azamatı)

*Birisine: ‘Sen Tanrım’sın!’ diye tapınıyor.
Birisine: ‘Ben, senin kulunum!’ diye itaat ediyor.
Birisine: ‘Sadaka ver!’ diye yalvarıyor.
Birisine, kuyruk olup takılıyor.*

(Kazak Yiğidi)

Cehalet ve eğitime karşı halkının tavrını da alaycı bir üslupla eleştirir. Milletin yüzünün ak olması ve zulme dur diyebilmesi şaire göre ancak eğitimle mümkündür:

Qarasañ sonda Qazaq arasına,
Oynağan calañayaq balasına
Ketedi iş elcirep canıp–küyip,
Kõñildiñ tuz sepkendey carasına.

Cas ömir nadandıqta ötken bosqa.
Oqımay, öner quuwmay cazı, qısta.
Bilim men at tonı men qaşqan Qazaq,
Saylauwğa talasuuwğa qanday usta.

(Küz)

*Bakarsan Kazak halkının haline,
Yalın ayak oynayan çocuklarına;
İçin parçalanır, hüzünlenip yanarsın,
Gönlünün yarasına tuz serpilmiş gibi.*

*Genç ömrü cahillik içinde geçer boşa.
Okumadan, sanat öğrenmeğe gayret etmeden yaz ve kışta...
İlme hiç yaklaşmak istemeyen Kazak;
Seçimde, tartışmada ne kadar usta?!*

(Güz)

Din adamlarının ve halkın din anlayışını da kıyasıya eleştirir. Onların tevekkülden anladığı şeyin insanları atalete ittiğini düşünür.

Oylamay qorqaq quldiñ tiline erip,
Cay catıp, tâuwekelge tizgin berip,
Minekey ayrıldıq; qoy baqtan, taqtan!
(Din Üyretkenge)

*Düşünmeden korkak kölenin sözünün tesirinde kalıp
Rahat bir şekilde yatıp.. Dizgini tevekküle bırakıp
İşte bahttan ve tahttan ayrıldık.*

(Din Öğretene)

Dinin kabahatleri örtmede bir araç olarak kullanıldığına inanır. O tarihlerde Rus ve sonrasında Sovyet güdümünde hareket eden din adamlarını eleştirir:

Bul üydi meşit deydi, qulınşağım.
Erigip, quuwğan bolıp ata zaniñ.
Anda sanda domalap barmağı uşin
Saldırğan özine arnap ‘cuuwan’ qarın.
Bes miynut ‘catıp, turıp’, cuuwıp almak.
Bılğanğan buzıqtıq pen uyat, arın.
(Meşit Häm Abaqtı)

*Bu binâya mescit derler kuluncuğum (yavrucuğum).
Canı sıkılıp, ata kanunu takip eden
Arada sırada yuvarlanmak için,
Kendisine inşâ ettirmiş şiş karınlı.
Beş dakika ‘yatarak, ayakta durarak’ temizleyecek,
Kötülükle kirlenmiş ar ve nâmusunu.*

(Mescit ile Hapishane)

Sadece din adamlarını değil adalet dağıtan biylere ve şiir yazdığını zanneden bir grup insana da diyecekleri vardır. Bariz bir alaycı dille başka şairlerden çeviri yoluyla hayal ve şiir çalanları eleştirir:

‘Terezege qaraymın
Qarındaştı calaymın.
Keltirem dep ölşeuwge,
Sözderdi işten sanaymın.

Basqağa moyın burmaymın.
Bitirmey cazıp turmaymın.
Ne kerek curt sezbeydi,-
Aqırın Fet’ten urlaymın.’

(Zamanımızdñ Aqını)

*‘Pencereye bakıyorum,
Kurşun kalemimi yalıyorum.
Uydurayım diye ölçüye
Sözleri içimden sayıyorum.*

*Başkasına boyun eğmiyorum;
Bitirmeden yazıp durmuyorum.
Ne gereği var? Halk anlamıyor,
Yavaşça (Rus Şair) Fet'ten çalıyorum.'*

(Zamanımızın Şairi)

Bu kadar cehaletin ancak kasıtlı mümkün olacağını düşünen Mağcan, halkın içine düştüğü cehalet, işbilmezlik ve sahtekârlık örneklerine yer verir eserinde:

Cabını tulpar qılam dep,
Qarğanı suñqar qılam dep,
Talaydñ isi şala-ğoy,
(Töbet -1)

*En kalitesiz beygiri uçan efsanevi bir at yapayım diyen,
Kargayı da avcı bir kartal yapayım diyen
Birçok kimsenin işi, yarım kalmıştır.*

(Erkek Köpek - 1)

Arkadaşlarının ve kendisinin bir kandil aydınlığına benzettiği mücadelesini hafife alanlara da çatar:

Mensinbes cöpşendini köp mañğazdar,
Teñ tappay kekep, muqar sansız pañdar
Qayrılıp qaramasın, qap! demeymin,
Tabılar şıraçqa köz salar candar.
(Qarañğı Dauwıldı Tün)

*Rütbesini beğenmez çok sayıda kendini beğenmiş kimse;
Denk bulmayıp alay eder, cesaret kırar, sayısız kibirli insan.
Dönüp bakmasın, 'Eyvah!' demiyorum.
Bulunur kandile bakacak insanlar.*

(Karanlık ve Fırtınalı Gece)

Mağcan ironik bir anlatımla tembelliğin halkı için ne tür bir sıkıntı olduğunu anlatır. Bir sevgiliye benzettiği tembelliğin insanı ne rezil bir duruma düşürdüğünü anlatır:

Car aytqan soñ, kannan caqın körgeñ car,
Cardñ tilin almauwğa ne dätim bar?
Tilin aldım – üyden, elden ayrıldım.
Biri de coq - mal da, el de, namıs, ar

Car cat deydi, catamın da, catamın.
Maş adamday bos oyğa ılgıy batamın.
Aşılğanda uyqıdan köz, bar isim –
Qılcalañdap, coqtı, bardı catamın.
...

Bul carım kim? Tapşı kâne ‘den sauwlıq!’
Sen deysiñ – ğoy alma betti, aq cauwlıq...
Coq, coldasım, adasasıñ, aytayın:
Carım meniñ atışuuwlı calqauwlıq?!
(Carım)

*Yâr söyledikten sonra, candan yakın gördüğüm yâr,
Yârin dediğini yapmamaya nasıl sabrederim?
Onun dediğini yaptım, evden ve memleketten ayrıldım.
Hiçbirisi, mal da, memleket de, namus da, ar da yok.*

*Yâr: ‘Yat!’ diyor, yatıyorum da yatıyorum;
Sarhoş adam gibi durmadan boş düşüncelere dalıyorum.
Açıldığında uykudan gözüm bütün işim,
Gülümseserek vara yoğa konuşuyorum.*

*Bu yârim kim? Bulsana haydi! ‘sıhhat’
Sen: ‘Elma yanaklı, beyaz başörtülü...’ diyorsun.
Hayır, arkadaşım, yanılıyorsun. Söyleyeyim:
Benim yârim, herkesin bildiği tembelliktir!...*

(Yârim)

Mağcan toplumsal ve ferdi dertlerin bir çaresi olarak düşündüğü eğitim için gittiği şehri sevmez. Tahsil yapma zarureti olmasa hür ve geniş bozkırdan ayrılmayı hiç istemez. Önce fiziki koşullarına itiraz eder:

Qaraşı keyin burılıp:
Tauwday bolıp, sozılıp,
Qala – bir catqan deuw peri.
Aynalası tuman-tün.
Dem alısı – ot, tütin.
Carq-curq eter közderi.

Sözi uw-şuuw, iñ da cıñ,
Sasıq iyis auwır tım.
Tunşıqtım – ğoy, Hudayay!
(Ayda Atıñdı, Sârsem-Bay)

*Geriye dönüp baksana:
Dağ gibi olup yayılan
Şehir, yatan dev bir peridir.
Çevresi sis ve gece,
Nefes alışı ateş ve dumandır;
Parıl parıl parlar gözleri.*

*Sözü bağırip çağırma, gürültü ve patırtı...
Çok ağır bir pis koku...
Ah Allahım! Boğuldum*

(Sür Atını, Sersembay)

Şehrin insanları ise kaba, vefasız neredeyse insanlıktan nasibini almamış erkek ve kadınlardan oluşmaktadır:

Äyelderi uyatsız,
Künde süygiş, turaqsız.
Qılmiñdasar, keriler.
Cüzderiniñ qanı coq,
Közderiniñ canı coq,
Erkekteri periler.

Olarda ottı cürek coq.
Tamaqtan başka tilek coq.
Qorsıladağan doñızdar.

(Ayda Atıñdı, Särsem-Bay)

*Kadınları utanmaz,
Gündelik sevici ve vafasızdır;
Gülerek bakar ve gerinirler.
Yüzlerinin kanı yoktur;
Gözlerinin canı yoktur;
Onların erkekleri perilerdir.*

*Onlarda ateşli yürek yoktur;
Boğazdan başka gayeleri yoktur;
Onlar 'kors, kors!' diye ses çıkaran domuzlardır.*

(Sür Atını, Sersembay)

1.2. Şiirlerde Kullanılan Semboller

Genel anlamda Türkistan, özel manada Kazak edebiyatı, kendisini yazılı olarak gerçekleştirmenin henüz eşiğindeyken tarihi ve sosyal şartların baskısı sebebiyle söylemek istediğini söyleyebilen değil, söylemesi gerekenin kendisine dayatıldığı bir dönem yaşar.

Hoyrat bir Rus tahakkümünün ardından, ceberrut bir Sovyet tasallutu sanatkârın ve dolayısıyla edebiyatın tabii mecrasında çalışmasına izin vermez. Ancak dilin ve düşüncenin karakteri bakımından hür oluşu, onu fitratını bir takım dolaylı yollardan icraya yöneltmiştir. Semboller işte bu dolaylı yollardan en çok başvurulanıdır.

Sanatkârın ister kendinden kaynaklansın, ister toplum veya siyasi erk kaynaklı olsun kendisine yönelen engelleme çabalarını bu sembolleri kullanarak aştığını söyleyebiliriz.

Mağcan şiiri esas itibariyle bir geçiş şiiri olarak değerlendirilmesi gerektiğinden tamamıyla içe kapanmış ve sembollerle mananın derinlere gizlendiği bir şiir olarak değerlendirilemez. Hatta şiir tarihi, sosyal kabulleri, eğitim idealleri, aşkları ve vatana adanmış zafer şarkılarıyla bir milleti yeniden inşa etme arzusuyla o kadar orta yerededir ki şairinin katili olur.

Çarlık Rusya'sının Sovyet Rusya'ya evrildiği tarihlerde görece bir hürriyet yaşanmıştır. Şairin doğumuyla başlayan ve ölümüyle sona eren bu esnek dönem, onun istiklal ve istikbal hayallerini diğer şairlere göre daha açıktan söylemesini sağlamıştır. Yine de Stalin'in katı tutumu, Mağcan'ın da içinde bulunduğu siyasi, tarihi ve sosyal koşullar düşünüldüğünde sembol kullanmasının gerekli olduğu görülür.

Cumabayulı kullandığı sembollerin büyük çoğunluğunu yerleşik kültür kalıplarından üretir: hayvanlar, bitki ve ağaçlar, tabii iklim olay ve araçları gibi. Bunların dışında özgün semboller de kullanır: dini terim ve mekânlar, şehir, albüm gibi.

Mağcan'ın şiirlerinde yer yer kullandığı semboller ve örnekleri şöyle sıralanabilir:

1.2.1. Karanlık-Gece- Dumanlı ve Sisli Hava-Kara Bulut

Bu semboller üzerinden şair içerisinde bulunduğu ruh halini anlatır. Zulmü ve zalimi betimlediği bu olumsuz semboller, esasında yerleşik kalıplardan üretilmiştir. Toplumsal hafızanın ortak kabulü de bu sembolleri aynı manada kullanır ve yorumlar. Karanlık mahpusluktur, gurbettir, kederdir şaire göre. Gece zalimdir, insafsız ve çirkindir. Daha çok düşman milletleri ve onların baskılarını, zulüm ve zihniyetlerini temsil eder.

Caratıldım toprağınnan, sen – túbim.
Calğanı coq, bári senen can, tånim.
Senen basqa cer de mağan qarañğı,
Cariq bolar şolpan, ayım, sen – künim.

(Tuuwğan Cer)

*Senin toprağından yaratıldım, aslım sensin!
Şüphe yok hepsi senden: canım ve bedenim.*

*Senden başka yerler bana karanlıktır.
Aydınlık olur yıldızım ve ayım... Sen güneşimsin!*

(Doğduğum Yer)

Qapqara tün. Tün balası küñrened.
Küñrenedi - birbirine ün bered.
Söginedi, sürinedi, cıgılad.
Qara tünde kör közi men ne köred?
(Payğambar)

*Kapqara gece... Gecenin çocukları bağırip çağırıyor.
Bağırip çağırıyor yâni birbirlerine ses veriyorlar;
Kendine kendilerine küfrediyor, bir engele takılıyor, düşüyorlar.
Karanlık gecede kör gözleri ile ne görecekler?*

(Peygamber)

Uzın Oral kün men tün şek arası.
Ölim – tün, ömir – güldi kün dalası.
(Oral)

*Uzun Ural, gündüz ile gecenin sınırı...
Ölüm, gece... Ömür, gündüzün çiçekli kırı...*

(Ural)

Cas ömrümniñ kögin bulttar başqan kün,
Qayğı, hasiret taşıp bastan aşqan kün,
Cancağımnan cılı cüzdi can tappay,
Caqın, cattar qastık uuwı şaşqan kün,
(... 'ğa)

*Genç ömrümün göğünü bulutların kapladığı gün...
Kaygı ve hasretin taşıp baştan aştığı gün...
Etrafımda dost yüzlü insan kalmayıp,
Yakınlarımların ve yabancıların düşmanlık zehrini saçtıkları gün...
(... 'a)*

Alaştıñ aldın kara tuman capqan.
Mınauw Orıs obır ol emip catqan.
(Oq Cetpes'tiñ Qıyasında)

*Alaş'ın önünü kara duman örtmüş.
O emmekte olan obur, işte bu Rus'tur.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Qala – bir catqan deuw peri.
Aynalası tuman-tün.
Dem alısı – ot, tütün.
Carq-curq eter közderi.
(Ayda Atıñdı, Särsem-Bay)

*Şehir, yatan dev bir peridir.
Çevresi sis ve gece,
Nefes alıştı ateş ve dumandır;
Parıl parıl parlar gözleri.*

(Sür Atını, Sersembay)

1.2.2. Gökyüzü-Güneş-Yıldız-Ay-Şimşek-Dolunay-Mehtap-Ateş-Kandil

Göçebe bir toplum olmanın yanında eski inançlarla da alakalı olarak gökyüzü ve aydınlığı temsil eden her şey, şair tarafından olumlu bir sembol olarak görülür. Kötücül olanları temsil eden karanlığın hükmüne son verdiği ve karanlığın esir aldığı her şeyi hür bıraktığı için özgürlüğün sembolüdür bu kavramlar. Yıldız milletin sesi, şairin tüm varlığı ise şiirdir.

Hatta ateş ve güneş şair tarafından biraz mübalağalı bir takdimle Tanrı ve Türk soyunun kaynağı olarak tarif edilir. Burada Mağcan'ın zulme tahammül eşiğinin ne derece zorlandığını ve karanlıkla bir tuttuğu zalim düşman toplamından nefretinin ne derceye ulaştığı tespiti yapılabilir.

*Ädemi aspan, töbedegi kök şatır,
Asqar tauwı, daryası men cer suluuw.
(Sen Suluuw)*

*Güzel gökyüzü yâni tepedeki mavi çadır,
Yüksek dağı ve ırmağıyla yeryüzü güzel.*

(Sen Güzelsin)

*Turan'da Türk oynağan usap otqa.
Türikten basqa ot bop can tuuwıp pa?
Köp Türk enşi alısıp tarasqanda,
Kazaqta qara şañrak qalğan coq pa?
(Türkistan)*

*Tûran'da Türk, ateşe benzeyip oynamış...
Türk'ten başkası ateş olarak doğmuş mu?
Kalabalık Türk boyları ata mirasından hisseyi alıp dağıldıkları zaman,
Dede mirası Kazak'ta kalmış değil mi?*

(Türkistan)

*Özim künmin, özim – ot.
Sözim, qısq közim de ot.*

Özime özüm tabınam.
Cerde calğız Tãñri — ot.
Ottan basqa Tãñri coq.

(Ot)

*Aslım güneştir, aslım ateştir;
Sözlerim ve kısıq gözlerim de ateştir.
Kendi kendime tapınıyorum.
Yerdeki tek Tanrı, ateştir;
Ateşten başka Tanrı yoktur.*

(Ateş)

Altın künnen bağısız bir belgi bop,
Nurlı culdız – babam tili, sen kaldıñ.

(Qazaq Tili)

*Altın devirden paha biçilmez bir işaret olarak,
Işıklı bir yıldız olan ata dilim, sen kaldın.*

(Kazak Dili)

Öleñ meniñ Şolpanım, Ayım, Künim.
(Öleñ)

Şiir, benim parlak sabahyıldızım, Ayım ve Güneşimdir.

(Şiir)

Aylar ötti, ay körindi – öldi cin.
Aylar ötti – ayrıldı kün men tün.
Aylar ötti, işken uuwdan aynıdım.
Ayqın boldı ahırında calğan, şın.

(R... 'ğa)

*Aylar geçti; ay göründü, cin öldü.
Aylar geçti; gündüzle gece ayrıldı.
Aylar geçti; içtiğim zehirden bıktım;
Sonunda yalan ve hakikat belli oldu.*

(R... 'ya)

Tursıñ sen meyrimdi ay nurın şaşıp,
Buğıp cür qarañgılıq betin basıp,
Tolsañ da solsañ dağı ayılmaytın
Coldasıñ culdızıñ men qol ustayıp.

Dalada colauwşığa sen col başşı,
Äğärde cazatayım cürse adasıp,

(Tolğan Ay)

*Merhametli ay! Sen ışığını saçmaktasın,
Yüzünü örten karanlık ise gizlenmekte.
Sen dolsan da, solsan da senden ayrılmayan
Yoldaşın yıldız ile el ele tutuşarak,*

*Bozkırda yolcuya sen yol göstereceksin;
Eğer âniden yolunu şaşırırsa.*

(Dolunay)

1.2.3. Güz-Kış-Kar-Yel (Rüzgar)-Boran-Şiddetli Yağmur

Güz mevsimi yerleşik bir sembol olarak çıkar karşımıza. Bu anlamıyla geçmiş güzel günler veya gelecekte yaşanması muhtemel hayalkırıkları bu mevsimle karşılaşılır. Sonra insan için ihtiyarlık zamanı da güzün sembolize ettiği yerleşik bir semboldür.

Kış ise insan ve toplum için yaşaması kolay olmayan soğuk ve olumsuz fiziki şartların yanı sıra sıkıntılı zamanları da temsil eder. Kış saadet namına ne varsa onun düşmanı gibi sunulur: zenginliğin, huzurun ve sığının. Fırtına, boran ve şiddetli yağmur ve nihayet tufan kışın veya güzün bir yüzü olarak aynı anlamları çağrıştıran, çoğaltan bir fonksiyonla kullanılır. Bazen tahammülü aşan durumlar için bu kötü semboller bizzat şair tarafından davet edilerek onlara bir çeşit meydan okuma tavrı içerisine girilir.

Caynağan caz köredi adam aldın.
Ötken kün - köñilsiz küz celdi, salqın.
(Ömir - 1)

*İnsan, geleceğini parlak yaz olarak görür.
Geçmiş gün, rüzgârlı ve serin olan neşesiz güz mevsimidir.
(Ömür - 1)*

Küz cetip, cerdiñ cüzi solğın tartsa,
Altın kün nuri kemip, salqın artsa,
Cer cüzi ölim kütüp tursa cılap,
Seksende selkidegen bayğus, qartşa.

Qattı qıs kireyin dep esik aşsa,
Qızıl gül qorqqaninan tüsi qaşsa,
Âl ketip bulğaqtağan butaqtarda
Capıraq – al öldik dep sıbırlasa,–
(Zar)

*Güz gelip yeryüzü sararıp solsa...
Altın güneşin ışığı azalıp, serinlik artsa...
Yeryüzü ölümü bekleyerek ağlayıp dursa...
Seksen yaşında, titreyen fakir ihtiyar...*

*Sert kış "Gireyim!" diyerek kapıyı açsa...
Kırmızı çiçeğin korkudan rengi kaçsa...
Kuvvetleri azalıp dallarda sallanan
Yapraklar, 'İşte öldük!' diye fısıldasa...
(Üzüntü)*

Kün suuwiq, qattı ayaz, çıdar emes.
Qar boran soqqan cel men qılıp eges
Kedeyler üsip, toñıp dir qaltırar,
Cılı üde baylar canar uwayım cemes.

...
Ädeyi öşikkendey tas bauwır cel
Dürildep astın üs qıp boray ketti.
(Şın Sorlı)

*Soğuk bir gün.. Ayaz sert, dayanılacak gibi değil.
Kar ve bora rüzgârla iddialaşıp esmekte.
Fakirler üşüyüp, donup titreşirler;
Sıcak evlerinde zenginler yanarlar, merak etmezler.
...
Kasıtlı düşman gibi merhametsiz rüzgâr,
Her şeyi alt üst edip bora halinde esti.*

(Gerçek Zavallı)

Burqıratqan ekpindi dauwıl edi.
Sabap kuyğan ciyirkeniş cauwın edi.
(Ömir - 2)

*Tozu dumana katan, kuvvetli fırtına idi;
Çarpıp duran, sevimsiz yağmur idi.*

(Ömür - 2)

Astı üs bolıp, topan nege bolmaydı?
Özgerissiz ömirde ne qızık bar?!
(Qarındaşqa)

*Dünya altüst olup tufan niçin olmuyor?
Değişiklik olmayan hayatta ne çekicilik var?*

(Kız Kardeş'e)

Bassa eken topan cer cüzin!
Capsa eken köbik kün közin!
Candı, cansız coq bolıp,
Qalsam calğız bir özüm!

(Cer Cüzin Topan Bassa Eken)

*Bassaymış tûfan, yer yüzünü!
Örtseymiş köpük güneşin gözün!
Canlı ve cansız yok olup,
Kalsam tek başına sadece kendim!*

(Yeryüzünü Tufan Bassaymış)

1.2.4. Bahar-Yaz-Yel

Bahar, yaz ve bu mevsimlere has hafif rüzgâr yani yel, şair için olumlu duyguları çağrıştırır. Özellikle bahar bereketin, sıhhatin ve neredeyse tüm tabiatın dertlerinden kurtulup arındığı taze bir zamandır. Şairin şiirlerinde mevsimlere karşılık gelen tüm semboller oldukça canlı ve gerçekçidir. Zira şair yaşam biçimiyle aracısız olarak tabiatla temasa geçer. Göçerlik, bozkır hayatı, çadır kültürü şairi; zamanı da bölüp planlayan bu iklim koşullarına kardeş etmiştir.

Qıs kışqan arıq-turaq, caman cäuwtik
Ketti ğoy äld e qaşan tıraqaylap.
Caratqan canğa rahat cazğıturdı
Şükir qıl bir Allağa ya Hudaylap.
(Cazğıturı)

*Kışın sıkıştırdığı hasta ve sakat her hayvan,
Çoktan ortadan dağılıp gitti.
Cana rahatlık veren ilkbaharı yaratan
Bir Allah'a dua edip, şükret.*

(İlkbahar)

Qaşan qayıñ
Cetedi caz?
Suuwğa qanıp,
Capraq carıp,
Kün bolar ma
Şaykalatın,
Cılı cel men
Cayqalatın,
Qus dauwsına
Qulaq salıp...

(Qayıñ)

*Ne zaman ey kayın!
Gelecek yaz?
Suya kanıp,
Yaprak açıp,
Gün olur mu;
Çalkalanacağın,
Ilık rüzgârlar ile
Sallanacağın,
Kuş sesine
Kulak verip...*

(Kayın)

Cel calığıp, hal cıyıp,
Qalğıp – qana terbeled.
Cumsaq – qana cımıyıp,
Cibek qanat caz keled.

(Caz Keledi)

*Rüzgâr zayıflayıp, kuvvet toplayıp,
Uyuklamış bir şekilde sallanıyor.
Yumuşak bir şekilde gülümseyerek
İpek kanatlı yaz geliyor.
(Yaz Geliyor)*

Cel – tım tentek bir bala.
Can süygeni sar dala.
Damıl almay cügired.

...

Celge heş nârese teñ emes.
Tauw da colın bögemes,
Saq – saq külip sekired.

(Cel)

*Rüzgâr, çok yaramaz bir çocuk;
Onun candan sevdiği, geniş bozkırdır;
Durup dinlenmeden koşar.*

...

*Rüzgâra hiçbir şey denk değildir;
Dağ da onun yolunu kesmez;
Kahkahayla gülüp üstünden atlar.*

(Rüzgar)

1.2.5. Tulpar(Uçan At)-Kıran(Avcı Kartal)-Arslan-Kaplan-Kulın(Yavru At)-Kurt

Cumabayulı'nın şiirlerinde temsil kabliyeti olan kelime gruplarından biri de hayvan isimleridir. Bu semboller yine göçebe kültürün neticesi olarak hayatın içinden devşirilmiş, iyi tanınan varlıklardır.

Yerleşik mecaz olarak da düşünebileceğimiz bu örneklerden at, İslam dinine ait veya mitolojik kaynaklarda çokça kullanılan uçan örneğiyle karşımıza çıkar. 'Tulpar' olarak adlandırılan bu hayvan İslami anlatılarda Mirac olayı ile alakalı olarak anılan 'Burak' adlı uçan ata benzer. Yine farklı mitolojik kaynaklarda 'Pegasus' olarak adlandırılır. Tulpar genel olarak düşmana hücum eden ve kendini onu yok etmeye adanmış bir Kazak Türk'üdür. Geçici olarak gücü felç edilmiş olsa da o kutsanmış mucizevi hayvan gücünün farkına varacak, fevkalade oluşunun hakkını

verecektir bir gün. O bir gelecek rüyasıdır. Tulpar, aynı zamanda akıp giden ve durdurulması mümkün olmayan zamanı sembolize eder.

Atla içli dışlı olan Kazak Türklerinin hayatını paralel olarak altı aylık at yavrusu 'kulın da gençleri sembolize etmek için kullanılır. Onlarda henüz gelişmemiş ve gelişme kabiliyeti bulunan bir taraf olduğu bu sembolle anlatılır. Kulın geleceğin kahramanları manasında yorumlanabilir.

Kazak kültüründe avlanmanın en yaygın yollarından biri de vahşi bir kartalı bu iş için eğitmektir. Hemen her şeyiyle kartalı kendisiyle bir kılmak için uzun bir terbiye devresi geçiren Kazak Türk insanı nihayet onu ava hazır hale getirdiğinde kartalın gözünden ve pençesinden bir şey kaçamaz olur. 'Kıran' yani avcı kartal sembolü yine milleti temsil edecek şekilde kullanılmıştır.

Kurt, Türkler için gücün ve soyun sembolü bir mittir. Burada da o manada kullanılmış olumlu bir semboldür. Arslan, kaplan, sırtlan da gücü ve mücadeleyi temsil eden semboller olarak millet ve mücadele kavramlarını yerine kullanılmıştır.

Ötken kün cetkizbeydi, ol – bir tulpar.
Aldımda, tiri bolsam, talay kün bar
(Z... 'ğa)

*Geçen gün, yakalanmıyor; o bir tulpardır. (uçan at-Burak)
Önümde yaşarsam, çok günler olacak.
(Z... 'ya)*

Qıynaldıñ – auw şıbın can!
Toqtalsayşı ıstıq qan!
Tulparğa minip bir şapsam,
Bolmas edi başka arman!
(Caralı Can)

*Acı çektin ah sinek canım!
Dursana, sıcak kanım!
Tulpara binip bir kere koştursam,
Olmazdı başka bir arzum!
(Yaralı Can)*

Arıstanım, suñqarım,
Qacımas, talmas tulparım,
Basın köter, tur endi.
(Ötken Kün)

*Arslanım, sunkarım (avcı kartalım)!
Yorulmaz ve usanmaz tulparım!
Artık başını kaldır ve ayağa kalk!
(Geçmiş Gün)*

Bile almay nadandıq; pen erdiñ oyun,
Sorlı Qırğız mert qıldı arıstandı.
Arıstan Ala Tauwda mert bolğanda,
Oq Cetpeste turğan qart tasqa aynaldı.
(Oq Cetpes'tiñ Qıyasında)

*Cehalet ile yiğidin düşüncesini anlayamadan,
Bahtsız Kırgız, öldürdü arslanı (Sultan Kenesarı).
Arslan, Ala Dağ'da öldüğünde,
Ok Cetpes'te yaşayan ihtiyar taş haline geldi.
(Ok Cetpes'in Yamacında)*

Sen erime,
Cas börime
Qarsı kim tutar?!

Almas qılış,
Nayza qurış
Belge buuwarsıñ.
Sen sırttanım,
Arıstanım,
Cauwdı quuwarsın.

(Besik Cırı)

*Sen yiğidime,
Genç kurduma
Karşı kim durur?*

*Elmas kılıcı
Çelik mızrağı
Beline bağlarsın.
Sen sırtlanım,
Arslanım,
Sen düşmanı kovarsın!*

(Beşik Şiiri)

Qıranımın sarı sayran dalanıñ,
Qos qanatım – altın Altay, Oralım.
Erkin dala ardaqtısı, erkesi,
Betim qayıtpay ösken batır balamın.
(Tez Baram)

*Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım;
Altın Altay ve Ural, iki kanadımdır.
Hür bozkırın kıymetlisi ve nazlısı,
Düşmandan yüz döndürmeden büyümiş kahraman oğulum.
(Tez Varıyorum)*

Arıstanday aybattı
Colbarıstay qayrattı.

Qırânday küşti qanattı.
Men castarğa senemin.

(Men Castarğa Senemin)

*Arslan gibi heybetli,
Kaplan gibi gayretli,
Kıran gibi güçlü kanatlıdırlar.
Ben gençlere güveniyorum...*

(Ben Gençlere Güveniyorum)

Abaqtıda aydı, kündi cañıldım.
Sarğaydım ğoy, sar dalamdı sağındım.
Qaraşığım, qulınım dep zarlağan,
Alıstağı sorlı anamdı sağındım

(Sağındım)

*Hapishanede ayı ve günü şaşırđım,
Sararıp soldum... Geniş bozkırımı özledim.
“Gözümün karası, kulinim(yavru atım)!” diye ağlayan
Uzaktaki zavallı anamı özledim.*

(Özledim)

1.2.6. Karga-Kuzgun-Domuz-Köpek-Yılan-Sinek

Karga ve kuzgun zayıf, iradesiz insanlar için kullanılmıştır. Kadınlara ve düşmüşlere zulmeden leş düşkünleri gibi anılan insanlar kuvvetin değil ahlaksızlığın ve ihanetin sembolüdürler. Domuz ise kuvvetli olmakla beraber çirkin, pis ve mundar bir hayvandır. Bu hayvanla hem dini bir gönderme hem de dünyevi bir çağrışım yapar şair. Rusları domuzu helal kabul etmeleri bakımından bu hayvanla sembolleştirir. Nefreti ve kini bu hayvan üzerinden onlara yönlendirir.

Köpek ise tüm kuvveti gürültü olan ve aciziyetini kuru gürültüyle perdeleyen bir hayvan olarak anılır. Yine o günün hâkim milleti Ruslar için kullanılmış bir semboldür. Yılan sinsiliği ve cehaleti bakımından Rusları temsil eder. Öldürmek için ısıran; ama böylece düşmanını da uyandıracağıının farkına varmayan bir cehalet örneği sergiler onlar.

Sinek ise kıymetsiz olanı temsil eder. Canı yerine sıklıkla başvurduğu bu mecaz kolayca vazgeçilebilecek kıymetsiz bir şey olarak konumlanır.

Közimnen cas aqpadı, qandar aqıtı.
Tabandı tilgiledi tastar qattı.

Qarqıldap qıykuuw salıp qarğa quzğın
Calpıldap cüregimdi şoqıp catti.
(Tün Edi)

*Gözümde yaş akmadı, kanlar aktı.
Ayaklarım altını dilim dilim dildi sert taşlar.
Yüksek sesle bağışıp karga ve kuzgun;
Uçuşarak yüreğimi gagaladı.*
(Geceydi)

Aydın şalkar kölim – ay!
Sol cerde oynap cüre almay,
Sauwıq, sayran qura almay,
Qarğağa quzğın cem bolıp,
Qalğanım ba, bir Alla – ay?!
(Caralı Can)

*Aydınlık ve geniş gölüm!
O yerde oynayıp yürüyemeden,
Düğün ve eğlence yapamadan,
Karga ve kuzguna yem olup
Kalacak mıymıymışım Ey Allahım?!
(Yaralı Can)*

Sarı Arqa – sayran cerdiñ sāni ketti.
Colbarıstar cortatm sar dalada
Qorsıladağan doñızdar meken etti.
(Oq Cetpes'tiñ Qıyasında)

*Sarı Arka'nın, güzel vatanın güzelliği gitti.
Arslanlar gezinen geniş bozkıra,
"Kors! Kors!" diye ses çıkaran domuzlar yerleşti.
(Oq Cetpes'in Yamacında)*

Olarda ottı cürek coq.
Tamaqtan başka tilek coq.
Qorsıladağan doñızdar.
(Ayda Atıñdı, Särsem-Bay)

*Onlarda ateşli yürek yoktur;
Boğazdan başka gayeleri yoktur;
Onlar 'kors, kors!' diye ses çıkaran domuzlardır.
(Sür Atını, Sersembay)*

Mezgilşe, meyli kelsin, tisi batsın.
Sur cılan, özi oyatar, qattı şaqısın
Cañadan colbarıstay umtılarımız,
Körelük töñirekti tek tañ atсын!
(Esimde... Tek Tañ Atсын!)

*Vakti gelince, canı istesin, dişi batsın.
Boz renkli yılan kendisi uyandırır, şiddetli ısırır.
Yeniden aslan gibi saldırırız;
Yeter ki tan atsın, etrafı görelim!*

(Aklımda... Tek Tan Atsın!)

Tömen ılığy tütün, sasık, tuman bar.
Uuwlı cılan, qorsıldığan qaban bar.
Talay cılan arbar, qaban qorqıtar,
Qorqpa, arbalma, birine de bolma car.
(C.'ğa)

*Aşağıda her zaman duman, pis koku, sis var.
Zehirli yılan ve "Kors! Kors!" diye ses çıkaran erkek domuz var.
Çok yılan aldatır, erkek domuz korkutur.
Sen korkma, aldanma, hiçbirine de yâr olma.
(C.'ya)*

Talmay, qayıtpay qamal buzğan kemeñger,
Arıstañğa qarsı umılğan mendey er,
Bir barqıldıq calpıldığan töbetten
Qorqar bolsam, cutsın meni qara cer.
(Cer Cüzine)

*Benim gibi yorulmayıp, geri dönmeyip kale yıkan dâhi;
Arslana hücum eden yiğit,
Her şeye havlayan ve boş yere oraya buraya koşan bir köpekten
Korkarsam kara yer beni yutsun.
(Yeryüzüne)*

Qara cılan qalıñ oylar qaptadı.
Şıbın canım barar cerin tappadı.
Oylar ceydi cas cürekti cegidey.
Tâñri iye, tañıñ dağı atpadı.
(Sağındım)

*(Aklımlı), karayılana benzer derin düşünceler kapladı;
Sinek canım gidecek yer bulamadı.
Genç yüreğimi, yüzde çıkan yaralara benzeyen düşünceler kemiriyor.
Rabbim Tanrı! Senin dediğin de olmadı.
(Özledim)*

II. BÖLÜM

2.1. Mağcan Cumabayulı'nın Şiirlerinden Seçmeler

2.1.1. Kökşe Tauw

Aspan menen tiresken,
Täñiri menen tildeskep,
 Kökşe tauwım bib – biyik.
Qoyuuw, qara kök bulıt,
Caynap, oynap, qulpırıp,
 Kökşe tauwdı tur süyip.

Kökşe tauwdıñ közi cas
İlgıy meñzeñ, aynımas
 Qalıñ tuman munardan.
İynelik ötpes cib-ciwi
Oqtan tüzüuw tal boyı
 Qarağayğa oralğan.

Älde qayda, biyikte,
Tönip tömen kiyikke,
 Qandı közdi qıran cür...
Men de Musa bolar em,
Tildestirse Täñiri men,
 Kökşe mağan bolıp Tor.

Quşam Musa ayağın,
Öleñim – ezgi tayağım –
 Kökşege men de çığamın.
Ayaq basıp arsızğa,
Cüginip barıp qarsma,
 Täñirimniñ tilin uğamın.

Kökçe Dağ

Gökyüzü ile içiçe olan,
Tanrı ile konuşan,
Kökçe Dağ'ım çok yüksektir.
Koyu, lácivert bulut
Süslenip, oynayıp, güzelleşip
Kökçe Dağ'ı seviyor.

Kökçe Dağ'ın gözleri yaşlı,
Başı daima ağırlıdır, değişmez;
Yoğun duman ve sisten dolayı.
Bütün vücudu, sineklerin geçemeyeceği
Oktan düz olan çam ağaçlarıyla
Sımsıkı bir şekilde sarılmıştır.

Bir hayli yükseklerde
Aşağıdagördüğü geyiğe
Kanlı gözlü kıran dönüp uçar.
Ben de Mûsa Peygamber olurdum;
Tanrı ile konuşursa beni,
Kökçe, bana Tûr Dağı olup.

Musa Peygamberin yaşadığını ben de yaşarım
Şiirim, – benim mucizevî âsâm –
Kökçe Dağ'a ben de çıkarım.
Arş'a ayak basıp,
Diz çökerek huzuruna vardığımda
Tanrım'ın dilini anlarım.

2.1.2. Can Sözi

Ömir teñiz, coq onñ tübi şeti.
Sılg-sılg külgen sıyqırlı tolqın beti.
Osı ömirge kirgeli köp kün boldı.
Endi bir ay, toladı cıyırma ceti.

Men coq edim bar kılıp anam taptı.
Sodan beri kün talay şıqtı, battı.
Es bilgeli alısam ömir menen.
Ömir – teñiz, tolqını tım köp qaqtı.

Men tuuwğalı ağarıp köp tañ attı.
Qaranğılık cer betin talay şaptı.
Es bilgeli alıstım cürek penen.
İrq bermedi, kañğırdı. Ol ne taptı?

Essiz cürek boyladı, bermedi irq.
Aqıl sorlı ere almay, qaldı turıp.
Essiz cürek, bögelşi bir azıraq,
Üñilip otız tur göy, artı qırıq

Ämriñdi eki qılmay orındadım.
Esimde, otqa, suuwğa urınğanım.
Ötti cıldar capanda calğız qappın.
Ömrimdi osınşa uuwlap ne qılğanıñ?!

Cel bol dediñ, cel bolıp espedim be?
Uwaqıt talğap, erte ya keş dedim be?
Celdey cındı, esi – alañ ekpindi bop,
Zauwlap turğan otqa özim tüspedim be ?

Ot bol dediñ, ot bolıp canbadım ba?
Küydimen sirä närse talğadım ba?
‘Kül’di de aldım quşaqqa ‘gül’di de aldım, –
Mınauw ‘kül’ mınauw ‘gül’ dep tañdadım ba?

Suuw bol dediñ, sıldırap aqpadım ba?
Cılanday cüz buralıp catpadım ba?
Erkti–erksiz suuwımnan tatar candı
Sıyqırlap sıldır menen tappadım ba?

Kün bol dediñ, men kündeý külmedim be?
Künnen de astım, men kündiz, tün dedim be?
Kün tākābbir. Men köp pen quşaqtaştım.
Bul isimdi kündikke min dedim be?

Ay bol dediñ – ay bolıp cüzbedim be?
Äfsun oqıp cer cüzin kezbedim be?
Anadaydan sıyqırlı säuwle tögip,
Talaylardıñ özeğin üzbedim be?

Sen süy dediñ, talaydı süymedim be?
Köbelek bop köp otqa küymedim be?
Tirilgenim bolmasa ölgennen soñ
Men talay külden kebin kiymedim be?

Cıla dediñ, talay cas tökpedim be?
Darya boldı köz casım, köp dedim be?
Casım bitse, qıp – qızıl qan cıladım.
Cılamaymın közde cas coq, dedim be?

Ata-anañnan bez dediñ, bezbedim be?
Qañğırıp – talay calğız kezbedim be?
Basıma talay qara künder tuuwdı.
Ata, ana, tuuwısqan izdedim be?

Eliñ tastap ket, dediñ ketpedim be?
Cer şetine barsam da şet dedim be?
Cılanday bauwırına kirip alıp
Qalayda cattı caqın etpedim be?

Däuwletten qaş dediñ sen, qaşpadım ba?
Qoynımdı coqşılıqqa aşpadım ba?
Näcisti doñız, süyekti iyt cıyad dep,
Barımdı celge uşırıp şaşpadım ba?

Coqtı izdep tap dedin sen, tappadım ba?...
Sen ayğa şap değende şappadım ba?
Ne kerek! Bar buyırığıñdı orınnadım.
Sum cürek, sol qızmetimdi aqtadıñ ba?

Aqtamadıñ, aldadıñ; endi bilem.
Endi bir ay, cıyırma ceti casqa kelem.
Otız... Qırırq... Qartayam... Sönem... Ölem...
Elime esebimdi ne dep berem?!

Endi bir ay, cıyırma ceti cas toladı.
Otız... Kırk... Sarğayadı cüz soladı.
Cıl soñınan cügürüp cıl ozadı.
Keuwdege kün – kün sayın şer toladı.

Essiz cürek aspañğa qol sermedi,
Essiz cürek aqılğa col bermedi.
Castıq uuw ğoy, aynımay uuw işippin.
Bul künderde keuwdeni oy keredi.

Akılğa keş aynaldım, qaran künim;
Bir küni quşağına alar ölüm.
Qara cerdi quşaqtap men catarımın.
Sol kezde ne dep meni sınar elim?

Cel edi, celdi cır ğıp ötti der me?
Esalañ süyip edi şoqtı, der me?
Oyı şok, essiz ottı Täñri körgeñ
Tunşığıp cat eserim, dep küler me?

Kün edi, – ömir boyı küldi der me?
Kün edi – süymeuwşi edi tündi der me?
Kün edi, künde ayqın küle bildi.
Sol külüw men ahırda öldi der me?

Suluwlıqtın asıǵı cırşı der me ?
Cürektiñ sırın şeşer sırşı, der me?
Ne quwanış, ne qayǵı basqan künde,
Basıma kelip, aqın turşı der me?

Bolmasa, basıma da barmas peken?
Atımdı auwzına da almas peken?
Qarayıp capan tüzde calǵız turǵan.
Molama köz qırın da salmas peken?

Darıyğa, sol künderde künim qaran...
Qazaq elim, bir auwız sözim sağan:
Bolğaysıñ, sınşı bolsañ, ädil sınşı,
Kinäni cürekke qoy, qoyma mağan.

Meni atama, bul – cürek cındı dersiñ.
Umtılğan alamın dep kündi dersiñ.
Süyip – külip, küyip – köz casın tögip.
Cındı cürek öldi de tındı, dersiñ.

Can Sözü

*Ömür bir deniz, yok onun ucu bucağı.
Kahkahayla gülen, sihirli dalga onun yüzü.
Bu hayata gireli çok gün oldu.
Şimdi, bir ay sonra yirmi yedi doluyor.*

*Ben yok idim, anam var edip doğurdu.
O zamandan beri güneş çok doğdu ve battı.
Aklım erdi ereli hayatla mücadele ediyorum.
Hayat denizi dalgasıyla bana çok çarptı.*

*Ben doğah, tan yeri çok ağarıp attı;
Karanlık yeryüzünü çok örttü.
Aklım erdi ereligönümle mücâdele ediyorum.
Bana fırsat vermedi; başıboş dolaştı. O ne buldu?*

*Deli gönül, derin düşünceye daldı, fırsat vermedi.
Zavalh akıl, anlayamadan durup kaldı.
Deli gönül, birazcık yavaşla
Görüp otuz bir yana, arkasının kırk olduğunu.*

*Senin emrini iki etmeden yerine getirdim.
Aklımda ateşe, suya saldırdığım.
Geçti yıllar, kırdı yalnız kalmışım.
Hayatımı bunca zehirlemekle ne kazandın?*

*'Yel ol!' dedin, yel olup esmedim mi?
Vakit seçip, erken veya geç dedim mi?
Deli rüzgâr gibi, perişan edici hızla esip,
Alev alev yanan ateşe kendim girmedim mi?*

*Sen 'Ateş ol!' dedin de ateş olup yanmadım mı?
Herhangi bir şeyi yakmadan bıraktım mı?
Kucağıma 'kül' ü de aldım, 'gül'ü de aldım.
Bu 'kül', bu 'gül' diyerek ayırım yaptım mı?*

*'Su ol!' dedin de şarıldayıp akmadım mı?
Yılan gibi yüz kere kıvrılıp yatmadım mı?*

*İradeli veya iradesiz; suyumdan tadan canı,
Şırlı ile sihirleyip bulmadım mı?*

*Sen 'Güneş ol!' dedin de ben güneş gibi gülmedim mi?
Güneşten de geçtim. Ben gündüz, gece dedim mi?
Güneş mağrurdur. Ben çok kimse ile kucaklaştım.
'Bu yaptığım iş, güneş olmanın kusurudur.' dedim mi?*

*Sen "Ay ol!" dedin, ay olup yüzmedim mi?
Afsun okuyup yeryüzünü gezmedim mi?
Uzaktan sihirli ışık dökerek
Birçoklarının kalbini durdurmadım mı?*

*Sen 'Sev!' dedin, birçok kimseyi sevmemiş mi?
Kelebek olup çok sayıda ateşe girmedim mi?
Dirilme yeteneğim olmasa öldükten sonra,
Ben birçok defa külden kefen giymemiş mi?*

*'Ağla!' dedin de birçok defa yaş dökmedim mi?
Derya oldu gözyaşım; çok dedim mi?
Gözyaşım bittiğinde kıpkızıl kan akıttım.
'Ağlayamıyorum, gözümde yaş yok!' dedim mi?*

*'Babandan ve anandan uzaklaş!' dedin de uzaklaşmadım mı?
Âvâre olup birçok defa yalnız gezmedim mi?
Birçok defa kara günler yaşadım.
Baba, anne ve kardeş aradım mı?*

*'Memleketini bırakıp git!' dedin de gitmedim mi?
Memleketin uzağına gitsem de uzak dedim mi?
Yılan gibi bağına girip her nasılsa
Yabancıyı yakın kılmadım mı?*

*'Zenginlikten kaç!' dedin; ben kaçmadım mı?
Koynumu yoksulluğa açmadım mı?
'Pisliği domuz, kemiği it yığar.' Diyerek
Bütün varımı yele verip saçmadım mı?*

*'Yok olanı arayıp bul!' dedin de ben bulmadım mı?
'Aya hücum et!' dediğinde hücum etmedim mi?
Saymaya ne gerek var? Her buyruğunu yerine getirdim.
Merhametsiz gönül! Sen bu hizmetimi takdir ettin mi?*

*Takdir etmedin, aldattın; Şimdi biliyorum.
Şimdi, bir ay sonra yirmi yedi yaşma giriyorum.
Otuz... Kırk... İhtiyarlayacağım... Söneceğim... Öleceğim...
Milletime hesabımı ne deyin vereceğim?*

*Şimdi bir ay sonra, yirmi yedi yaş doluyor.
Otuz... Kırk... Yüz sararır, solar.*

*Yıl sona yaklaşınca, yıl koşarak yürür;
Vücuda her geçen gün dert dolar.*

*Deli gönül, gökyüzüne el uzattı.
Deli gönül, akıla yol vermedi.
Gençlik zehirdir, tadına bakmadan zehir içmişim.
Bu günlerde gövdem düşünceyle dolup taşı.*

*Akla geç döndüm, tecrübesiz günüm...
Bir gün, ölüm beni kucağına alır;
Ben kara toprağı kucaklayıp yatarım.
O vakit, acaba milletim beni ne diyerek hesaba çeker?*

*'Yel idi, yeli ağıt yapıp öldü.' der mi?
'Yarım akıllı, kıpkırmızı koru sevmiştin.' der mi?
'Fikirsiz, akılsız ateşi Tanrı görenyaramazım!
Boğulup yat!' deyip güler mi?*

*'Güneş idi, ömür boyu güldü.' der mi?
'Güneş idi, geceyi sevmez idi.' der mi?
'Güneş idi, güneş gibi güzel gülebildi;
'En sonunda o gülüşle öldü.' der mi?*

*'Güzelliğin âşığı şâir!' der mi?
'Kalbin sırrını çözen sırcı!' der mi?
Hem sevinç hem de üzüntü bastığı gün
Başıma gelip 'Şâir, uyan!' der mi?*

*Yahut başıma da gelmez miymiş?
Adımı ağzına da almaz mıymiş?
İssiz bozkırda tek başına kararıp duran
Mezarıma da bakmaz mıymiş?*

*Ne yazık! O günler tecrübesiz günlerim...
Kazak halkım! Sana bir ağız sözüm var:
Tenkitçi olursan adaletli tenkitçi olasın.
Kusuru gönlümde bul, bende bulma.*

*Benden bahsetme. 'Bu, deli gönüldür.' dersin.
'Güneşi alırım.' deyip atılmış, dersin.
Sevip gülerek, yanıp gözyaşı dökerek
Deli gönül öldü de bitti.' dersin.*

2.1.3. Oy

Oy degen uuw –
Auwızğa alsañ qandırır.
Oy degen uuw –

Candı esinen tandırad.
Oy değen uuw –
İşesiñ, mas bolasıñ.
Oy değen uuw –
İşesiñ de, solasıñ.

Oy bir teñiz –
Qapqara bop tebrened.
Oy bir teñiz –
Tolqındanad, küñrened.
Oy bir teñiz –
Şetsiz, tüpsiz tuñğıyıq.
Oy bir teñiz –
Can tüsedı, can qıyıp.

Oy uuwladı –
Canım essiz, canım mas.
Oy uuwladı –
Cürekte zar, közde cas.
Oy uuwladı –
Kömir boldı cüregim.
Oy uuwladı –
Sarğayamın, sönemin.

Düşünce

*Düşünce denen zehir;
Ağzına alsan kandırır.
Düşünce denen zehir,
İnsana kendini kaybettirir.
Düşünce denen zehir;
İçersin, sarhoş olursun.
Düşünce denen zehir;
İçersin de solarsın.*

*Düşünce, bir denizdir,
Kap kara olup dalgaları.
Düşünce, bir denizdir;
Dalgaları, iç çeker.
Düşünce, bir denizdir.
Uçsuz bucaksız ve çok derin.
Düşünce, bir denizdir;
Can, can verip düşer.*

*Düşünce zehirledi...
Ruhum deli, ruhum sarhoş...
Düşünce zehirledi...
Kalbimde inilti, gözümde yaş var...
Düşünce zehirledi...
Yüreğim kömür oldu..*

*Düşünce zehirledi...
Sararıyorum, ölüyorum...*

2.1.4. Ömir

Adamğa bergen Täñri özi az ömir.
Buyırığı – casa dağı cerge kömil.
Bir de muz, bir de calın, bir de dauwıl,
Qubılğan ömir – sınaq, beyne köñil.

Caynağan caz köredi adam aldın.
Ötken kün – köñilsiz küz celdi, salqın.
Quuwaniş qayğı menen qatar cürmek,
Bolmaydı tolıq miynut cüzi carqın.

İngälep auwzın aşıp cılap tüser:
Tömence biyik tauwdan qulap tüser.
Denesin dal – dal qılar qıya tastar.
Şuqırğa sol cılaw menen sulap tüser.

Duuw eter – sorlı adamdı äuwre eter.
Köz aşıp cumğanınşa coq bop keter.
Qılğanşa ävre sarsañ sorlı quldı
Täñri İyem, caratpasañ onda neter?

Ömür

*İnsana Tanrı'nın, kendisi az ömür vermiş.
Onun buyruğu, 'Yaşa da toprağa gömül!'
Bazen buz, bazen alev, bazen fırtına...
Değişken ömür, aynı gönül gibi civaya benzer.*

*İnsan, geleceğini parlak yaz olarak görür.
Geçmiş gün, rüzgârlı ve serin olan neşesiz güz mevsimidir.
Sevinç, kaygı ile birlikte yürüyecek;
Yüzü, bir dakika aydınlık olmaz.*

*'İnga!' diye ağzını açıp ağlayarak dünyaya gelir.
Yüksek dağdan aşağıya yuvarlanıp düşer.
Yamaçtaki taşlar vücudunu parça parça eder.
O ağlamayla birlikte çukura boyluboyunca uzanır.*

*Äniden zavallı insanı ävâre eder.
Göz açıp yumuncaya kadar yok olur gider.
Ävâre kılmak yerine zavallı kulunu
Rabbim Tanrı, yaratmasan, o zaman ne yapar?*

2.1.5. Çılım

Kolda şılım
Tartıp, külin
Tüsiremin tabaqqa.
Keyde umıtıp,
Tütin cutıp
Ciberemin tamaqqa.

Omır bulaq,
Ümit quraq,
Cüzeyin dep tüsemın.
Däl tüserde,
Suuw keşerde
Umıtıp uuw içemin.

Keyde umıtıp,
Tütin cutıp,
Şaşalamın, cötelem.
Ömır quraq
Ümit cıraq...
Uuw işemin de ölem.

Sigara

*Elimde sigara,
İçip külünü
Tabağa düşürüyorum.
Bazen unutup
Dumanı yutarak
Gönderiyorum boğazıma.*

*Ömür, pınardır;
Ümit, parçalı bohça;
'Yüzeyim' diyerek giriyorum.
Tam girerken,
Suyu geçerken
Unutup zehir içiyorum.*

*Bazen unutup
Duman yuttuğumdan
Boğazım gıcıklanıyor, öksürüyorum.
Ömür, parçalı bohça;
Ümit uzak.
Zehir içiyorum da ölüyorum.*

2.1.6. Küzdiküni

Esil cazım ötti dep,
Bäyşeşegim kepti dep

Sanadan cüzi sarğayıp,
Hasreti mol cas zayıp,
Qarañğı uzın tünderde
Üstine qara camılıp,
Kürsinip cer cılaydı.

Buzılıp tüsi aspan – kök,
Aşuuwlı auwır üuwhlep,
Bürkenip sur bulıttar,
Cüregi cara alıs car,
Qayğı basıp, qıynalıp,
Cerge qarap, carına,
Köziniñ casın bulaydı.

Balapın nâzik cas qayıñ
Soqqan suuwık cel sayın,
Bürisip sorlı dirildep,
Aqırın–ğana kübirlep,
Suphanalla, Suphan–dep,
Casağanğa calınıp,
Cârdem ber dep suraydı.

Küşti cuuwan qara ağaş,
Capıraqsız calañaş,
Ömirde beti qaytpağan,
Heş kimge sırın aytpağan.
Tuuwra kelip tağdırı,
Dolı dauwıl kez kelip,
O da bir kün qulaydı.

Calğız çatıp oylanam,
Küñrenemin, tolğanam,
Baldan tätti ömir ne?
Qorqınıştı ölim ne?
Calındı cüyrik cas cürek
Nege aqrın sönedi?
Buğan cauwap kim tabar?

Castıq ötip, qartayıp,
Qan sarı suuw bop sarğayıp,
Sümbil şaşım quuwarıp,
Alma cüzim suuwalıp,
Men de sorlı bir küni
Hoştasarmın ömir men...
Ölmey mäñgi kim qalar?!

Qulasa küşti qara ağaş,
Qıs ötip, tağı cetse caz,
Cas balapan qayıñdar,
Olarda ne uwayım bar,
Ötkenderdi eske alıp,
Buralıp cas suluuwday
Qosılısıp ân salar.

Ömir men tätti hoştasıp,
Ölim men qol ustasıp,
Üstime topraq üyüwli,
Suuwıq körde kömüwli,
Qara cerdi quşaqtap,
Catqanımda men sorlı,
Meni esine kim alar?

Güz Günü

*'Güzel yazım geçti!' diyerek
Lâlem kurudu!' diyerek
Yeryüzünün, düşünmekten yüzü sararak;
(Yani) Hasreti çok genç hanım,
Karanlık ve uzun gecelerde
Üstüne karalar örtünerek
İç çekerek ağlar.*

*Bozuluprenge gökyüzünün (yani uzaktaki sevgili),
Hiddetli bir şekilde derinden 'Uvhh!' diyerek
Kurşun renkli bulutlarla kaplanıp,
Yüreği yâre uzak düşmüş sevgili
Kaygıyla dolup, için için yanarak
Yere (yani) sevgilisine bakarak
Gözünün yaşını aktır.*

*İncecik genç kayın fidanı,
Uğultulu soğuk yel estikçe
Buruşup, zavallı, titreyerek;
Yavaşça fısıldayıp,
'Sübhanallah, Sübhan!' diyerek,
Allah'a yalvarıp,
'Yardım et!' diye dilekte bulunur.*

*Kuvvetlive kalın kara ağaç,
Yapraksız ve çıplaktır.
Ömründe hiç ümidi kırılmamış,
Hiç kimseye sırrını açmayan*

*Doğruca gelip onun alın yazısı da,
Asabî bir fırtınaya rastlar;
O da bîr gün yıkılır.*

*Tek başına yatıp düşünürüm;
Âh ederim, etraflıca fikir yürütürüm:
Baldan tatlı olan ömür nedir?
Korkunç olan ölüm nedir?
Sağlam olan ve hızlı çalışan genç yürek,
Niçin yavaş yavaş durur?
Buna kim cevap bulur?*

*Gençliğim bitip, ihtiyarladığımda;
Kanım sarı su olup sararınca,
Uzun ve güzel saçım beyazlayınca,
Elma yüzüm buruşur.
Ben zavallı da bir gün,
Hayatla vedâlaşırım.
Kim ölmeden ebedî kalabilir?*

*Yıkılsa kuvvetli kara ağaç,
Kış geçip yaz gelse;
Genç kayın fidanlarında,
Hiç üzüntüden eser olur mu?
Geçenleri hatırlayıp,
Eğilerek genç bir güzel kız gibi
Birlikte şarkı söylerler.*

*Hayatla tatlı bir şekilde vedalaşarak,
Ölümlle el ele tutuştuğumda;
Üstüme toprak örtülmüş,
Soğuk mezara gömülmüş olarak
Kara toprağı kucaklayıp
Yattığımda, benim gibi zavallı
Beni hatırına kim getirir?*

2.1.7. Tilegim (Kızdıñ Zarı)

*Qayğılı qıs qara boran men qorqıtıp,
Canğa rahat caynağan caz bitpese.
Sılañdağan altın künim tez ötip,
Qayğı muñ men cas töger şaq cetpese.*

*Casıl şeşek qızarğan gül solmasa,
Qanıqaşıp, körki bitip quuwarıp.
Periştedeý cas qız qatın bolmasa,
Almadayın qızıl beti suuwalıp.*

Almaspasa, özgermese bu dünya
Caqsı caman tursa öziniñ qalibında.
Biraq bilgen solay qılğan Täñri iye.
Men de köndim, basım iydim aldında.

Bersin atam, malğa satpay, teñime.
Mağan coldas o mal bolmas, er bolar.
Qur qızıqsañ atı zatı tegine,
Köziñ nuri balañ ömri şer bolar.

Meyrimdi İyem, taza nâzik äyeldi
Qara cürek Qazaqqa nege carattıñ?
Ah zar qıldı, qulağına kim ildi?
Sorlılardı cauwızdarğa qarattıñ!...

Dileğim (Kızın Üzüntüsü)

*Kaygılı kış şiddetli fırtına ile korkutup,
Cana rahat gelen güzel yaz bitmese...
Salına salına yürüdüğüm altın zamanım tez geçip,
Kaygı ve üzüntüyle göz yaşı dökecek çağım gelmese...*

*Yeşil çiçek ve kızarmış gül solmasa...
Kanları çekilip, güzellikleri bitip, kuruyarak.
Meleğe benzeyen genç kız, kadın olmasa...
Elma gibi kırmızı yanağı kuruyup.*

*Şekilden şekile girmese, değişmese bu dünya;
İyi ve kötü her şey kendi şeklinde kalsa...
Fakat bilen, öyle kılan Rabbim Tanrı..
Ben de kabul ettim ve önünde başımı eğdim.*

*Versin babam, beni mala satmayıp dengime.
Bana yoldaş, o mal olmaz, kocam olur.
Aldanırsan adına, şöhretine ve soyuna,
Gözünün nuru yavrunun ömrü dert olur.*

*Merhametli Rabbim! Genç ve nâzik kadını
Merhametsiz Kazaklar için niye yarattın?
Ah edip inledi... Kimin kulağı işitti?
Zavallıları kötülere tâbi kıldın.*

2.1.8. Kün Şığıs

Qısıq közdi kün şığıs,
Bul turuuwıñqay turıs?
Serpil endi, alıbım!
Küñrentip cerdi iñrañsı,

Kün batısqa köz salşı,
Kördiñ be qanıñ calının.

Kün bastıstı şañ basqan;
Şan emes, qara qan basqan.
Tarsıl, kürsil, qandı atıs.
Köp bilem dep – bülüuwge,
Köp külem dep – ölüuwge,
Caqınqaldı kün batıs.

Darya edi ol ökirgen,
Şapşıp kökke lepirgen,
Cemirildi kemeri.
Ölgeli catqan qurt auwruuw,
Cancaqqa süzip köz saluuw
Qolnan endi keleri.

İyblis'ke ergen eserler,
Özimşil keuwde keselder
Tunşıqsın, qanğa boyalsın.
Onıñ ölgen üni men.
Kandı batikan küni men,
Kün şıǵısım oyansın.

Qısıq közdi kün şıǵıs,
Bolsın soñǵı bul cüris.
Kün batısqa cürelük.
Celkildegen tuuw menen
Cer küñrentken şuuw menen
Qalasına kirelik.

Kül qılayıq qalasın,
Qul qılayıq balasın,
Coq, coq! Aşuuw basalıq.
Gül qılayıq qalasın,
Ul qılayıq balasın,
Meyrim esgin aşalık.

Mundarlardı adasqan,
Ayrılıp esten şatasqan
Kün şıǵıstıñ colına
Salayıq, şetsiñ demeyik.
Ayamayık, kömeyik
Kün şıǵıstıñ nurına...

Tereñ teñiz tebreñdi.
Kün şıǵısım küñrendi.
Qıraǵı közim köredi:
Celkildegen tuuw menen,
Cer küñretken şuuw menen.

Qara bulut qaptap keledi,

Ey sen, kesel kün batıs!
Bul şatuuwiñqay catıs,
Coğal cıldam colımnan!
Bolmasa, korksañ ölimnen,
Ümitiñ bolsa ömirden,
Usta meniñ kolımnan!

Doğu

Kısık gözlü Doğu!
Bu durman, hangi duruş?
Artık harekete geç,yiğidim!
Ağlatıp yeri inlesene!
Batı'ya baksana!...
Gördün mü kanın alevini?

Batı'ya toz kaplamış;
Toz değil kara kan kaplamış...
Dan! Dun!... Kanlı savaş...
'Çok biliyorum' diye parçalanmaya,
'Çok gülüyorum' diye ölmeye
Yaklaştı Batı

Bir derya idi okükreyen,
Göğe sıçrayıp uğuldayan...
Kıyıları parçalandı.
Ölmek için yatan veremlidir;
Etrafi süzüp bakmaktır.
Artık elinden geleni.

İbles'e uyan akılsızlar,
Bencil ve hastalıklı vücutlar,
Boğulsun ve kana boyansın!...
Onun ölen sesiyle,
Kanlı batan güneşiyle
Benim Doğum uyansın..

Kısık gözlü Doğu!
Bu yürüyüş sonuncu olsun...
Batı'ya yürüyelim..
Dalgalananbayrakla,
Yeri inleten gürültüyle
Şehrine girelim...

Şehrini kül edelim;
Çocuğunu köle yapalım...
Hayır, hayır! Sinirimizi yatıştıralım..

*Şehrini gül haline getirelim,
Çocuğunu oğul edinelim,
Merhamet kapısını açalım.*

*Yolunu şaşırın bu mundar insanları
Akıldan ayrılıp kavga eden
Doğu'nun yoluna çekelim.
'Yabancımanız' demeyelim,
Acımayalım, gömelim,
Doğu'nun ışığına...*

*Derin deniz dalgalandı.
Benim Doğu'm kükredi.
Keskin gözüm görüyor:
Dalgalanan bayrakla,
Yeri inleyen gürlemeyle
Kara bulut etrafı kaplayıp geliyor.*

*Ey sen, hasta Batı!
Bu yatman, hangi yatış?
Çabuk yolundan çekil!
Eğer, ölümden korkuyorsan
Ümidin varsa hayattan,
Benim elimden tut!...*

SONUÇ

Mağcan Cumabayulı Türkistan coğrafyasının en sıkıntılı zamanlarında yaşamış, kısacık ömrüne nice gayret, ümit ve acı sığdırmış bir şairdir. Bugün derli toplu tarihi bile yazılmamış o zamanın ve coğrafyanın kahramanlık tarihinde müstesna yere sahip bir mücadele adamıdır aynı zamanda. Bugün için hayatta ve kalbi buz kesmiş milyonlarca insana nazaran, Mağcan ölmüş bile olsa bile idealleri bakımından hâlâ yaşayan bir düşünce ve iman adamıdır.

Tarihin, yaşanılan zamanın ve özlenen yarınların harmanlandığı eserlerinde millete, vatana dair her türlü iyi kötü detayı bulmak mümkündür. Şair ne dünün zaferine vefasızlık eden köksüz bir aydın ne günün problemlerinin üstünü örten bir halk dalkavuşu ne de gelecek için tamamen karanlık portreler çizen ye'se düşmüş bir ruh mustaribidir. O; Anadolu coğrafyasında sadası gür Akif gibi sözü doğru, dosdoğru söyleyen bir millet adamıdır. Yeri geldiğinde şiirleri ile kendisini bile ulu orta eleştirebilecek kadar selîm bir nazarın sahibidir.

Mağcan, zamana ve onun şartlarına boyun eğmemiş ve sözü olması gereken kıymette ve güzellikte söylemiş bir Türk evladıdır. Bir kılıç ustasının çeliğe su vermesi gibi söze manayı ve coşkuyu tam kararıyla eklemiştir. Bir mücadele azmiyle şiirini de en önemli teçhizatı olarak yanına almış ve meydanlara inmiştir.

O estetik kaygılar peşinde koşmuş, hayalperest bir şair değildir. Uğruna ailesini, memleketini, sevdiklerini ve nihayet canını terk etmeye mecbur olduğu milleti ve mefkûresi için durmadan çabalamış bir kahramandır. Bu anlamda onun şiiri ucuz da değildir. Bedelini bütün bir ömür huzurundan ve canından vazgeçerek ödediği oldukça pahalı bir şiirdir ondan kalan.

Sovyet politikalarının insanı yok soyan ve her şeyi bir meta gibi istediği gibi dönüştürebileceğine inanır. Hayattan edebiyata, insandan tabiata işleyen tüm sisteme kullanabildiği bütün şantaj ve zulüm araçlarını mevzilerine sürerek müdahale eder. Aç, umutsuz, aldatılmış ve hasta milyonlarca insanın üzerinden ideolojisinin tüm

kalpsizliğiyle geçer. Stalin döneminde takibata hız verilir ve ‘halk düşmanı’ olmak sıfatıyla pek çok insan icadedilmiş suçlarla yargılanır. Mağcan bu zalimane tavra  kez uğrar. Nihayet gerçekten bugün için anılmayı hak etmeyecek kadar insafsız bir bahane ile kurşuna dizilir.

Ancak şehit edildiği 1938’den bu yana derin bir bilinmezliğe, ısrarlı bir gormeziğe mahkûm edilen bu kıymetli şair ve şiirleri, kuuk gayretlerin ötesinde hakettiği ölçüde bir dikkate mazhar olamamıştır. Dil, duşune ve yaşama biçimi bakımından asimile olmaya; şiirleriyle karşı duran Mağcan’ı daha hayattayken bu duyarsızlık çok bunaltır. ‘Duşunmek’ denilen eylemin ‘dert olduğunu teslim eder. Fakat ‘dert’siz ve ‘gayret’siz bir başarının da mümkün olamayacağını hemen her şiirinde vurgular.

Mağcan şiirleri esası itibariyle ‘acı bir tebessüm’u andırır. Tespit ve eleştiri içeren şiirlerinde ironiyi çok başarılı bir şekilde kullanır. Tembellik, gaflet, cehalet, vefasızlık gibi toplumsal sorunları can yakan tablolarla anlatır. Ama okurunu düştüğü yerde bırakmaz. Ümitvar şiirleriyle yerden kaldırır ve omuzlarına alır.

Bu anlamda ardında kıymetli bir miras, önemli bir vasiyet niteliğinde bıraktığı şiirlerinin muhtevası bakımından zamana taşınması onu mahkûm edildiği karanlıktan biraz da olsa aydınlığa taşıyacaktır.

Umut edilen geçmişte yapılan çalışmalara ilave olarak; bugün ve yarın da ‘Mağcan Cumabayulı’ ve onun şiirlerinin yeni çalışmalara konu olmasdır. Zira insanın kendisini tanıyıp muhteşem bir gelecek inşa etmesi; ancak geçmişe göstereceği vefa ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKPINAR Yavuz (2008), *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri -2*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- ALTINMAKAS Layik (2014), *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- ARIKAN Metin (2010), *Akmolla Muhamediyaralı (Hayatı ve Eserleri)*, Turkish Studies, s.721-735
- AWEZOV Muhtar (1997), *Makaleler*,(Haz. Zeyneş İsmail-Ahmet Güngör) Ankara, Bilig Yay.
- BAL İdris (2002), *Sovyetlerin Ulusları Kontrol Yöntemleri: Türk Kökenli veya Müslüman Uluslara Özel Referaslar*, Genel Türk Tarihi, C. 10, s.127-141, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ,
- BUDAK Feyzullah (2006), *Altaydaki Yüreğim Mağcan Cumabay*, Elazığ: Manas Yay.
- BURAN Ahmet (2007), *Kurşunlanan Türkoloji*, Elazığ: Manas Yayınları
- CAFEROĞLU Ahmet (1965), *Kazak Türkleri*, (Türk Kültürü Dergisi) S. 29, s. 302-306
- ELUWKENOV Şeriazdan (1995), *Mağcan*, Almatı: Sanat
- ERCİLASUN A. Bican (2012), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınevi
- ERGUN Metin (2002), *Kopuz Sarını: Kazak âşık Tarzı Şiir Geleneği: Akın ve Cıravlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ESDAULET Ulukbek (2011), *Juldız Dergisi ve 'Millet' Kavramı Hakkında*, (Kardeş Kalemler Dergisi), S. 53,http://www.kardeskalemler.com/mayis2011/juldiz_dergisi_ve_millet_kavrami_hakkinda.htm
- KALKAN İbrahim (2002), *Kazak Siyasi Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918)*, Türkler, C. 19, s. 369-387, Ankara: Yeni Türkiye Yay.

- KAPAĞAN Enver, (2010), *Amancan Jakıp'ın Hayatı Ve Şiirleri*, Niğde: Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KAPLAN Mehmet (1996), *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergah Yayınları
- KARA Abdulvahap (2006), *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu: 1986 Aralık Olayları*, İstanbul: Ufukötesi Yayınları
- KARABULUT Ferhat (2009), *İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Eğitim ve Dil Politikaları*, (Bilig Dergisi), S.50, s. 65-96
- KESİCİ A. Kayyum (2002), *Bolşevik İhtilalinden Önce Kazak Türklerinde Eğitim, Kültür ve Fikir Hayatı*, Türkler, C. 18, s. 438-447, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- KINACI Cemile (2011), *Kazak Şairi Mağcan Cumabayoğlu'nun Şiirlerinde "Kendi ve Öteki" İmajı*, (Turkish Studies), s. 1663-1678
- KOÇ Kenan (2007), *Kazak Edebiyatı II*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- KOÇAR Çağatay (1986), *Atayurttan Anayurda Türkistanlılar*, Adana: Ekrem Matbaası
- KORAŞ Hikmet (2009), *Özbek Şairi Rauf Parfi*, Konya: Kömen Yayınevi
- KORAŞ Hikmet (2009), *Türkiye'de Çağdaş Türk Lehçeleri İle İlgili Sözlük Çalışmaları ve "Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü" Üzerine*, Turkish Studies, s. 761-789
- KOVALSKAYA Svetlana (2002), *Kazakistan'da Ceditçilik*, (Çev. Hatice BABAVATAN), Türkler, C. ..., Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- KÖSEOĞLU Nevzat (1997), *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- KYDYRALİYEV Darhan (2001), *Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti*, Doktora Tezi, İstanbul: İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- OKAY Orhan (1998), *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Dergah Yayınları
- ÖLÇEKÇİ Harun (1998), *Kazakistan'da Ulusal Hareketler ve Bolşevik Devrimi*, (Bilig Dergisi), S.7, s. 171-182
- ÖNER Mustafa (2006), *XX. Yüzyıl Türkistan Edebiyatının Anıtı: Muhtar Evezov (1897-1961)*, (Bilig Dergisi), S. 37, s. 175-188

- ÖZDEMİR Aşur (1998), *XX. Yüzyıl Başlarında Kazakistan'da Fikri ve Edebi Hareketler*, (Bilig Dergisi), S. 7, s. 183-192
- ÖZDEMİR Aşur (2011), *Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Erzurum, s. 199-213
- ÖZDEMİR Emin (2009), *Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi*, (Bilig Dergisi), S.48, s. 157-176
- ÖZGÜMÜŞ, Bünyamin (2002), *Kazak Edebiyatının Belli Başlı Temsilcileri*, (Yağmur Dergisi), S. 16 <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/kazak-edebiyatinin-belli-basli-temsilcileri>
- RAYMAN Hayrettin (2011), *Mağcan Cumabay'in Şiir Dünyası*, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 195, s. 1-8
- ROY Olivier (2009), *Yeni Orta Asya Ya da ulusların Yeniden İmal Edilişi*, (Çeviren: Mehmet MORALI) İstanbul: Metis Yayınları
- SARAY Mehmet (1993), *Kazak Türleri Tarihi*, İstanbul: Nesil Matbaacılık
- SÖYLEMEZ Orhan (2002), *Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti*, Türkler, C. 18, s. 339-364, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- TAMİR Ferhat (1993), *Mağcan Cumabayef Öleñderi (Mağcan Cumabayulu'nun Şiirleri)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- TOGAN A. Zeki Velidî (1981), *Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, C.I, İstanbul: Enderun Kitabevi
- UYAMA Tomohiko (2009), *Üç Medeniyet Kavşağında Kazak Aydınları*, (Çev.B. Tümen Somuncuoğlu) (Gazi Eğitim Dergisi) S. 29, s. 584-594
- UYGUR Ceyhun Vedat (1997), *Kazakların Büyük Dahisi Abay*, (Patt Eğitim Fak. Dergisi) S.2, s. 1-8
- YALÇINKAYA Alâeddin (1994), *Panislamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul: İst. Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi
- YARKIN İbrahim (1978), *Türkistan Kazak Türklerinde Destanlar ve Halk Şairleri*, (Türk Kültürü Dergisi), S. 190, s. 624-628

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı ve Soyadı: Yılmaz BACAKLI

Doğum Yeri ve Tarihi: Bozkır, 1975

Medeni Hali: Evli

İletişim Bilgileri: yilmazbacakli@hotmail.com

0 505 961 47 22

EĞİTİM

1982-1987: Ticaret Borsası İlkokulu

1988-1991: Konya İmam-Hatip Ortaokulu

1991-1995: Konya İmam-Hatip Lisesi

1997-2001: Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü(Lisans)

İŞ DENEYİMİ:

2001-2014: Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde farklı okullarda Türk Edebiyatı Öğretmenliği

2011-2012: Kazakistan TÜTEM’de Türkçe Öğretmenliği

YABANCI DİL

İngilizce